

Rapport 2014:3

Länsstyrelsen
Stockholm

Jämställdhetsintegrering i Stockholms län

En kartläggning och analys av behov och insatser

Rapport 2014:3

Länsstyrelsen
Stockholm

Jämställdhetsintegrering i Stockholms län

En kartläggning och analys av behov och insatser

Rapporten är sammanställd av Oxford Research AB i Stockholm under november och december 2013, på uppdrag av Länsstyrelsen i Stockholms län.

Foto omslag: Maskot/Matton images

Utgivningsår: 2014

ISBN: 978-91-7281-586-5

Fler exemplar av denna rapport kan beställas hos
enheten för näringslivsutveckling, Länsstyrelsen i Stockholms län,
tfn: 08-785 40 00

Besök också vår webbplats www.lansstyrelsen.se/stockholm

Förord

Länsstyrelsen har gett Oxford Research i uppdrag att ta fram ett kunskapsunderlag som kan utgöra ett underlag till den strategi för jämställdhetsintegrering som Länsstyrelsen tillsammans med andra länsaktörer tar fram.

Föreliggande rapport innehåller en kartläggning av aktuella material från olika länsaktörer som beskriver insatser för och behov av jämställdhetsintegrering. I rapporten finns också en översikt över relevanta rapporter och forskning. Den utmynnar i en analys av var de största behoven finns av jämställdhetsintegrering i länet.

Rapporten har tagits fram av projektledare analytiker Emilia Johansson Oxford Research och Hjalmar Eriksson, junioranalytiker, samt med fil dr Eva Wittbom som expert. Slutsatser och åsikter som förs fram i rapporten är författarnas egna.

Projektledare från Länsstyrelsen har varit särskilt sakkunnig i jämställdhet, Gunilla Sterner.

Mats Hedenström
Tillväxtdirektör

Innehåll

1. SAMMANFATTNING	3
2. INLEDNING	5
2.1 Rapportens disposition	5
2.2 Tillvägagångssätt – skrivbordsstudier och intervjuer	6
2.3 Vad är jämldhetsintegrering?	8
3. DE NATIONELLA JÄMSTÄLLDHETSPOLITISKA MÅLEN	10
3.1 En jämn fördelning av makt och inflytande	10
3.2 Ekonomisk jämställdhet	16
3.3 Jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet	21
3.4 Mäns våld mot kvinnor ska upphöra	24
4. JÄMSTÄLLD TILLVÄXT	30
4.1 Jämställdhet i samhällsekonomin	30
4.2 Jämställd samhällsbyggnad	40
5. ANALYS OCH SLUTSATSER	53
5.1 Vad är ett behov av jämställdhetsintegrering?	53
5.2 Övergripande analys och slutsatser av behoven	54
5.3 Tematiska analyser och slutsatser av behoven	56
6. KÄLLOR	64
6.1 Skrivna källor	64
6.2 Webbssidor	69
6.3 Respondenter	70

1. Sammanfattning

Denna rapport presenterar en kartläggning av insatser för och behov av jämställdhetsintegrering i Stockholms län. Arbetet genomfördes av Oxford Research på uppdrag av Länsstyrelsen i Stockholms län under november och december 2013.

Jämställdheten i länet utvecklas långsamt. Inom vissa områden går utvecklingen långsamt framåt, mot ett jämnare uttag av föräldrapenning, fler kvinnor som företagare och en mindre segregerad arbetsmarknad. Inom andra områden står utvecklingen och stampar, som i könsskillnader i ohälsotal, eller så är utvecklingen oklar, som när det gäller mäns våld mot kvinnor. Även om Stockholmsregionen ligger långt fram nationellt är de största jämställdhetsproblemen fortfarande desamma som tidigare och de jämställdhetspolitiska målen är fortsatt aktuella.

Utvecklingen av arbetet med jämställdhetsintegrering är tydligare. Medvetenheten inom de offentliga verksamheterna har fortsatt att öka. Användningen av könsuppdelad statistik sprids fortfarande till fler områden och verksamheter. De större myndigheterna har ett pågående utvecklingsarbete och följer löpande upp verksamheten. Bland kommunerna varierar utvecklingsarbetet i intensitet och omfattning. Det finns ett antal kommuner som har deltagit i olika jämställdhetsprojekt, för närvarande avslutas den andra perioden av programmet Hållbar Jämställdhet (HÅJ) som har drivits av SKL. I kommuner som har deltagit i liknande projekt finns en ökad kunskap och medvetenhet. Därifrån finns också många goda exempel på metoder för jämställdhetsintegrering att sprida.

Samtidigt som medvetenheten har ökat och kunskapsunderlaget har växt finns i många fall behov av att analysera könsskillnaderna. De offentliga verksamheterna har inte bara att förhålla sig till en verklighet med skillnader mellan könen. Man bidrar också till de normer och föreställningar som formar skillnaderna. Från de senaste åren finns flera exempel på jämställdhetsintegreringsarbete som drivs utifrån en ambition att påverka normerna, genusmedvetet arbete. Genusmedvetna analyser finns i underlaget till länsstyrelsens länsplan för transportinfrastruktur, i landstingets arbete inom ramarna för CEMR-deklarationen och i utvecklingsarbete för skolan som Stockholms stads utbildningsförvaltning har genomfört inom ramarna för HÅJ, för att nämna några exempel. Det finns behov av att med gemensamma ansträngningar sprida denna typ av kunskaper till fler verksamheter och områden.

De främsta behoven av jämställdhetsintegrering ser olika ut utifrån de olika jämställdhetspolitiska målen. För att nå närmare en **jämn fördelning av makt och inflytande** behöver steget tas från att mäta inflytande utifrån deltagande till att arbeta med kvalitativa mått. Det är viktigt att fortsätta att arbeta för och följa upp ett mer jämnt deltagande i beslutsprocesser i rena antal, men en sådan uppföljning säger inte mycket om vilka röster som hörs och vilka åsikter och erfarenheter som får inflytande. Det gäller både ledarpositioner i organisationer och medborgarnas engagemang i samhällsbyggnaden. Inom området för samhällsbyggnad finns också behov av kunskap om hur kön samspelar med miljöarbete och om vad utvecklingen av bostadsmarknaden har inneburit för mäns och kvinnors makt över sin boendesituation.

Mycket arbete och gemensamma ansträngningar återstår fortfarande för att nå **ekonomisk jämställdhet**. Den största anledningen till skillnader i inkomster mellan könen är den segregerade arbetsmarknaden. Därför finns behov av att ta ställning till om gapet i löner mellan sektorer och branscher som domineras av kvinnor eller män är ett uttryck för ojämställdhet. I de offentliga verksamheterna fördelas också stora ekonomiska resurser. Från de senaste åren finns flera exempel på gender budgeting, att analysera hur resurser fördelas efter kön. Det är ett verktyg som behöver spridas och användas för inom fler verksamhetsområden. Dessutom finns fortfarande behov av att höja medvetenheten kring jämställdhet i tillväxtfrågor. Till exempel arbetar aktörerna i innovationssystemet i låg grad med jämställdhet och förslaget till nytt regionalfondsprogram är fokuserat på hur jämställdhet ska bidra till tillväxt snarare än på hur tillväxtarbetet ska bidra till jämställdhet.

Målet att få en **jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet** är nära kopplat till frågor om ekonomisk jämställdhet. Att ha ett större ansvar för obetalt arbete innebär mindre möjligheter till betalt arbete. Det finns behov av att lyfta denna fråga i det strategiska arbetet för kompetensförsörjning. Det finns också behov av att arbeta med frågan i de offentliga verksamheter som står för en stor del av omsorgen, inte minst i kommunerna.

När det gäller **mäns våld mot kvinnor** finns osäkerhet kring problemets omfattning och hur utvecklingen ser ut. Antalet anmälda brott ökar och statistiken visar stora variationer mellan olika kommuner. Det innebär att det behövs mer systematiska kartläggningar. Kommunernas socialförvaltningar behöver också mer kunskap och kompetens och det finns behov av fler preventiva åtgärder för att motverka våldet innan det är ett faktum.

2. Inledning

Oxford Research har fått i uppdrag av Länsstyrelsen i Stockholms län att kartlägga material som beskriver insatser för och behov av jämställdhetsintegrering i Stockholms län. Syftet med uppdraget var att ta fram ett kunskapsunderlag till grund för den kommande strategin för jämställdhetsintegrering i länet. Strategin skulle rapporteras till regeringen i februari 2014. Uppdraget genomfördes i under november och december 2013.

2.1 RAPPORTENS DISPOSITION

Rapporten består av resultaten från en kartläggning i två steg och en sammanfattande analys av behoven av jämställdhetsintegrering i länet. Resultaten från kartläggningen presenteras i de tematiskt indelade kapitlen tre och fyra. I kapitlen finns fotnoter med hänvisningar till publikationer för vidare information och exempel. Kapitel tre utgår ifrån de nationella jämställdhetspolitiska målen. Dessa är:

De nationella jämställdhetspolitiska målen:

- Jämn fördelning av makt och inflytande
- Ekonomisk jämställdhet
- Jämn fördelning av obetalt hem- och omsorgsarbete
- Mäns våld mot kvinnor ska upphöra

Kapitel fyra utgår från länsstyrelsens arbetsområden för tillväxt. Eftersom länsstyrelsens arbetsområden för tillväxt i viss mån överlappar har områdena *Innovationskraft* och *Arbetsmarknad och kompetensförsörjning* slagits samman under rubriken *Jämställdhet i samhällsekonomin* och områdena *Energi och klimat*, *Bostäder* och *Infrastruktur* slagits samman under rubriken *Jämställd samhällsbyggnad*.

Fem strategiska områden i den regionala strategin för tillväxt:

- **Jämställdhet i samhällsekonomin**
 - Innovationskraft
 - Arbetsmarknad och kompetensförsörjning
- **Jämställd samhällsbyggnad**
 - Energi och klimat
 - Bostäder
 - Infrastruktur

Varje temaområde i kapitel tre och fyra består av en sammanfattning av befintliga beskrivningar av insatser och behov av jämställdhetsintegrering på regional och lokal nivå. Därefter följer ett avsnitt som beskriver aktuell statistik och rådande forskning som förklarar behov av jämställdhetsintegrering i länet. I kapitel fem analyseras materialet i de två föregående kapitlen och slutsatser kring de främsta behoven av jämställdhetsintegrering i länet presenteras.

2.2 TILLVÄGAGÅNGSSÄTT – SKRIVBORDSSTUDIER OCH INTERVJUER

Oxford Research har genomfört kartläggningen i två steg: skrivbordsstudier och intervjuer. Inledningsvis kartlades tre typer av material

- Publikationer från lokala och regionala aktörer
- Statistik
- Forskning

Insamlingen av empiriskt material gjordes utifrån de fyra nationella jämställdhetspolitiska målen och länsstyrelsens fem strategiska områden för tillväxt. Syftet med intervjuerna som följde var att komplettera materialet med aktuell kunskap och kvalitativa resonemang från centrala aktörer i länet.

2.2.1 Skrivbordsstudier – publikationer och statistik

De centrala begreppen i de jämställdhetspolitiska målen och i länsstyrelsen beskrivning av de strategiska områdena för tillväxt användes som sökord för att samla publikationer. Sökningen utgick från hemsidor för offentliga verksamheter i länet. Sökorden kompletterades med översiktliga sökningar med synonyma och relaterade sökord, och med granskningar av respektive verksamhetsområde på hemsidorna. Vid sökning av publikationer utifrån de nationella jämställdhetspolitiska målen genomfördes även en mer översiktlig kartläggning av rapporter och dokument.

Materialet består både av publikationer och av webbsidor. Vad gäller publikationer är det insamlade empiriska materialet omfångsrikt och spänner över en vidd av olika typer av dokument, däribland årsredovisningar, verksamhetsplaner, mål- och budgetdokument, översiktsplaner och andra plandokument, strategier, policyer och rapporter. Eftersom materialet är omfångsrikt har insamlat material inte granskats i sin helhet. Huvuddelen av materialet är dokument och publikationer som återfanns i elektronisk form från respektive aktörs hemsida.

Som komplettering till materialet som direkt beskriver förutsättningar i Stockholmsregionen genomfördes även en begränsad forskningsöversikt. Översikten avgränsades till forskning på svenska som presenterar svenska förhållanden. Oxford Research har använt följande databaser som grund för litteratursökningen:

- Digitala Vetenskapliga Arkivet (DiVA).
- Databaser för de universitet som inte är anslutna till DiVA.
- Det nationella genussekretariatet som har fått i uppdrag av regeringen att stödja det regionala arbetet med jämställdhetsintegrering.
- JÄMDA.

Vid sökningar på databaserna exkluderades studentuppsatser. Sökningar i databaserna begränsades i tid till de senaste åren för att få aktuellt material. Inom områden med lite forskning avgränsades sökningen till något längre tillbaka i tiden, som tidigast 2006. Forskningen har i vissa fall kompletterats med standardreferensverk. Sökningar på forskning om jämställdhet i Stockholms län gav inga träffar.

Det skrivna materialet kompletterades också med statistik från öppna databaser från Statistiska Centralbyrån (SCB), Kommun- och landstingsdatabasen (Kolada), Försäkringskassan och Brottsförebyggande rådet (BRÅ). Den statistiska översikten genomfördes för att ge en bild av jämställdheten på strukturell nivå i regionen.

2.2.2 Intervjuer

Som komplement till skrivbordsundersökningen genomfördes sju intervjuer med relevanta aktörer på regional nivå och en översiktlig rundringning till kommunerna i Stockholms län. Intervjuerna genomfördes för att komplettera skrivbordsstudien. Förutom en mer detaljerad bild av problematiseringar och befintliga insatser för jämställdhetsintegrering i länet syftade intervjuerna till att bidra med kvalitativa beskrivningar av behov. Intervjuerna och rundringningen till kommuner genomfördes i form av semistrukturerade telefonintervjuer.

Urvalet av respondenter till intervjuerna gjordes i samråd med länsstyrelsen. De intervjuade var representanter från Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Kommunförbundet Stockholms län (KSL) och enheten för företagsstöd vid länsstyrelsen samt från de tre kommunerna Botkyrka, Upplands Väsby och Stockholm. Intervjun med Botkyrka sköttes främst via mail och kompletterades med skrivet material. Urvalet av kommuner gjordes bland de som medverkat i SKL:s satsning Program för Hållbar Jämställdhet (HÅJ), efter antagandet att dessa på ett bra sätt kunde beskriva lokala behov av jämställdhetsintegrering. Kommunerna valdes för att få en spridning i storlek efter antal invånare.

Rundringningen genomfördes för att kvalitetssäkra det insamlade materialet och för att komplettera med insatser och behov som inte fångats upp i skrivbordsundersökningen. Rundringningen omfattade samtliga kommuner i Stockholms län. För urval av informanter söktes jämställdhetsansvariga eller högsta ansvariga tjänstemän på kommunernas hemsidor eller genom respektive kommuns telefonväxel. Även vid rundringningen användes semistrukturerade frågor. Huvudsakligen frågades om kommunen för närvarande arbetar

med jämställdhetsintegrering och i sådant fall på vilket sätt. Totalt 15 av 26 kommuner nåddes i rundringningen.

2.3 VAD ÄR JÄMSTÄLLDHETSINTEGRERING?

Jämställdhetsintegrering är den övergripande metoden för att nå jämställdhet mellan män och kvinnor. På internationell nivå definieras begreppet av Europarådet som:

Jämställdhetsintegrering innebär (om)organisering, förbättring, utveckling och utvärdering av beslutsprocesser, så att ett jämställdhetsperspektiv införlivas i allt beslutsfattande, på alla nivåer och i alla steg av processen, av de aktörer som normalt sett deltar i beslutsfattandet.

Inom EU är jämställdhetsintegrering det ena delen i ett dubbelt angreppssätt, *dual approach*, för att nå jämställdhet. Den andra delen är konkreta insatser för att åtgärda specifika problem.¹ Nationellt har regeringen implementerat strategin för jämställdhetsintegrering i definitionen att "[j]ämställdhetsintegrering innebär att beslut inom alla politikområden ska präglas av ett jämställdhetsperspektiv".² Konkret har strategin formulerats i de fyra jämställdhetspolitiska mål som nämns ovan.

Länsstyrelsens uppdrag inom jämställdhetsintegrering styrs av länsstyrelseinstruktionen. Där anges att länsstyrelsen ska

- integrera ett jämställdhetsperspektiv i sin verksamhet genom att belysa, analysera och beakta kvinnors och mäns samt flickors och pojkars villkor,
- genomgående analysera och presentera individbaserad statistik med kön som övergripande indelningsgrund om det inte finns särskilda skäl mot detta.

Länsstyrelsen har därmed både ett ansvar att jämställdhetsintegrera verksamheten och ett informationsansvar.

¹ Europeiska kommissionen (2011). *Strategy for equality between women and men 2010-2015*. Publications Office of the European Union, Luxemburg.

² Utbildningsdepartementet (2013). *Jämställdhetsintegrering*. Faktablad U13.010.

2.3.1 Hur ser vi på jämställdhetsintegrering?

För att underlätta förståelsen av rapporten ger vi här en kort beskrivning av Oxford Researchs syn på jämställdhetsintegrering. Jämställdhet handlar om värderingar och utgår ifrån att kvinnor och män ska ha samma makt och möjligheter. Kortfattat definierar vi jämställdhetsintegrering som att jämställdhetsperspektivet införlivas i alla processer för beslutsfattande. Jämställdhetsintegrering är därmed relevant inom alla politiska områden.

För att bedöma olika typer av behov av jämställdhetsintegrering har vi utgått ifrån den trappa av definitioner för genusmedvetenhet som Wittbom presenterar i sin avhandling.³ Genusmedvetenheten går stegvis från könsblindhet, via kritiska frågor om könsblindhet och kvinnor som tillägg till manlig norm fram till genusintegrering. Könsblindhet innebär att kön inte uppmärksammas som faktor, till exempel genom att statistiska beskrivningar inte presenteras fördelat mellan kvinnor och män trots att kvinnor och män kan ha olika förutsättningar eller påverkas på olika sätt inom det område som statistiken gäller. Fördelningen mellan kvinnor och män är inte tillräcklig för att analysera eller förklara mäns och kvinnors skillnader i möjligheter inom olika samhällsområden. Omfattande forskning på könsskillnader i mentala egenskaper och förmågor har visat att sådana i princip inte existerar.⁴ Istället beror skillnader på de värderingar, val, livsvillkor och normer som utgör genus, det vill säga vad som uppfattas som manligt och kvinnligt. Genusintegrering handlar om att gå utöver de fördelningsmässiga skillnaderna mellan kvinnor och män och ifrågasätta normer för vad som anses vara manligt och kvinnligt.

Jämställdhet kan därmed handla både om normer och värderingar som påverkar kvinnors och mäns möjligheter genom att avgöra vad som är kvinnligt eller manligt och om maktrelationer mellan kvinnor och män. I den här rapporten undersöker vi båda dessa delar av jämställdhet genom att dels undersöka vilka statistiska underlag som pekar mot ojämställdhet och dels vilket kunskapsunderlag det finns om normer, värderingar och könsbaserade maktrelationer som bidrar till att bibehålla eller förstärka sådana skillnader.

³ Wittbom (2009). *Att spränga normer – om målstyrningsprocesser för jämställdhetsintegrering, om problematiken kring att bara sätta upp representation som målsättning*. Stockholms Universitet och Förf.: Stockholm.

⁴ Se exempelvis Connell (2009). *Om genus*. Daidalos, Göteborg.

3. De nationella jämställdhetspolitiska målen

Detta kapitel presenterar kartläggningen av insatser och behov av jämställdhetsintegrering utifrån de fyra nationella jämställdhetspolitiska målen. Varje jämställdhetspolitiskt mål har ett eget avsnitt som belyser olika aspekter av arbetet med jämställdhetsintegrering inom en rad olika verksamhetsområden för aktörer såväl på regional nivå som på kommunnivå. I varje avsnitt presenteras en kartläggning av hur respektive jämställdhetsmål integrerats i offentlig verksamhet i länet. Kartläggningen baserar sig på intervjuer, publikationer, forskning och statistik.

3.1 EN JÄMN FÖRDELNING AV MAKT OCH INFLYTANDE

Målet *en jämn fördelning av makt och inflytande* beskriver att kvinnor och män ska ha samma möjlighet att vara aktiva samhällsmedborgare och forma villkoren för beslutsfattandet. Målsättningen gäller både politiska rättigheter och fördelningen av makt inom det demokratiska systemet och utanför, i företag och ideella organisationer. Fokus ligger också på möjligheter att påverka de processer som formar våra föreställningar och idéer, till exempel inom kultur, folkbildning och utbildning.⁵ En jämn fördelning av makt och inflytande kan därmed i sig betraktas som ett tematiskt område för en rad verksamheter inom Stockholms län. Avsnittet kommer därför översiktligt att anknyta till verksamhetsområden som presenteras mer utförligt i nästa kapitel.

3.1.1 Beskrivningar av insatser och behov av jämställdhetsintegrering

Nedan presenteras resultatet från kartläggningen av beskrivningar av behov och insatser som finns i länet. Resultaten indikerar att arbetet med jämn fördelning av makt och inflytande som finns inom offentlig verksamhet tenderar att anta ett arbetsgivarperspektiv, såväl på regional nivå som på kommunnivå. När det gäller verksamhet som är direkt kopplad till medborgaren, vilket skulle kunna kallas ett medborgarperspektiv, är det vanligt är att en jämn fördelning av makt och inflytande behandlas utifrån delaktighet inom skilda verksamhetsområden.

Länsövergripande insatser och behov

I likhet med flera andra strategiska dokument på regional nivå tar länsstyrelsens handlingsplan för jämställd tillväxt upp makt och inflytande inom ett antal strategiska insatsområden. Där behandlas målet både i relation till politiska planeringsprocesser och i relation till kvinnors representation i centrala branscher.⁶ På samma sätt återfinns beskrivningar om lika möjligheter till delaktighet och inflytande mellan könen i Länsplanen för regional transportinfrastruktur. Där utvärderas processen för hur planen tagits fram utifrån hur representationen av kvinnor och män sett ut under arbetets gång.⁷ Länsstyrelsens rapport *Inspirationsskrift – delaktighet och infly-*

⁵ Prop (2005/06:155) *Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken*, Skr (2011/12:3) *Jämställdhetspolitikens inriktning 2011-2014*.

⁶ Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Jämställd tillväxt i Stockholms län – handlingsplan 2012-2014*. Rapport 2013:2.

⁷ Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Länsplan för regional transportinfrastruktur 2014-2025*. Remiss.

tande, nationella minoriteter, som beskriver deltagande och inflytande bland nationella minoriteter, är däremot könsblind, det vill säga kön uppmärksammas inte i texten.⁸

Inom landstingets verksamhet finns jämställd delaktighet och inflytande kopplat till ett personalperspektiv införlivat i en jämställdhetspolicy som beskriver främjande av delaktighet och inflytande på arbetet för såväl kvinnor som män.⁹ Landstinget genomför också inom verksamhetsområdet Hälsa och vård årligen patientundersökningar där delaktighet i vården är en aspekt. Där presenteras statistiken könsuppdelad och kommenteras ur ett jämställdhetsperspektiv i varierande grad, från inte alls till genomgående. Målet om en jämn fördelning av makt och inflytande nämns också i den regionala utvecklingsplanen utan att utvecklas närmare än via upplevelsen av delaktighet.¹⁰

På regional nivå finns ett väl utarbetat underlag till analyser av jämställdhetsbehov framtaget i form av könsuppdelad statistik för såväl länet som kommunerna.¹¹ Exempel på könsuppdelat statistiskt underlag som kan användas för att analysera jämställdhetsintegreringsbehov när det gäller makt och inflytande är fördelningen av kvinnor och män som:

- Chefer efter sektor och nivå
- Ledamöter i kommunstyrelsen, kommunfullmäktige och landstingsfullmäktige

Insatser och behov i kommunerna

I princip samtliga kommuner i Stockholms län berör delaktighet och inflytande kopplat till jämställdhet eller till könsfördelad statistik, antingen utifrån ett personalperspektiv eller utifrån ett medborgarperspektiv. I det senare fallet oftast inom områden där kommunens verksamhet sker i direktkontakt med medborgaren såsom kultur och fritid eller omsorg.

Flera kommuner beskriver att jämställdhet i delaktighet och inflytande är en målsättning för kommunen utifrån ett personalperspektiv och en stor majoritet av kommunerna redovisar könsfördelningen bland medarbetare i kommunen.¹² Några kommuner redovisar även könsuppdelad statistik för chefsstrukturer.¹³ Av dessa mäter även några kommuner jämställdhet på personalnivå med hjälp av jämställdhetsindexet JÄMIX.^{14,15} Två av indikatorerna som används kan relateras till delaktighet och inflytande; könsfördelningen i ledningsgrup-

⁸ Länsstyrelsen Stockholm och Sametinget (2013). *Inspirationsskrift – delaktighet och inflytande, nationella minoriteter*.

⁹ Stockholms läns landsting (2006). *Jämställdhetspolicy för Stockholms läns landsting*.

¹⁰ Stockholms läns landsting (2010). *Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen*. RUF5 2010. *Så blir vi Europas mest attraktiva storstadsregion*. R 2010:5

¹¹ Länsstyrelsen Stockholm och SCB (2010). *På tal om kvinnor och män*. SCB-tryck: Örebro.

¹² Kommuner med könsuppdelad statistik för personalstruktur i Årsredovisning (2012); Danderyd, Ekerö, Haninge, Huddinge, Järfälla, Nacka, Norrtälje, Nykvarn, Nynäshamn, Sigtuna, Sollentuna, Solna, Stockholm, Sundbyberg, Södertälje, Täby, Upplands-Bro, Upplands Väsby, Vallentuna, Värmdö, Österåker.

¹³ Kommuner med könsuppdelad statistik inom chefsstruktur i Årsredovisning (2012); Ekerö, Huddinge, Järfälla, Nacka, Norrtälje, Sigtuna, Sollentuna, Stockholm, Sundbyberg, Södertälje.

¹⁴ Exempelvis; Sollentuna (Årsredovisning 2012, Omvärldsanalys 2012), Sigtuna (verksamhetsplan 2012-2014).

¹⁵ JÄMIX är en produkt från Nyckeltalsinstitutet. <http://www.nyckeltalsinstitutet.se>.

pen och lika möjligheter för kvinnor och män att bli chefer. Huddinge och Botkyrka kommuner har en särskilt omfattande kvantitativ könsuppdelad redovisning av upplevelser av möjlighet av inflytande och delaktighet från såväl medborgare som personal.¹⁶

Flera kommuner presenterar könsfördelad statistik som anknyter till medborgar- och verksamhetsperspektiv, men utifrån olika indikatorer och inom varierande verksamhetsområden. Det gör att det är svårt att måla upp en helhetlig bild av behoven av jämställdhetsintegrering för att åstadkomma lika makt och inflytande i kommunerna i länet. De vanligaste indikatorerna som används rör valdeltagande¹⁷ och upplevt inflytande.¹⁸ Exempel på jämställdhetsproblem som identifieras med hjälp av statistiken är skillnader mellan könen när det gäller förtroende för politiker och upplevelse av omsorgstjänster.¹⁹ Några kommuner beskriver skillnader mellan könen avseende deltagande i föreningslivet, oftast för barn och unga och i relation till andra bakgrundsfaktorer.²⁰ Förutom att ta fram statistiskt underlag är det vanligast bland kommunerna att lyfta frågor om köns lika möjlighet till delaktighet och inflytande i förskolor och skolors verksamheter utifrån jämställdhetsplaner och likabehandlingsplaner, där några skolor beskriver att de arbetar mot könsstereotyper.²¹

Ett exempel på stödmaterial för arbete med jämn fördelning av makt och inflytande kommer från Huddinge kommun som utformat en handbok i delaktighet som ger praktiskt stöd till kommunanställda och politiker för att involvera medborgare och medarbetare i den kommunala verksamheten. Handboken lyfter olika nivåer av delaktighet, både kvantitativa mått och kritiska frågor om varför fördelningen mellan män och kvinnor ser ut på ett visst sätt.²²

3.1.2 Jämställdhet i makt och inflytande – statistik och forskning

När det gäller praktiska frågor om medborgarinflytande diskuteras dessa närmare i avsnittet om jämställd samhällsbyggnad i nästa kapitel. I detta avsnitt har fokus istället lagts på politik och maktpositioner. Den statsvetenskapliga forskningen om kön och makt och inflytande i politiken har traditionellt fokuserat på andelen kvinnor i politiken och i dominerande ställning. Senare har hörhållandet mellan kön och politik också problematiserats genom att ifrågasätta om kvinnors större deltagande i politiken nödvändigtvis leder till att andra frågor tas upp i politiken eller om kvinnors inträde i politiken har skett simultant med en cementering av traditionella skiljelinjer mellan kvinnor och män. En traditionellt viktig skiljelinje mellan kvinnor och män i

¹⁶ Huddinge kommun (2013). *Årsredovisning 2012*. Botkyrka kommun (2013). *Årsredovisning 2012*.

¹⁷ Exempelvis, Botkyrka kommun, Haninge kommun, Nacka kommun.

¹⁸ Botkyrka (2013). *Vilket kön har idrotten i Botkyrka? En kartläggning av representation, resursfördelning och upplevelse inom idrotten*, Nacka kommun (2013) *Fritidsnämndens rambudget 2014-2016. Tjänsteskrivelse FRN 2013/62-041*.

¹⁹ Sollentuna (2012). *Äldreplan 2012*, Stockholms stad (2006). *Delat Stockholms barn och ungdomar i föreningslivet?* Unga livsstil Nr 4, november 2006.

²⁰ Sollentuna kommun (2012). *Äldreplan 2012*, Nynäshamn kommun (2009). Rapport från arbetsgruppen för Delaktighet och inflytande i samhället.

²¹ Botkyrka (2013). *Vilket kön har idrotten i Botkyrka? En kartläggning av representation, resursfördelning och upplevelse inom idrotten*, Nacka kommun (2013) *Fritidsnämndens rambudget 2014-2016. Tjänsteskrivelse FRN 2013/62-041*. Södertälje kommun (2012). *Regler och riktlinjer för föreningsbidrag 2013*, Kultur - och fritidskontoret; Södertälje kommun.

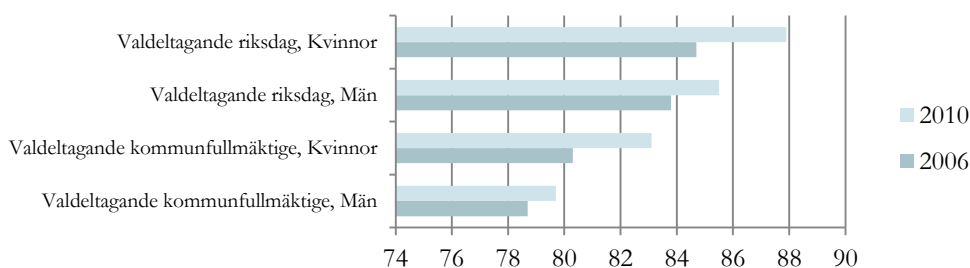
²² Kommunernas hemsidor samt Intervju Sundbyberg.

²³ Huddinge (2006). *Handbok i delaktighet - från ord till handling*, reviderad 2012.

politiken är relationen mellan det offentliga och det privata, där könen utifrån den rådande arbetsdelningen kan sägas ha olika intressen.²³

Empiriska studier tyder på att könsfördelningen har betydelse för vilka politiska uppfattningar som finns representerade, men att aktiva kvinnors handlingsutrymme är begränsat.²⁴ Ett mått på politisk aktivitet och inflytande är valdeltagande, vilket illustreras för Stockholms län i figur 1 nedan.

Figur 1. Valdeltagande i riksdagsval och val till kommunfullmäktige i Stockholms län. Källa: SCB

Figuren visar att kvinnors valdeltagande generellt är något högre än mäns och att valdeltagandet i såväl riksdagsvalet som val till kommunfullmäktige har ökat för både kvinnor och män i Stockholm mellan 2006 och 2010. Störst ökningen återfinns bland kvinnor. I senaste riksdagsvalet skilde det med ett par procentenheter. Valdeltagandet i länet något högre än riksgenomsnittet både bland kvinnor och bland män.²⁵ Trots att kvinnors valdeltagande är högre än mäns är konsekvent färre kvinnor representanter i politiken. På landstingsnivå ligger fördelningen nära att vara helt jämn,²⁶ medan den på kommunnivå är ytterligare något lägre för kvinnor.²⁷

Fördelningen av förtroendevalda per kommun visar att andelen män är drygt tio procentenheter högre än andelen kvinnor i de flesta av länets kommuner. Undantagen är några kommuner med ännu skevare könsfördelning, speciellt två kommuner där kvinnor utgör mindre än 40 procent av de förtroendevalda, samt Nacka, där fördelningen är exakt jämn ut. Detta illustreras i tabell 2 nedan. I ledande positioner skiljer däremot väldigt tydligt mellan könen. Under förra mandatperioden var endast sex av kommunstyrelseordförandena kvin-

²³ Rönblom och Eduards (2008). *Genusperspektiv på statsvetenskap*. Lenanders grafiska: Kalmar.

²⁴ Gustafsson (2008). *Könsmakt och könsbaserade intressen : om könspolitisk representation i svensk kommunalpolitik*. Geson: Göteborg.

²⁵ Källa SCB. Valdeltagande i Stockholms län 87,9% (kvinnor) och 85,5% (män), Nationellt valdeltagande 86,3% (kvinnor) och 85,2% (män).

²⁶ Källa SCB. Politisk representativitet på landstingsnivå 2010 är fördelat 48 % (kvinnor) och 52 % (män) i Stockholms län och 47 % (kvinnor) och 53 % (män) i riket.

²⁷ Källa SCB. Politisk representativitet på kommunnivå 2010 i Stockholms län var 44 % (Kvinnor) och 56 % (män) vilket är att jämföras med 43 % kvinnor och 57 % män för riket.

nor.²⁸ Fördelningen av kvinnor och män i chefspositioner är mer ojämlik än fördelningen mellan kvinnor och män som förtroendevalda, vilket visas i tabell 1.

Tabell 1. Andel kvinnor och män i chefspositioner 2011. Anställda 16-64 år (yrkesklassificering enligt SSYK 96).

Källa: SCB, yrkesregistret.

Kommun	Andel kvinnor (%)	Andel Män (%)
Salem	51	49
Nynäshamn	47	53
Danderyd	44	56
Lidingö	42	58
Vallentuna	40	60
Värmdö	40	60
Huddinge	39	61
Österåker	39	61
Ekerö	38	62
Nacka	37	63
Stockholm	37	63
Norrtälje	36	64
Solna	35	65
Sundbyberg	35	65
Tyresö	35	65
Vaxholm	35	65
Botkyrka	34	66
Haninge	34	66
Upplands-Bro	34	66
Upplands Väsby	34	66
Södertälje	33	67
Täby	33	67
Järfälla	32	68
Sigtuna	32	68
Sollentuna	32	68
Nykvarn	30	70

Tabell 2. Förtroendevalda i kommuner under mandatperioden 2011-2014.

Källa: SCB Statistikdatabasen bland undersökning av förtroendevalda i kommuner och landsting

Kommun	Andel förtroendevalda kvinnor (%)	Andel förtroendevalda män (%)
Nacka	50	50
Vaxholm	49	51
Danderyd	48	52
Solna	48	52
Järfälla	47	53
Botkyrka	46	54
Tyresö	46	54
Upplands-Bro	46	54
Stockholm	46	54
Södertälje	46	54
Nynäshamn	46	54
Upplands Väsby	45	55
Ekerö	45	55
Värmdö	44	56
Huddinge	44	56
Salem	44	56
Haninge	44	56
Täby	44	56
Norrtälje	44	56
Vallentuna	42	58
Sundbyberg	42	58
Lidingö	42	58
Nykvarn	40	60
Sollentuna	40	60
Sigtuna	37	63
Österåker	35	65

²⁸ Länsstyrelsen Stockholm (2010). *På tal om kvinnor och män. Stockholms län 2010*. SCB-Tryck: Örebro.

Ledar- och arbetsgivarperspektivet är viktigt för jämställdhetsintegreringen i de offentliga verksamheterna i och med att dessa samlar en betydande andel av de kvinnor som är chefer. Alla arbetsgivare är enligt diskrimineringslagen påbudna att arbeta aktivt för att uppnå jämställdhet i organisationen, inklusive vad gäller chefspositioner. Jämställdhetsintegrering kan ses som ett av verktygen för ett aktivt sådant arbete.

I majoriteten av kommunerna är andelen män i chefspositioner högre än 60 %. Endast Nacka och Danderyds kommuner positionerar sig topp tio både när det gäller andelen kvinnor i chefspositioner och bland förtroendevalda. Endast i Salem kommun är något fler kvinnor chefer, 51 procent, och i endast sex kommuner är minst 40 procent av cheferna kvinnor. Möjligtvis beror skillnaderna mellan kommunerna till viss del på fördelningen mellan offentlig och privat sektor på den lokala arbetsmarknaden.

Forskningsmässigt finns en betydande kunskap om möjliga orsaker till den ojämställdhet i maktpositioner som visar sig i majoriteten av kommunerna. Trots att kvinnor och män i samma yrkesgrupper är lika med avseende på ledarskapsstil, personlighet, motivation och utbildningsbakgrund skiljer sig karriärmöjligheter mellan män och kvinnor. Kvinnor har sämre möjligheter än män att bli chefer, vilket avspeglar sig i att andelen män konsekvent ökar högre upp i organisationshierarkin.²⁹ Det gäller också i offentlig verksamhet där kvinnor är i majoritet bland chefer i kraft av att vara överrepresenterade i organisationen som helhet. Andelen män på chefspositioner är högre än andelen män i sektorn i sin helhet.³⁰

När det gäller kvinnor som chefer i det privata är underskattningen av kvinnor till följd av normer och föreställningar en konserverande kraft. Normernas och föreställningars makt utmanas endast i organisationer där kvinnor är i majoritet som chefer eller där det finns en förståelse för de skilda villkoren och förväntningarna.³¹ Däremot visar forskning också att även i organisationer där kvinnor är i majoritet får männen fördelar, paradoxalt nog till följd av jämställdhetsarbete: åtgärder för att öka blandningen och minska skillnader mellan könen i kvinnodominerade organisationer kan direkt gynna män.³² Fokuset på representation av män och kvinnor riskerar också att missa jämställdhetsintegreringsarbetets mest avancerade aspekt; att motverka normerna av manlighet och heterosexualitet som ligger till grund för den skeva maktfördelningen.³³

²⁹ Se inledningen till Malmström och Johansson (2013). *Strategier och brandväggar i karriärsavancemang: Dimensioner av kvinnors Chefskarriärer i Norrbotten*. Priorum: Luleå.

³⁰ Regnö (2013). *Det osynliggjorda ledarskapet – kvinnliga chefer i majoritet*. Kungliga tekniska högskolan, organisation och ledning: Stockholm

³¹ Regnö, Holgersson, Höök, Linghag & Wahl (2013). *Könsmärkta villkor styr synen på kvinnligt och manligt chefskap* i, Kreuger, Crevani & Larsen (2013). *Leda mot det nya: En forskningsantologi och chefskap och innovation*. Vinnova: Stockholm.

³² Regnö (2013). *Det osynliggjorda ledarskapet – kvinnliga chefer i majoritet*. Kungliga tekniska högskolan, organisation och ledning: Stockholm

³³ Wittbom (2011). *I själva verket. Könblind styrning*. i, Freidenvall och Rönnbäck (2011). *Bortom rösträtten: kön, politik och medborgarskap i Norden*. Södertörns högskola, Samtidshistoriska institutet: Huddinge.

Delmålet *ekonomisk jämställdhet* beskrivs inom den nationella jämställdhetspolitiken utifrån att kvinnor och män ska ha samma möjligheter och villkor såväl när det gäller utbildning som när det gäller betalt arbete, vilket ger ekonomisk självständighet för individerna livet ut. Ekonomisk jämställdhet innefattar på så sätt lika möjligheter och förutsättningar för kvinnor och män i fråga om tillgång på arbete, anställnings-, löne- och andra arbetsvillkor samt utvecklingsmöjligheter i arbetet.³⁴

3.2.1 Beskrivningar av insatser och behov av jämställdhetsintegrering

Det finns generellt sett få dokument och publikationer som främst handlar om ekonomisk jämställdhet, både på regional och på lokal nivå. Perspektivet lyfts på olika sätt av olika aktörer eftersom deras ansvar och inflytande inom olika områden skiljer sig åt. Vanligt är att lyfta ekonomisk jämställdhet utifrån lönesättning i ett personalperspektiv och utifrån ersättningsnivåer ur ett medborgarperspektiv.

Länsstyrelsen uppvisar en betydande medvetenhet om och kunskap kring frågor om ekonomi och jämställdhet. Regionala aktörer med angränsande ansvarsområden, som Försäkringskassan och landstinget, uppvisar också de ett aktivt arbete för jämställdhet.

Länsövergripande insatser och behov

I länsstyrelsens arbete finns jämställdhet i ekonomiska termer integrerat i övergripande rapporter och i strategier inom flera verksamhetsområden, däribland infrastruktur och arbetsmarknad. I handlingsplanen för jämställd tillväxt finns upprepade exempel på att ekonomisk jämställdhet beaktas, bland annat i relation till fördelning av stöd till företag och innovation och i relation till infrastruktur.³⁵ Länsstyrelsens årliga rapport *Full fart framåt* har under flera år genomgående lyft skillnader i ekonomiska förutsättningar mellan män och kvinnor, bland annat i relation till den könssegregerade arbetsmarknaden och till utbildning och som ren inkomststatistik.³⁶ Publikationen *På tal om kvinnor och män* presenterar i sin tur könsfördelad statistik över höga respektive låga inkomster samt över sammanräknad förvärvsinkomst bland utrikesfödda, dels inom länet, dels kommunvis.³⁷

Medvetenheten om frågor kring jämställdhet och ekonomi visar sig genom ytterligare en aspekt av ekonomisk jämställdhet, det vill säga hur fördelningen av medel inom det offentliga kommer kvinnor och män till del, så kallad *gender budgeting*. På regional nivå finns ansatser till gender budgeting inom flera verksamheter. Det regionala företagsstödet och företagsstödet inom ramen för landsbygdsprogrammet har under de senaste åren utvecklats för att redovisa underlag som möjliggör analyser av hur stora delar av medlen som går till män re-

³⁴ Prop. (2005/06:155) Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken, Skr (2011/12:3) Jämställdhetspolitikens inriktning 2011-2014.

³⁵ Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Jämställd tillväxt i Stockholms län - handlingsplan 2012-2014*, Rapport 2013:2.

³⁶ Länsstyrelsen Stockholm (2012). *Full fart framåt 2013*, Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Full fart framåt 2014*.

³⁷ Länsstyrelsen Stockholm och SCB (2010). *På tal om kvinnor och män*. SCB-tryck: Örebro.

spektive kvinnor. Länsstyrelsen har även tillämpat en metod för jämställdhetskonskvensbedömning som är delvis baserad på gender budgeting i länsplanen för regional transportinfrastruktur.³⁸

När det gäller sjukpenning och andra ersättningar är Försäkringskassan en viktig regional aktör. Försäkringskassan i Stockholms län arbetar just nu med en behovsanalys av jämställdhetsarbetet i organisationen. Arbetet är inte avslutat men behov av regionalt samverkansarbete kring kvinnors sjukfrånvaro och behov av jämställdhetsintegrering inom handläggningen av ärenden har identifierats. Försäkringskassan har också initierat ett granskningsarbete över arbetsgivare inom yrken med hög sjukfrånvaro bland kvinnor tillsammans med Arbetsmiljöverket.³⁹ På nationell nivå har Försäkringskassan nyligen granskat ohälsa hos nyblivna föräldrar vilket också nämns som en viktig fråga.⁴⁰ Där identifierades att kvinnors sjukdomar ökar efter att de fått barn och att sjukfrånvaron bland kvinnor inom inkomstgruppen medelklass ökar dramatiskt efter andra barnet.

Hälsa är också ur ett bredare perspektiv en viktig faktor i individens ekonomiska situation. Landstinget har ansvaret för hälso- och sjukvården i regionen. Landstingets verksamhet har ett tydligt utvecklingsarbete för en ökad jämställdhetsintegrering vilket inkluderar några av de mycket få insatser för jämställdhetsintegrering i länet som nämner genus. Myndigheten arbetar utifrån en jämställdhetspolicy, både för internt och externt arbete, utifrån en handlingsplan för den europeiska CEMR-deklarationen för jämställdhet, utifrån den regionala strategin för jämställdhet och ytterligare en rad handlingsprogram och insatser.⁴¹ Rent konkret har landstinget anordnat kunskapsseminarier och arbetar med framtagande av en manual med begreppsdefinitioner och metoder för att öka kunskapen om omotiverade skillnader mellan män och kvinnors sjukskrivningar. Landstinget undersöker också könsskillnader i medicinska underlag för sjuksättning och har sedan 2010 arbetat för att ta fram ett verktyg, *genusknappen*, för information om kön- och genusfrågor och läkemedel. Det finns också ett exempel på gender budgeting från landstinget där metoden har tillämpats inom tandvården för barn.⁴²

Insatser och behov i kommunerna

I flertalet kommuner införlivas ekonomisk jämställdhet i det interna arbetet med fokus på kommunen som arbetsplats. Ur ett personalperspektiv införlivas detta bland annat i målsättningar om lika lön för lika arbete medan behovsunderlag består i skillnader mellan kön i genomsnittliga löner⁴³, ohälsotal och/eller sjukskrivningar.⁴⁴ I några kommuner används även ekonomisk jämställdhet som ett internt utvärderingsmått genom

³⁸ Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Länsplan för regional transportinfrastruktur 2014-2025*. Remiss.

³⁹ Intervju med Försäkringskassan.

⁴⁰ Försäkringskassan (2013). *Kvinnors sjukfrånvaro*.

⁴¹ Exempelvis; Handlingsprogram utifrån CEMR-deklarationen i Stockholms läns landsting. Personalpolicy, Jämställdhetspolicy, HBT-policy, Handlingsprogram för jämlik och jämställd vård, Handlingsplan för omhändertagande av våldutsatta kvinnor samt Handlingsprogrammet "mer än bara trösklar" som rör personer med funktionsnedsättning.

⁴² Stockholms läns landsting (2013). *Lägesbeskrivning av handlingsplanen för CEMR-deklarationen*.

⁴³ Kommuner som beskriver könsfördelad statistik om löneskillnader i årsredovisningar; Botkyrka, Danderyd, Järfälla, Lidingö, Sigtuna, Sundbyberg, Södertälje, Tyresö, Upplands-Bro, Värmdö.

⁴⁴ Kommuner som beskriver könsfördelad statistik om sjukfrånvaro eller ohälsotal; Danderyd, Haninge, Huddinge, Järfälla, Lidingö, Nacka, Norrtälje, Nykvarn, Nynäshamn, Sigtuna, Sollentuna, Solna, Stockholm, Sundbyberg, Södertälje, Tyresö, Täby, Upplands-Bro, Vallentuna, Vaxholm, Värmdö, Österåker.

att jämställdhetsindexet JÄMIX tillämpas, där könsuppdelade löner ingår som en indikator.⁴⁵ Ett fåtal kommuner lyfter ekonomisk jämställdhet kopplat till förvärvsinkomster ur ett medborgarperspektiv⁴⁶ medan några kommuner beskriver könsuppdelad statistik gällande ohälsotal eller sjukskrivningar utifrån ett medborgarperspektiv.⁴⁷

Det finns också ett fåtal exempel på gender budgeting-resonemang från kommunerna. Främst gäller detta analyser av resursfördelning utifrån deltagande i föreningslivet, speciellt i idrotten.⁴⁸ Det finns också enstaka exempel där resurserna i kommunal omsorg analyserats utifrån kön: exempelvis har Botkyrka kommun inom SKL:s program Hållbar Jämställdhet (HÅJ) genomfört insatser för att jämställdhetssäkra biståndsbedömningen och genomfört en gender budget-analys av hur hemtjänsten fördelas mellan män och kvinnor.⁴⁹

3.2.2 Ekonomisk jämställdhet – statistik och forskning

Yrkesval och hemarbete påverkas av normer och föreställningar om manligt och kvinnligt. Hemarbetet är en viktig variabel för ekonomisk jämställdhet eftersom frånvaro från arbetsmarknaden är en central del i teorier som beskriver hur löneskillnader består.⁵⁰ Andra anledningar till kvinnors frånvaro från arbetsmarknaden är deltidarbete och ohälsa. Kopplingen mellan deltidarbete och föreställningar om ansvar för hem och barn kommer att behandlas i nästa kapitel. Som konstaterades i Försäkringskassans nyligen presenterade rapport om kvinnors sjukförsäkringar är kvinnors ohälsotal starkt kopplat till familjesituationen i och med att skillnaden i ohälsa ökar dramatiskt två år efter att andra barnet har fötts, när båda föräldrarna kan antas ha återgått till att arbeta.⁵¹ Det indikerar att ojämställda hemförhållanden kan vara en faktor bakom varför kvinnors ohälsa är högre än mäns som bidrar till en svagare ställning på arbetsmarknaden. Figur 2 visar utvecklingen av kvinnors och mäns ohälsotal i länet.

⁴⁵ Exempelvis; Sollentuna kommun (Årsredovisning 2012, Omvärldsanalys 2012), Sigtuna (verksamhetsplan 2012-2014, Årsredovisning 2012).

⁴⁶ Botkyrka (2009). *Årsrapport folkhälsa 2009*.

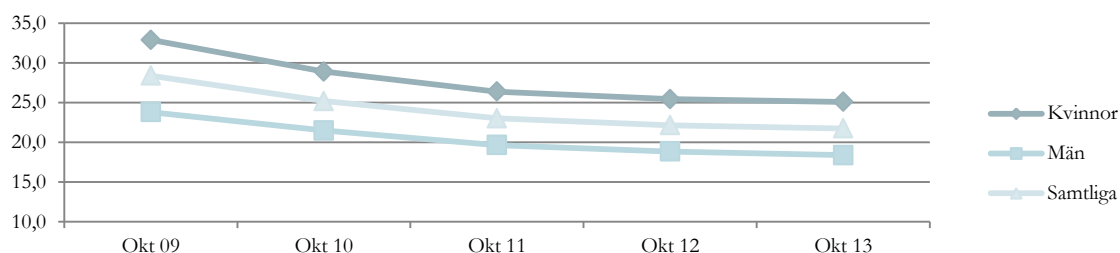
⁴⁷ Norrtälje (2008). *Verksamhetsplan för utveckling av hälsa, vård och omsorg för barn, unga och personer mitt i livet i Norrtälje kommun 2009-2010*. Tiohundra-nämndens Barn, unga och Mitt i Livet plan, Norrtälje kommun. Botkyrka (2009). *Årsrapport folkhälsa 2009*.

⁴⁸ Botkyrka (2013). *Vilket kön har idrotten i Botkyrka? En kartläggning av representation, resursfördelning och upplevelse inom idrotten*. Stockholms stad (2006). *Del-tar Stockholms barn och ungdomar i föreningslivet?* Idrottsförvaltningen/kulturförvaltningen, Stockholms stad, Södertälje kommun (2012). *Regler och riktlinjer för föreningsbidrag 2013*, Kultur - och fritidskontoret; Södertälje kommun.

⁴⁹ Botkyrka kommun (2010). *Jämställdhetssäkring av biståndsbedömningen inom vård och omsorg – projektrapport*, Osika, Klerby & Osika (2010). *Hemtjänsten i Botkyrka kommun – En gender budget analys*. SKL:s Program för hållbar jämställdhet.

⁵⁰ Konjunkturinstitutet (2012). *Ekonomisk jämställdhet mellan kvinnor och män. En kunskapsöversikt*. Konjunkturinstitutet; Stockholm.

⁵¹ Försäkringskassan (2013). *Kvinnors sjukfrånvaro*.

Figur 2. Ohälsotalet i Stockholms län oktober 2009-2013 . Källa: Försäkringskassan

Ohälsotalet är generellt sett högre bland kvinnor än män i Stockholms län, som i landet i helhet. Ohälsotalet har sjunkit för såväl kvinnor som män sedan 2009. Minskningen har varit störst bland kvinnor men avtar nu. Det senaste året var minskningen större för män trots att kvinnors ohälsotal är fortfarande lägre än klara högre nivå än mäns.

Medlingsinstitutet har till uppgift att granska mäns och kvinnors löner och den respektive löneutvecklingen. I den senaste rapporten från Medlingsinstitutet konstateras att löneskillnaden mellan kvinnor och män fortsätter att minska. I tabell 3 nedan presenteras lönegapen i kommunala sektorn i kommuner i Stockholms län. Den viktigaste förklaringen till skillnaden mellan mäns och kvinnors inkomster är den könssegregerade arbetsmarknaden. Lönegapet i kommunal sektor är alltså inte representativt för lönegapet på arbetsmarknaden som helhet. Kvinnodominerade yrken och branscher har lägre löner medan det motsatta gäller för mansdominerade.⁵² Medlingsinstitutets analys av löneutvecklingen visar att den standardvägda löneskillnaden har minskat sedan 2005 men ökade mellan 2011 och 2012.⁵³ Standardvägning innebär att effekterna av skillnader i yrke, sektor, utbildning, ålder och arbetstid tas bort med statistiska metoder. Det innebär att löneskillnadens storlek minskar.

Det finns kritik mot att använda standardvägning som ett mått på löneskillnaden mellan män och kvinnor. Flera fackförbund, främst i kvinnodominerade sektorer, gick 2012 samman för att publicera rapporten *Hög tid för jämställda löner*. Där beskrivs löneskillnaderna mellan mans- och kvinnodominerade yrken och sektorer som strukturell diskriminering, då de menar att det inte är arbetets svårighetsgrad eller de anställdas kompetens som avgör lönen.⁵⁴ Många kvinnodominerade yrken finns inom offentlig sektor varför detta perspektiv kan anses som en relevant fråga för det offentliga att beakta. En annan anledning varför standardvägning kan ses som ett konservativt mått på löneskillnaden mellan kvinnor och män är att de skillnader i livssituation som räknas bort inte är oberoende av könsstereotypa mönster.

⁵² Medlingsinstitutet (2012). *Avtalsrörelsen och lönebildningen – medlingsinstitutets årsrapport*. Medlingsinstitutet; Stockholm.

⁵³ Medlingsinstitutet (2012). *Vad säger den officiella lönestatistiken om löneskillnaden mellan kvinnor och män 2011?* Medlingsinstitutet; Stockholm.

⁵⁴ Ölmebäck (2012). *Hög tid för jämställda löner*. Kommunal, Legitimerade Sjukgymnasters Förbund LSR, Akademiförbundet SSR, Vision och Vårdförbundet; Stockholm.

Tabell 3. Lönegap i kommunal sektor (mäns genomsnittlöner – kvinnors) 2010-2012.
Källa: SCB och Medlingsinstitutet.

	2010	2011	2012
Upplands-Väsby	1200	1600	1500
Vallentuna	400	400	600
Österåker	200	-100	-100
Värmdö	600	1200	1300
Järfälla	1100	1300	1800
Ekerö	400	500	600
Huddinge	1200	1200	1200
Botkyrka	1600	1600	1500
Salem	1700	1400	1700
Haninge	1500	1800	1900
Tyresö	1000	1300	1600
Upplands-Bro	1100	1300	1500
Nykvarn	2200	2100	1600
Täby	300	300	200
Danderyd	700	400	800
Sollentuna	800	800	500
Stockholm	300	500	400
Södertälje	1700	1600	1600
Nacka	1000	900	1000
Sundbyberg	1400	1000	1300
Solna	300	200	400
Lidingö	400	600	200
Vaxholm	300	100	-500
Norrtälje	2500	3200	3400
Sigtuna	1800	1800	2000
Nynäshamn	2100	2100	2700

I Stockholms län var lönegapet mellan kvinnor och män inom privat sektor 2012 klart större än inom offentlig sektor, 9 400 kr mot 3 100 kr i månaden. Genomsnittlig månadslön för statsanställda var lägre för kvinnor än män i länet, 33 800 kr respektive 36 900 kr. Genomsnittlig månadslön för primärkommunanställda i länet var också något lägre för kvinnor, 26 600 kr respektive 27 700 kr.

Det är reglerat i lag att samtliga arbetsgivare måste arbeta mot lönediskriminering. Lönerna i kommunal sektor kan dock också skilja mellan verksamhetsområden som domineras av ettdera könet. Det är inte klart om sådana skillnader är en diskrimineringsfråga eller en fråga för jämställdhetsintegrering. På kommunnivå är lönegapet inom kommunal sektor som störst i Norrtälje och Nynäshamn och som lägst i Österåker, Lidingö och Täby. Det skiljer stort mellan olika kommuner vilket innebär att det kan vara betydelsefullt att analysera lönerna ur ett verksamhetsperspektiv i de kommuner där gapet är som störst.

3.3 BETET

JÄMN FÖRDELNING AV DET OBETALDA HEM- OCH OMSORGSAR-

Delmålet jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet beskriver att kvinnor och män ska ta samma ansvar för hemarbetet och även ha möjlighet att ge och få omsorg på lika villkor. Möjligheten att förena avlönat arbete med familjeliv är centralt.⁵⁵

3.3.1 *Beskrivningar av insatser och behov av jämställdhetsintegrering*

Det finns få referenser till en jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet i materialet. Speciellt på regional nivå saknas perspektivet, vilket i sig inte är förvånande i och med offentlig verksamhets ansvar för dels vården, dels omsorgen på den kommunala nivån. Perspektivet verkar inte tas upp i arbetet inom länsstyrelsens kompetensplattform och i relation till ekonomisk jämställdhet, där fördelningen av det obetalda arbetet är en viktig grundläggande förutsättning. I kommunerna är medvetenheten också låg.

Länsövergripande insatser och behov

Inom länsstyrelsens verksamhet nämns målet om en jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet till synes endast i handlingsplanen för jämställd tillväxt. I övrigt saknas perspektivet i diskussioner kring ekonomisk jämställdhet och kompetensförsörjning. En regional aktör som indirekt nämner problematiken kring obetalt arbete är Försäkringskassan. I en ny rapport från Försäkringskassan konstateras att sjukfrånvaron för kvinnor är klart högre än för en manlig partner efter att andra barnet har fötts, ett förhållande som ska undersökas närmare.

Insatser och behov i kommunerna

Trots kommunernas betydande ansvar inom området, genom omsorgen av barn och äldre och genom personlig assistans till funktionsnedsatta, nämns obetalt arbete och ansvaret för hem och barn endast av ett fåtal kommuner. Den enda omfattande behandlingen återfinns inom ramen för gender budgeting-analysen av Botkyrkas hemtjänst. Där konstateras att kvinnor utför en större andel av det obetalda omsorgsarbetet, sammanlagt till ett betydande värde i kommunen. Offentligt stöd och utbildning till män som har anhöriga med omsorgsbehov föreslås som en möjlig åtgärd för att påverka situationen.⁵⁶

Det kan inte uteslutas att frågan om obetalt arbete är integrerad på operativ nivå i vissa andra kommuner och verksamheter men i stort verkar perspektivet vara frånvarande. Ett exempel på när perspektivet saknas är att Stockholms stads funktionshinderombudsman i sin årsrapport för 2012 kritiserar att stadens socialförvaltning

⁵⁵ Prop. (2005/06:155) Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken, Skr (2011/12:3) Jämställdhetspolitikens inriktning 2011-2014.

⁵⁶ Osika, Klerby & Osika (2010). *Hemtjänsten i Botkyrka kommun – En gender budget analys*. SKL:s Program för hållbar jämställdhet.

inte belyser bland annat arbetsfördelningen mellan kvinnor och män i omsorgen av funktionsnedsatta barn.⁵⁷ Perspektivet lyfts inte heller i rapporteringen av stadens tidigare jämställdhetsintegreringsarbete inom äldreförvaltningen.⁵⁸

3.3.2 Fördelningen av det obetalda hem- och omsorgsarbetet – statistik och forskning

Nationellt står kvinnor fortfarande för en större del av det obetalda hemarbetet, nästan 50 min mer per dag i snitt, alla dagar. Kvinnors obetalda hemarbete har minskat betydligt, med över en timme sedan början på 1990-talet och med drygt 20 minuter sedan början på 2000-talet. Mäns obetalda arbete har ökat något men inte i samma utsträckning. Män lägger i snitt 10 minuter mer på obetalt hemarbete än i början på 2000-talet. Detta innebär dock endast en ökning med 3 minuter jämfört med början på 1990-talet, då mängden tid män lade ned minskade under nittioalet. Uppdelat per kategori lägger män mer tid på underhållsarbete medan kvinnor lägger mer tid på hushållsarbete och på omsorg av barn.⁵⁹ Det är viktigt att komma ihåg att statistiken gäller ett genomsnitt av befolkningen och därför inte direkt mäter hur till exempel män och kvinnor i heterosexuella parförhållanden med barn delar sin tid. Föräldralediga inkluderas också vilket innebär att resultatet bättre tolkas som ett livsgenomsnitt än som en typisk dag.

Ansvar för och omsorg om barn är en viktig komponent i det obetalda arbetet. Till exempel har införandet av pappamånader haft effekt också på uttaget av den tillfälliga föräldrapenningen.⁶⁰ Vissa forskare menar på att själva utformningen av jämställdhetspolitiken kring omsorgen om barn har genomförts på premissen att kvinnor har ansvar för hem och barn, vilket har bidragit till att återskapa den arbetsdelningen.⁶¹ När det gäller uppdelningen av ansvaret publicerar TCO årligen ett pappaindex som är en sammanvägning av andelen fäder som tar ut föräldrapenning och andelen dagar med föräldrapenning som tas ut av män.⁶² I den senaste mätningen ökar pappaindex i Stockholms län men länet sjunker ändå från 6:e till 8:e plats nationellt.

Det har visat sig att kvinnans ställning på arbetsmarknaden, i form av utbildning och inkomst, är den viktigaste faktorn för ett jämnt uttag av föräldrapenning. Speciellt viktigt är att kvinnan och mannen har en jämbördig position. Jämnt uttag innebär i det fallet att ingen förälder tar ut mer än 60 eller mindre än 40 procent av föräldrapenningen.⁶³ Figur 3 visar könsuppdelat uttag av föräldrapenning och tillfällig föräldrapenning i länet.

⁵⁷ Stockholms stad (2012). *Delaktighet för personer med funktionsnedsättning*. Årsrapport 2012 (Dnr 326-360/2012), Funktionshinderombudsmannen; Stockholms stad.

⁵⁸ Se Stockholms stad (2010). *Anbörigstöd utifrån ett genusperspektiv*. Slutrapport projekt. Spånga-Tensta Stadsdelsförvaltning, Stockholms stad.

⁵⁹ SCB (2012). *Nu för tiden*.

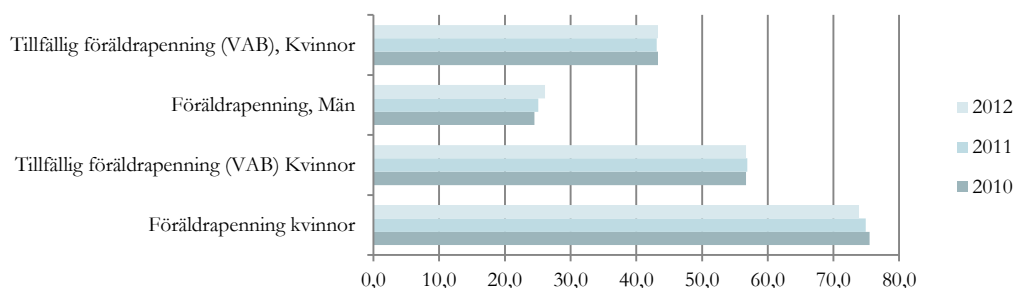
⁶⁰ Inspektionen för socialförsäkringen (2013). *Effekter på jämställdhet av reformer i föräldrapenningen*. Rapport 2013:17.

⁶¹ Nyberg (2013). *Hur gick det sedan? Femtio år av vårdnadsbidrag, föräldraförsäkring och jämställdhetspolitik*, i Blomberg och Niskanen (red.). *Arbete & Jämställdhet – förändringar under femtio år*. ScandBook: Falun.

⁶² TCO (2013). *TCO granskar: Pappaindex 2012*. TCO granskar 2013:4.

⁶³ Försäkringskassan (2013). *De jämställda föräldrarna*.

Figur 3. Föräldrapenning och tillfällig föräldrapenning (VAB) i andel av dagar (%) i Stockholms län. Källa: Försäkringskassan och Kolada.

Kvinnornas andelar av uttaget av föräldrapenning och tillfällig föräldrapenning i Stockholms län är högre än männens andelar. Speciellt är uttaget av föräldrapenningen mycket skevt fördelad. Den långsamma förändringen mot en mer jämn fördelning av föräldrapenningen som kan skönjas följer dock en stabil trend under många år. Skillnaden i uttag av tillfällig föräldrapenning är mindre men också problematisk eftersom den inte utvecklas mot en mer jämn fördelning. Fördelningen i uttag av föräldrapenning och tillfällig föräldrapenning i länets kommuner presenteras i tabell 4 och tabell 5.

Tabell 4. Föräldrapenning, andel (%) av antal dagar med föräldrapenning bland män.

Källa: Kolada och Försäkringskassan

	2010	2012
Botkyrka	21,6	23,3
Danderyd	24,3	27,3
Ekerö	26,0	28,1
Haninge	22,9	23,8
Huddinge	23,9	26,7
Järfälla	25,3	26,2
Lidingö	23,7	27,0
Nacka	27,1	28,2
Norrtälje	21,9	23,2
Nykvarn	23,7	29,0
Nynäshamn	22,9	24,7
Salem	24,5	27,5
Sigtuna	22,2	23,1
Sollentuna	27,4	28,2
Solna	24,6	26,4
Stockholm	24,6	26,5
Sundbyberg	23,6	24,7
Södertälje	19,9	20,6

Tabell 5. Tillfällig föräldrapenning (VAB), andel (%) av antal dagar för män.

Källa: Kolada och Försäkringskassan

	2010	2012
Botkyrka	44,2	43,8
Danderyd	40,4	40,2
Ekerö	39,7	41,1
Haninge	42,6	44,1
Huddinge	44,0	44,7
Järfälla	43,5	42,3
Lidingö	42,8	42,6
Nacka	44,2	44,9
Norrtälje	42,6	41,3
Nykvarn	40,3	40,0
Nynäshamn	44,9	43,7
Salem	42,0	41,7
Sigtuna	44,5	42,2
Sollentuna	42,5	42,0
Solna	50,5	50,7
Stockholm	48,4	47,8
Sundbyberg	48,1	49,4
Södertälje	44,5	45,1

Tyresö	25,7	26,8
Täby	26,3	28,7
Upplands-Bro	25,1	24,4
Upplands Väsby	23,3	24,3
Vallentuna	27,8	27,4
Vaxholm	27,2	30,2
Värmdö	26,0	27,6
Österåker	24,9	25,9

Tyresö	40,2	40,3
Täby	41,5	42,5
Upplands-Bro	44,2	45,6
Upplands Väsby	43,4	43,0
Vallentuna	41,1	42,2
Vaxholm	40,8	42,3
Värmdö	42,1	42,4
Österåker	42,0	41,0

Uppdelat per kommun ökar mäns andel av föräldrapenningen i nästan samtliga kommuner, med mindre avbrott i utvecklingen under 2011 i ett antal kommuner. Upplands-Bro och Vallentuna sticker ut som de enda kommuner inom vilka mäns andelar av föräldrapenningen sjönk mellan 2010-2012. Mäns andelar av uttaget av tillfällig föräldrapenning (VAB) är högre än för föräldrapenningen, men det har inte skett någon generell utjämning av fördelningen de senaste åren. I Sollentuna, Sundbyberg och i mindre mån i Stockholm är den tillfälliga föräldrapenningen nästan helt jämnt fördelad. I ett betydande antal kommuner, däribland Stockholm, har dock männens andel av uttaget av tillfällig föräldrapenning sjunkit mellan 2010-2012.

Hushållen består inte uteslutande av samboende heterosexuella par. Vardagslivets organisering med behov och önskemål skiljer mellan enpersonshushåll, ensamstående föräldrar och samkönade par. Det finns dock lite kunskap om villkor och behov, och därför om jämställdhetsaspekter, för den nuvarande blandningen av hushållsformer.⁶⁴ Uppdelningen av omsorgsarbetet om andra närstående än barn är också en viktig fråga för jämställdheten som inte fångas av statistiken över föräldrapenning. Vad gäller äldre ger exempelvis döttrar i högre grad omsorg åt fäder och kvinnor i högre grad omsorg åt sin partner än omvänt, ett anhörigstöd som har ökat under lång tid och som främst innebär mer obetalt arbete för kvinnor.⁶⁵

3.4 MÄNS VÅLD MOT KVINNOR SKA UPPHÖRA

Att mäns våld mot kvinnor ska upphöra innefattar att alla, oavsett kön, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet. Våld mot kvinnor hotar kvinnors och barns liv, hälsa och välbefinnande och är dessutom mycket kostsamt för samhället. Utöver det fysiska och psykiska lidandet medför såväl våldet direkta materiella

⁶⁴ Forsberg (2012). *Uthålligt vardagsliv*, i Engström (red) (2012). *Urbaniserad värld; nya steg mot hållbara städer, Global utmaning: Stockholm*, s 25-33.

⁶⁵ Szebehely (2005). *Anhörigas betalda och obetalda äldreomsorgsinsatser*. I SOU (2005). *Forskarrapporter till Jämställdhetspolitiska utredningen*. SOU 2005:66.

kostnader som indirekta kostnader såsom sänkt arbetsförmåga, förlorad arbetsinkomst för den som utsatts samt kostnader för samhället bland annat i form av vård.⁶⁶

3.4.1 Beskrivningar av insatser och behov av jämställdhetsintegrering

I länet finns ett omfattande arbete för att hantera mäns våld mot kvinnor, speciellt på regional nivå, där länsstyrelsen driver frågan genom tillsyn och kunskapsspridning, där landstinget har ett strukturerat integreringsarbete och där samarbetet Operation Kvinnofrid samlar flera av de regionala aktörerna. I kommunerna är arbetet mindre konsekvent etablerat. Enligt en mer omfattande kartläggning som länsstyrelsen har genomfört saknas kunskap om och medvetenhet kring fråga inom kommunernas socialförvaltningar.

Länsövergripande insatser och behov

Länsstyrelsens uppdrag inom området mäns våld mot kvinnor är att stödja utvecklingen av kvinnofrid på lokal, regional och nationell nivå genom att bland annat stödja samordning av insatser, stödja förebyggande insatser, tillhandahålla regionalt kompetens- och metodstöd till kommuner och ideella organisationer samt att följa upp beviljade statsbidrag för stöd till våldsutsatta kvinnor.⁶⁷ Länsstyrelsen är aktiva på området våld i nära relationer generellt, i tillsyn och kunskapsspridning, och har publicerat flera rapporter inom området under de senaste åren.⁶⁸ Länsstyrelsen genomför även ett omfattande arbete för att motverka prostitution och människohandel. Bland annat har man i uppdrag att arbeta med samordning av myndigheter och andra aktörer, och med nationell samverkan. Länsstyrelsen har inrättat ett nationellt metodstödsystem som ger utbildningar och bistår med råd och stöd i enskilda ärenden, fördelar bidrag till utvecklingsprojekt, arbetar med att trygga och effektivisera återvändandet för offer för människohandel samt har tagit fram ett åtgärdskort som innehåller indikatorer för att kunna identifiera möjliga offer för människohandel.⁶⁹

I Stockholmsregionen finns också sedan en längre tid tillbaka ett samarbete mellan länsstyrelsen, landstinget, polisen och kommunerna vid namn Operation kvinnofrid. Operation kvinnofrid arbetar för samverkan mellan myndigheter och organisationer som kommer i kontakt med våldsutsatta kvinnor. I aktionsplanen för verksamheten för de senaste åren har fokus för arbetet legat på hedersrelaterat våld i nära relationer.⁷⁰ Satsningen *Origo – resurscentrum mot hedersrelaterat förtryck och våld* är centralt i detta arbete där samverkan riktats mot råd och stöd för personer som kommer i kontakt med våldsutsatta personer som utsatts för hedersrelaterat förtryck och våld. Origo är ett samlat kunskapscenter som samlar expertis till stöd för personer som bemöter individer som utsatts för hedersrelaterat förtryck eller våld. Stödet finns tillgängligt såväl elektroniskt som fy-

⁶⁶ Sveriges kommuner och landsting (2006). *Mäns våld mot kvinnor i nära relationer – en kunskapsöversikt*. Sveriges kommuner och landsting: Stockholm.

⁶⁷ Länsstyrelsens hemsida, om våld mot kvinnor; (<http://www.lansstyrelsen.se/stockholm/Sv/manniska-och-samhalle/jamstalldhet/valdinararelation/Pages/default.aspx?keyword=m%C3%A4ns+v%C3%A5ld+mot+kvinnor>).

⁶⁸ Länsstyrelsen Stockholm (2012). *De (t) slutar inte vid 65 – en rapport om våldsutsatta kvinnor*. Rapport 2012:21, Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Socialtjänstens arbete mot våld i nära relationer. En kartläggning i Stockholms län 2012*. Rapport 2013:3, Länsstyrelsen Stockholm (2011). *Lokal samverkan för att motverka mäns våld mot kvinnor. Slutrapport om fördelning av utvecklingsmedel 2008–2010*. Rapport 2011:39, Länsstyrelsen Stockholm (2010). *Socialtjänstens arbete med män som utövar våld i nära relation*. Rapport 2010:11.

⁶⁹ Brottsförebyggande rådet (2010). *Prostitution och människohandel för sexuella ändamål – en första uppföljning av regeringens handlingsplan*. Rapport 2010:5.

⁷⁰ Operation kvinnofrid (2011). *Aktionsplan mot våld i nära relationer med fokus på hedersvåldet – en myndighetsgemensam satsning i Stockholms län 2011*.

siskt.⁷¹ KSL har inom ramen för Origo arbetat med att få en bra representation från kommunerna. Nu finns också en representant från vartdera av de fyra samverkansområdena för kommunerna i länet, nordväst, nordost, Stockholm och Södertörn.⁷²

Landstinget har i sin tur ett handlingsprogram för omhändertagande av våldsutsatta kvinnor som syftar till att öka kunskapen om våld mot kvinnor, att ha en aktiv stödfunktion för verksamheterna och forma rutiner för omhändertagande.⁷³ En uppföljning av handlingsplanen har också gjorts som framhåller att andelen verksamheter med utformade rutiner ökat sedan implementeringen startade. Uppföljningen listar även utvecklingsområden som består i tydligare implementering i ledningsstrukturer, tydligare mandatfördelning på olika nivåer gällande implementering samt att arbetet med barn som upplever våld i hemmet behöver synliggöras och utvecklas.⁷⁴

Insatser och behov i kommunerna

Sedan 2007 har socialtjänsten i kommunerna ett tydligt ansvar för stöd till våldsutsatta kvinnor. Utifrån detta uppdrag har många kommuner arbetat fram policys, handlingsplaner, strategier och riktlinjer.⁷⁵ Hur stödutformningen tar sig uttryck varierar dock mellan kommunerna där en del kommuner har upparbetade funktioner⁷⁶ inom kommunen som arbetar med de våldsdrabbade medan andra kommuner i större utsträckning valt att samarbeta med ideella organisationer som kvinnojourer.⁷⁷

Länsstyrelsen genomförde under 2012 en kartläggning av socialtjänstens arbete mot våld i nära relationer i länet.⁷⁸ Kartläggningen är mycket omfattande och beskriver situationen bland kommunerna långt mer utförligt än det har varit möjligt inom ramarna för detta uppdrag. I korthet kan sägas att samtliga kommuners hemsidor i Stockholms län har information om hur en individ som utsatts för våld kan söka vård och stöd, dock av varierande omfattningar. Några kommuner presenterar sammanställning av kontaktinformation medan andra mer ingående beskriver konsekvenser av våld i nära relationer. På kommunnivå är det vanligt att information riktas mer övergripande mot våld i nära relationer, snarare än specifikt mot mäns våld mot kvinnor. För en mer genomgående beskrivning hänvisas till länsstyrelsens kartläggning. Där konstateras att det överlag saknas

⁷¹ Intervju Kommunförbundet Stockholms län samt Operation kvinnofrid (2011). *Aktionsplan mot våld i nära relationer med fokus på bedersvåldet – en myndighetsgemensam satsning i Stockholms län 2011*.

⁷² Intervju Kommunförbundet Stockholms län. Kommunrepresentanter består av Upplands-Väsby (Stockholm nordväst), Danderyd (Stockholm nordost), Botkyrka (Södertörn) samt Stockholms stad.

⁷³ Stockholms läns landsting (Årtal ej angivet). *Handlingsprogram – omhändertagande av våldsutsatta kvinnor* (3:e upplagan), Stockholms läns landsting; Stockholm.

⁷⁴ Stockholms läns landsting (2012). *Implementering av handlingsprogram för omhändertagande av våldsutsatta kvinnor inom Stockholms läns landsting – Hur har det gått?* Rapport 2012:2.

⁷⁵ Sollentuna kommun (2013). *Policy för arbetet mot våld i nära relationer i Sollentuna kommun*, Stockholms stad (2013). *Stockholms stads program för kvinnofrid – mot våld i nära relationer 2012-2014*, Stockholms stad (2013) *Handlingsplan för Södermalms stadsdelsförvaltnings arbete med våld i nära relationer 2013-2014*, Södertälje (2011). *Handlingsplan rörande mäns våld mot kvinnor och barn i nära relationer 2011-2013*. Tyresö (2012) *Handlingsplan i våld i nära relationer*. Värmdö (Årtal ej angivet). *Handlingsplan mot våld i nära relationer*.

⁷⁶ Exempelvis Huddinge kommun.

⁷⁷ Exempelvis Botkyrka kommun.

⁷⁸ Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Socialtjänstens arbete mot våld i nära relationer. En kartläggning i Stockholms län 2012*. Rapport 2013:3.

kunskap om såväl våldsutsatta kvinnor som män som utövar våld. Det framgår också att det finns vissa skillnader i uppfattningen av verksamheten mellan utförande socialsekreterare och styrningsnivån med chefer och strategier.

3.4.2 Mäns våld mot kvinnor – statistik och forskning

Mäns våld mot kvinnor är ett välbelagt problem. Våld mot kvinnor följer ett mönster där gärningspersonen ofta är en bekant eller en närstående och sker ofta i hemmet eller på arbetsplatsen. Män å andra sidan utsätts oftare för våld av en okänd gärningsperson på allmän plats.⁷⁹ Män är också starkt överrepresenterade som gärningsmän när det gäller våldsbrott.⁸⁰ Detta faktum har teoretiserats ur olika perspektiv. Samhällsvetenskapliga teorier har gemensamt att de knyter samman manlighet, våld och makt.⁸¹

Kopplingen mellan manlighetsnormer och våld stärks av attitydstudier. Normsystemets betydelse innebär att preventiva insatser är ett komplement till stöd riktat till offer för våld, då forskning pekar på att ojämställdhet ökar risken för våld.⁸² Precis som det är viktigt att beakta generella normer för manlighet är det också viktigt att beakta skillnader mellan grupper av män. Exempelvis är unga män överrepresenterade när det gäller våldsbrott.⁸³ Preventivt arbete kan också tänkas bidra till att adressera det våld mot kvinnor som sker utanför nära relationer. Anmällda våldsbrott mot kvinnor är ett mått på våldets omfattning. Tabell 6 visar antalet anmällda våldsbrott mot kvinnor per 100 000 invånare i länets kommuner.

Tabell 6. Mäns våld mot kvinnor. Antal anmällda brott per 100 000 invånare 2012. Anmällda brott för 2010 anges inom parentes. Källa: BRÅ.

Län/kommun	Grov kvinnofridskränkning mot kvinna 18+	Misshandel och grov misshandel mot kvinna 18 +, i nära relation.	Misshandel och grov misshandel mot kvinna 18 +, ej i nära relation
Riket	3 (3)	135 (133)	47 (42)
Stockholms län	6 (5)	168 (168)	49 (46)
Botkyrka	6 (1)	278 (240)	64 (44)
Danderyd	3 (6)	78 (96)	13 (29)
Ekerö	4 (4)	77 (87)	23 (12)
Haninge	4 (9)	187 (270)	62 (47)
Huddinge	2 (4)	147 (207)	42 (50)
Järfälla	1 (3)	152 (170)	67 (30)
Lidingö	5 (2)	108 (46)	11 (27)
Nacka	0 (4)	126 (114)	26 (26)
Norrtälje	0 (4)	188 (148)	54 (33)

⁷⁹ Brottsförebyggande rådet (2013). *Utsatthet för brott år 2012. Resultat från den nationella trygghetsundersökningen (NTU)*.

⁸⁰ Ungdomsstyrelsen (2013). *Hjältar och monster – samhällsvetenskapliga perspektiv på män och våld*. Ungdomsstyrelsen; Stockholm.

⁸¹ Ungdomsstyrelsen (2013). *Hjältar och monster – samhällsvetenskapliga perspektiv på män och våld*. Ungdomsstyrelsen; Stockholm.

⁸² Se sammanfattningen till Gottzén (2013). *Män, våld och jämställdhet*. Rapport inom ramen för Utredningen om män och jämställdhet.

⁸³ Ungdomsstyrelsen (2013). *Hjältar och monster – samhällsvetenskapliga perspektiv på män och våld*. Ungdomsstyrelsen; Stockholm.

Nykvarn	0 (0)	149 (32)	64 (22)
Nynäshamn	11 (0)	125 (174)	38 (66)
Salem	0 (0)	121 (130)	57 (39)
Sigtuna	2 (3)	261 (197)	91 (76)
Sollentuna	5 (3)	101 (167)	38 (32)
Solna	4 (4)	124 (127)	43 (23)
Stockholm	7 (6)	168 (163)	49 (53)
Sundbyberg	2 (8)	167 (168)	60 (34)
Södertälje	5 (6)	236 (213)	65 (77)
Tyresö	0 (0)	159 (117)	21 (21)
Täby	3 (2)	87 (91)	39 (19)
Upplands-Bro	4 (9)	178 (201)	37 (47)
Upplands Väsby kommun	2 (8)	148 (177)	81 (57)
Vallentuna	3 (0)	106 (114)	39 (24)
Vaxholm	9 (0)	45 (55)	27 (9)
Värmdö	8 (0)	118 (158)	28 (29)
Österåker	2 (0)	135 (206)	12 (25)

Ser man till antal anmälda brott i Stockholms län kan en marginell ökning identifieras under perioden 2010-2012. Utvecklingen ska dock tolkas med viss försiktighet. Trenden kan bero på att insatser för att uppmuntra anmälningar minskat mörkertalen. Värt att notera är att brotten som begåtts av en förövare som inte står i nära relation överlag har ökat något mer i kommunerna än de andra kategorierna.

De senaste åren har fokus också satts på hedersrelaterat våld. Hedersrelaterat våld är ett komplicerat begrepp av flera skäl. Dels kan mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld ses som uttryck för delvis olika strukturer.⁸⁴ Dels finns risken att fokuseringen på hedersrelaterat våld återskapar rasistiska föreställningar.⁸⁵ Inriktningen mot olika särskilt utsatta grupper av kvinnor i statliga propositioner har studerats. Resultatet var att intresset inte bygger på en förståelse för att utsattheten är ett resultat av olika samverkande normer. Det har snarare blivit ett sätt att identifiera problemgrupper som blir delansvariga för sin egen erfarenhet. Det riskerar att leda till att det generella maktperspektivet försvinner, att kvinnor i allmänhet inte kan identifiera sig med bilden av en våldsutsatt kvinna och att stödet därför inte möter de reella behoven.⁸⁶

⁸⁴ Nationellt Centrum för Kvinnofrid, webbversion.

http://www.nck.uu.se/Kunskapscentrum/Kunskapsbanken/amnen/Hedersrelaterat_vald_och_fortryck/Hedersrelaterat_vald_och_fortryck_Kunskapsbankens_amnesguide_/

⁸⁵ Gottzén (2013). *Män, våld och jämställdhet*. Rapport inom ramen för Utredningen om män och jämställdhet.

⁸⁶ Ekström (2012). *Inte bara kvinna*. Våldsutsatta kvinnor och deras behov av stöd - konstruktioner och komplikationer. Nordisk Juridisk Tidskrift, Retfärd, 3, 51-68.

Det saknas statistik om länets situation när det gäller människohandel och prostitution. År 2007 uppskattades antalet prostituerade vara 200 personer i den synliga gatuprostitutionen med antaganden om ett högt mörkertal. Vid en undersökning samma år om erbjudanden av sexuella tjänster via internet påträffades 400 personer, majoriteten i Stockholms län, som erbjöd sexuella tjänster.⁸⁷

⁸⁷ Socialstyrelsen (2007). *Kännedom om prostitution 2007*, BRÅ (2010). *Prostitution och människohandel för sexuella ändamål – en första uppföljning av regeringens handlingsplan*. Rapport 2010:5.

4. Jämställd Tillväxt

Jämställd Tillväxt är namnet på länsstyrelsens handlingsplan för att integrera ett jämställdhetsperspektiv i det regionala tillväxtarbetet. Det här kapitlet presenterar kartläggningen av insatser och behov av jämställdhetsintegrering inom handlingsplanens insatsområden. Arbetet är uppdelat på fem strategiska insatsområden som här är samlade i två övergripande teman, *Jämställdhet i samhällsekonomin* och *Jämställd samhällsbyggnad*. Varje avsnitt presenterar en kartläggning av hur jämställdhet integreras i arbetet inom respektive område, både på regional och på lokal nivå. Kartläggningen kompletteras inom varje område med en kort kunskapsöversikt med den senaste statistiken över förhållandena i länet och med förklarande och fördjupande resonemang från forskning och utredningar.

4.1 JÄMSTÄLLDHET I SAMHÄLLSEKONOMIN

Inom detta tema ryms insatsområdena *Innovationskraft* och *Arbetsmarknad och kompetensförsörjning*. Dessa båda områden samlar olika aspekter av arbetsliv och näringsverksamhet. Företagande och entreprenörskap är en viktig aspekt inom båda områdena men behandlas i det första avsnittet om innovation. Diskussionen är därmed också central för jämställdhet och arbetsmarknad eftersom könssegregeringen av arbetsmarknaden är en av de viktigaste strukturerna vad gäller kvinnors och mäns ekonomiska aktivitet.

Könssegregeringen på arbetsmarknaden kan antingen vara horisontell eller vertikal. Båda dessa strukturer är centrala i diskussionen av jämställdhet i samhällsekonomin. Horisontell könssegregering innebär att fördelningen mellan kvinnor och män inom vissa yrken är snedvriden. Inom vissa yrkesgrupper dominerar ett av könen helt. Vertikal segregering innebär att kvinnor och män tenderar att befinna sig på olika positioner i organisationer. Andelen kvinnor tenderar att sjunka ju högre upp i hierarkin man kommer inom både kvinno- och mansdominerade yrken.

4.1.1 Innovationskraft

Innovation är att ta fram nya processer, tjänster eller metoder med syfte att exempelvis förbättra kvalitet, effektivitet eller ändamålsenlighet. Innovation begränsas därmed inte endast till uppfinningar utan är alla typer av idéer som löser uppkomna problem. Att ta hänsyn till genusperspektiv i innovationsforskning är ett relativt nytt forskningsområde, främst förekommande inom forskning i Sverige.⁸⁸ Jämställdhet inom innovation kan lyftas fram utifrån olika förutsättningar och behov för kvinnor och män som innovatörer eller entreprenörer. Det kan exempelvis handla om tillgång på kapital, stödsystem samt en könssegregerad arbetsmarknad. I den strategiska inriktningen presenterad av länsstyrelsen 2012-2013 beskrivs tre regionala prioriteringar inom om-

⁸⁸ Ekselius (2011). *Genusperspektiv ger ökad innovationskraft*. Genus 2011:1.

rådet innovationskraft. Dessa är Forsknings- och innovationsinfrastruktur, affärsutveckling och innovationsupphandling.⁸⁹

4.1.1.1 *Beskrivningar av insatser och behov av jämställdhetsintegrering*

Handlingsplanen för jämställd tillväxt⁹⁰ är den övergripande regionala strategi som behandlar innovation i relation till jämställdhet. Bilden som där målas upp av förutsättningar och problem för jämställdhet och innovation liknar bilden som tecknas nedan. När det gäller beskrivningar av behov och insatser för jämställdhet och innovation är medvetenheten om problematiken låg. Det gäller främst för de verksamheter som arbetar specifikt med innovationsstöd, och inte bredare med företagande, där det under längre tid har funnits riktade insatser mot kvinnor.

Länsövergripande insatser och behov

Vid sidan av den regionala strategin för jämställd tillväxt tenderar publikationer kring innovation att vara könsblinda. Länsstyrelsens årliga rapport till regeringen kopplar inte innovation till jämställdhet eller kön.⁹¹ Det gör inte heller innovationsstrategin *Stockholm 2025* eller den strategiska inriktningen för regionen 2012-2013.⁹² Bilden av att aktörerna i systemet i låg grad arbetar med jämställdhetsintegrering bekräftas också av länsstyrelsens rapport *En GPS för Stockholmsregionens innovationssystem*, där det konstateras att endast 27 procent av aktörerna i innovationssystemet har ett aktivt jämställdhetsarbete med uppföljning genom statistik och riktade insatser.⁹³

Det är desto vanligare med ett jämställdhetsperspektiv inom arbetet med företagsstöd. På regional nivå finns flera stödinsatser till företagare, genom finansiering från landsbygdsprogrammet och från olika regeringsuppdrag. Sedan 2009, efter att Glesbygdverket genom en utvärdering konstaterat att jämställdheten i landsbygdsprogrammet varit bristande⁹⁴, har man arbetat för att förbättra situationen. Det började med en analys av arbetet med kvinnors företagande inom landsbygdsprogrammet där det konstaterades att det behövdes större kunskaper och att det fanns stor potential för utveckling.⁹⁵ Ett kunskapsunderlag har sedan tagits fram i och med rapporten *Heroiska män och pålästa kvinnor*, vilket är en genusmedveten analys och kunskapsgenomgång av företagande och stödinsatser till företag. Den belyser hur kvinnors företagande bättre kan integreras i det regionala tillväxtarbetet och hur väl de företagsfrämjande aktörernas insatser stämmer överens med företagens behov, samt hur resurser fördelas mellan kvinnor och män.⁹⁶ Sedan rapporten publicerades har länsstyrelsen följt upp arbetet både med det generella företagsstödet och med landsbygdsprogrammet. Man har publicerat en SWOT-analys över landsbygden med genomgående perspektiv på mäns och kvinnors olika förut-

⁸⁹ Länsstyrelsen Stockholm (2012). *Strategisk inriktning 2012-2013*.

⁹⁰ Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Jämställd tillväxt i Stockholms län – handlingsplan 2012-2014*. Rapport 2013:2.

⁹¹ Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Full fart framåt*, Länsstyrelsen Stockholm (2014). *Full fart framåt*.

⁹² Karonlinska institutet, Kommunförbundet Stockholms län, Kungliga tekniska högskolan m.fl. (2013). *Stockholm 2025: Världens mest innovationsdrivna ekonomi*. Stockholmsregionens innovationsstrategi, Länsstyrelsen Stockholm (2012). *Strategisk inriktning 2012-2013*.

⁹³ Länsstyrelsen Stockholm (2012). *En GP för Stockholmsregionens innovationssystem*.

⁹⁴ Glesbygdverket (2008). *Jämställdhet i genomförandestrategierna för landsbygdsprogrammet*.

⁹⁵ Länsstyrelsen Stockholm (2011). *Kvinnors företagande i landsbygdsprogrammet. – kommunikationsplan för jämställdhet*. Rapport 2011:36

⁹⁶ Länsstyrelsen Stockholm (2012). *Heroiska män och pålästa kvinnor – en förstudie av det företagsfrämjande systemet i Stockholms län*. Rapport 2012:19

sättningar⁹⁷, om än ur ett kvantitativt perspektiv utan genusanalys, och har börjat föra löpande könsuppdelad statistik över både enskilda firmor och aktiebolag, dels genom statistik från SCB, dels genom enkätutskick, för att kunna följa upp avslag och beviljanden.

Insatser och behov i kommunerna

Få kommuner har aktiviteter och material inom området innovation. De sammanhang där innovation nämns på kommunnivå saknas ett jämställdhetsperspektiv.⁹⁸ Några kommuner relaterar innovation till entreprenörskap och företagande och samtliga kommuners hemsidor erbjuder i varierande grad fakta och stöd kopplat till nyföretagande och affärsutveckling. Överlag är könsmedvetenhet och jämställdhet mer närvarande i detta sammanhang men det är mindre vanligt med ett tydligt jämställdhetsperspektiv; några kommuner har nätverk och stödinsatser riktade till företagare som är kvinnor.⁹⁹ Övriga exempel är könsfördelad statistik relaterat till företagande¹⁰⁰ och observationen att upphandling av kommunal verksamhet kan gynna kvinnors företagande.¹⁰¹ De kommuner som har uppgett att de erbjuder stöd till företagande kvinnor anger däremot i flera förekommande fall att initiativet har kommit från företagarna själva.

4.1.1.2 Innovation och jämställdhet – statistik och forskning

Innovation är ett område där Stockholm står sig starkt både nationellt och internationellt. Enligt Reglabs Innovationsindex från 2011 som beskriver regional förmåga till ekonomisk förnyelse tar Stockholms län väl tillvara på sina förutsättningar. Länet placerar sig i toppen strax efter Uppsala. Utbildning och företagande är två centrala faktorer i mätningar av innovationsförmåga. När det gäller utbildningsnivån i stockholmsregionen är den högst i landet¹⁰² och nyföretagandet ligger högt över risksnittet¹⁰³. Utbildningsnivån i länet presenteras i tabell 7.

Tabell 7. Utbildningsnivå bland kvinnor och män i Stockholms län 2012 (25-64 år). Källa: SCB.

Kön	Befolkning	Förgymnasial utb. (%)	Gymnasial utb. kortare än 3 år	Gymnasial utb. 3 år (%)	Eftergymnasial utb. Kortare än 3 år (%)	Eftergymnasial utb. 3 år eller längre	Forskarutb. (%)	Bortfall (%)
Män	578 964	13 %	20 %	19 %	16 %	27 %	2,0 %	3 %
Kvinnor	571 824	10 %	18 %	18 %	17 %	34 %	1,4 %	2 %
Total	1150788	12 %	19 %	18 %	16 %	30 %	1,7 %	2 %

⁹⁷ Länsstyrelsen Stockholm (2013). *SWOT-analys och nulägesbild av Stockholms läns landsbygd*.

⁹⁸ Exempelvis hemsidor för kommunerna Solna och Järfälla.

⁹⁹ Exempelvis Botkyrka kommun, Nacka kommun, Upplands-Bro kommun.

¹⁰⁰ Salems kommun.

¹⁰¹ Stockholms stad.

¹⁰² Jmf. Befolkningens utbildning 2012. Reglab (2012). Innovationsindex från 2011 – Regional förmåga till ekonomisk förnyelse. Reglab; Luleå.

¹⁰³ Jmf. Fakta om företagandet i Stockholm 2012. Reglab (2012). Innovationsindex från 2011 – Regional förmåga till ekonomisk förnyelse. Reglab; Luleå.

Könsuppdelning av utbildningsnivåerna visar att kvinnor som grupp är högre utbildade än män. 52 procent av kvinnorna har eftergymnasial utbildning mot 45 procent av männen. Kvinnor är dock klart underrepresenterade i gruppen med allra högst utbildning: forskarutbildade. Detta förhållande håller på att ändras i och med att fördelningen av antagna till forskarutbildningar i landet har jämnat ut sig. Men kvinnor når fortfarande inte höga positioner, som professorstjänster, i motsvarande utsträckning.¹⁰⁴ Det som brukar beskrivas som ett glastak. Kvinnor har också i mindre utsträckning fått beviljat forskningsbidrag från vetenskapsrådet över flera års mätningar.¹⁰⁵

Innovationer sker dock inte bara inom akademien. Den horisontella segregeringen på arbetsmarknaden innebär att färre kvinnor finns i sammanhang som förknippas med traditionella uppfinningar, som teknik och tillverkning. Kvinnor utbildar sig idag i större utsträckning än män, men män dominerar fortfarande inom teknik och tillverkning, och kommer fortsatt att göra det till 2030 enligt SCB:s prognoser.¹⁰⁶

Könssegregeringen av branscher som förknippas med tekniska uppfinningar innebär att bilden av innovationer är starkt sammankopplad med manlighet.¹⁰⁷ Män och kvinnor skapar innovationer utifrån sina respektive situationer vilket innebär att den horisontella segregeringen på arbetsmarknaden leder till skilda innovationsverksamheter. Det bidrar till att tekniska uppfinningar som kvinnor faktiskt gör förbises och att kvinnodominerade verksamheter inte uppfattas som innovativa.¹⁰⁸ Det kan i sin tur bidra till att utvecklingen i kvinnodominerade yrken blir låg, till exempel genom att organisatoriska innovationer förbises som innovationer.¹⁰⁹

Även när innovation ska övergå i entreprenörskap möter kvinnor mer motstånd än män. Utöver att innovation är förknippat med manlighet och med mansdominerade branscher är också företagande manligt kodat. Män har också bättre tillgång till stödjande nätverk och till riskkapital.^{110,111} Dessutom har innovationsforskning och innovationspolitik fokuserat på mansdominerade områden¹¹², även om Vinnovas program för genus och innovation är en unik satsning på att väga upp den inriktningen. Andelen företag som drivs av kvinnor ökar dock. I länet drivs också en något större andel företag av kvinnor än vad som är det nationella genomsnittet. Det är bara i Norrbotten som företagandet bland kvinnor är högre.¹¹³ Trots detta är företagandet

¹⁰⁴ Delegationen för jämställdhet i högskolan (2011). *Svart på vitt – om jämställdhet i akademien*. SOU 2011:1.

¹⁰⁵ Vetenskapsrådet (2012). *Jämställdheten i Vetenskapsrådets forskningsstöd 2009–2010*.

¹⁰⁶ SCB (2010). *Könsstruktur per utbildning och yrke 1990–2030*. Tema: Utbildning 2010:1.

¹⁰⁷ Nyberg (2008). *Innovation fri från könsstereotyper – genusmedveten samverkan för en jämställd utveckling*, i Genus i Norrskan – tema innovation och entreprenörskap. 2008:2.

¹⁰⁸ Weibull (2011). *Man upptäcker där man befinner sig*. I Genus, Tema: Innovation, 2011:1.

¹⁰⁹ Reuterstrand (2011). *Tuffare villkor för kvinnliga innovatörer*. Genus, Tema: Innovation. 2011:1.

¹¹⁰ Eriksson-Zetterquist och Sundin (2012). *Genusperspektiv på företagsekonomi*. Högskoleverket & Nationella sekretariatet för genusforskning; Stockholm.

¹¹¹ Reuterstrand (2011). *Tuffare villkor för kvinnliga innovatörer*. Genus, Tema: Innovation. 2011:1.

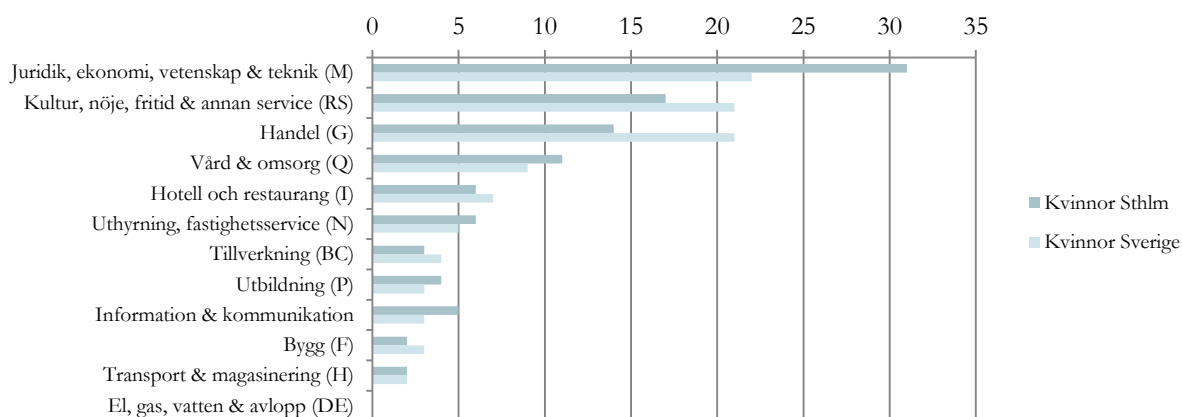
¹¹² Lindberg (2010). *Kvinnors tillträde till innovationssystem, kluster och andra innovativa miljöer*, i Genus i Norrskan 2010:1-2. Lindberg (2008). *Ett slående mönster: hur Sveriges innovationspolitik formar genus och vice versa*, i Genus i Norrskan – tema innovation och entreprenörskap. 2008:2. samt Lindberg (2010). *Samverkansnätverk för innovation. En interaktiv och genusvetenskaplig utmaning av innovationspolitik och innovationsforskning*. Universitetsstryckeriet, Luleå.

¹¹³ Tillväxtverket (2012). *Kvinnor och mäns företagande 2012*.

inom länet fortsatt förhållandevis könssegregerat då 25 procent¹¹⁴ av företagen med 0-49 anställda drevs av kvinnor 2011¹¹⁵, om än en ökning från 22 procent 2009.¹¹⁶ Sett till andelen nystartade företag 2010 statades en majoritet av företagen av män, 59 procent vilket är att jämföras med 33 procent för kvinnor, marginellt högre än snittet i landet. Resterande utgörs 8 procent av företag som startas av kvinnor och män gemensamt.

Forskning visar att män och kvinnors olika villkor också skapar horisontell segregering inom företagandet.¹¹⁷ Företagandet följer samma mönster som arbetslivet generellt när det gäller vilka branscher kvinnor och män driver företag i. I *Heroiska män och pålästa kvinnor* presenterades statistik över mäns och kvinnors företagande per bransch. Tillväxtverket har gjort en liknande jämförelse av företagande per bransch, men i jämförelse mellan kvinnor i länet och det nationella genomsnittet. Statistiken presenteras i figur 4.

Figur 4. Fördelning av kvinnor som företagare efter bransch i länet och i riket. Källa: Kvinnors och mäns företagande i Stockholms län, Tillväxtverket 2011.

Kvinnors företagande skiljer sig tydligt mellan länet och rikssnittet. Det förklaras förmodligen till viss del av den regionala branschfördelningen. En intressant frågeställning är dock hur branschfördelningen både av företag totalt och av kvinnor som företagare samverkar med föreställningarna om män och kvinnor som företagare i länet.

Ett exempel på att det finns strukturer i företagandet som missgynnar kvinnor, och som kan skilja mellan regioner, är att förväntningarna på att konkurrensutsättningen av offentlig sektor skulle leda till ökat företagande bland kvinnor generellt inte har infriats. Liksom den vertikala segregeringen på arbetsmarknaden innebär att

¹¹⁴ Notera att dessa siffror från Tillväxtverket skiljer sig från statistik från SCB då de är insamlade genom enkät. Tillväxtverket förklarar skillnaden med att även om företaget formellt drivs av en kvinna och en man tillsammans tenderar både företagsledarna och omgivningen att betrakta mannen som chef.

¹¹⁵ Tillväxtverket (2012). *Kvinnor och mäns företagande 2012*.

¹¹⁶ Tillväxtverket (2012). *Kvinnor och mäns företagande 2012*.

¹¹⁷ Vinnova (2008). *Sesam öppna dig! Forskarperspektiv på kvinnors företagande*. Rapport 2008:20.

andelen män ökar högre upp i organisationshierarkier blir män företagare i högre grad än kvinnor även i vårdsektorn. Utöver föreställningar om företagande har företagandets villkor även visats sig kunna bidra till att missgynna kvinnor, till exempel att använda upphandling istället för kundvalsmodeller och stordrift istället för småskalig drift.¹¹⁸ Kvinnor i vårdsektorn önskar också bättre upphandlingsregler i högre grad än andra enligt enkäten som presenteras i *Heroiska män och pålästa kvinnor*.

4.1.2 Arbetsmarknad och kompetensförsörjning

Jämställdhet inom arbetsmarknad och kompetensförsörjning handlar om lika möjligheter för män och kvinnor till anställning och lika möjlighet i matchningen mellan utbildning och arbetsmarknaden. De regionala prioriteringarna för området arbetsmarknad och kompetensförsörjning beskrivs bestå i att tillvarata kompetensen, kompetensförsörjning samt entreprenörskap och företagande.¹¹⁹ På så sätt är området för arbetsmarknad och kompetensförsörjning nära länkat med området för innovationskraft och resultaten kring stöd till företag och entreprenörer gäller också för detta område.

4.1.2.1 Beskrivningar av insatser och behov av jämställdhetsintegrering

Länsstyrelsens regionala ansvar för kompetensförsörjning behandlas ur ett jämställdhetsperspektiv i handlingsplanen för jämställd tillväxt.¹²⁰ Där ligger fokus på att inkludera utrikesfödda kvinnor på arbetsmarknaden och på att ta tillvara hela potentialen i länet. Arbetet med jämställdhet inom kompetensförsörjningsområdet verkar vara i utveckling mot en ökad integrering av jämställdhetsfrågor, främst utifrån statistik men med en medvetenhet om problematik utifrån normer, främst kring kön.

Länsövergripande insatser och behov

Länsstyrelsen har regionalt ansvar för kompetensförsörjningen. Detta ansvar förvaltas genom länets kompetensplattform.¹²¹ Kompetensplattformen har ett gediget kunskapsunderlag i form av statistik för sitt arbete med jämställdhet. Ett tydligt exempel är *Stockholm 2020 - en utbildnings och arbetsmarknadsprognos*, som ger ett omfattande könsuppdelat statistiskt underlag kring arbetsmarknad och utbildning.¹²² I länsstyrelsens senaste årliga rapporter till regeringen, *Full fart framåt!*, redovisas också statistik efter kön inom arbetsmarknadsområdet och problemen med den könsuppdelade arbetsmarknaden kommenteras.¹²³

¹¹⁸ Sköld (2013). *Strukturerna och företagandet – en longitudinell studie av kvinnor och mäns företagande i spåren av den offentliga sektorns omvandling*. LIU Tryck: Linköping.

¹¹⁹ Länsstyrelsen Stockholm (2012). *Strategisk inriktning 2012-2013*.

¹²⁰ Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Jämställd tillväxt i Stockholms län – handlingsplan 2012-2014*. Rapport 2013:2.

¹²¹ Länsstyrelsens hemsida, om kompetensplattform; <http://www.lansstyrelsen.se/stockholm/Sv/naringsliv-och-foreningar/kunskap-och-kompetensforsorjning/Pages/kompetensplattform-for-stockholms-lan---competitive-stockholm.aspx?keyword=arbetsmarknad+och+kompetens%C3%B6rs%C3%B6rjning>

¹²² Länsstyrelsen Stockholm (2011). *Stockholm 2020 – en utbildnings- och arbetsmarknadsprognos*, Rapport 2011:37.

¹²³ Länsstyrelsen Stockholm (2012). *Stockholm 2013 – Full fart framåt!* Rapport 2012:26. och Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Stockholm 2014 – Full fart framåt!* Rapport 2013:20.

Det kvalitativa perspektivet på jämställdhet finns också i viss utsträckning i länsstyrelsens arbete med kompetensförsörjning. Det finns en stor medvetenhet om att bristyrkena i länet också är de som är tydligast könskodade och -uppdelade. Länsstyrelsen har anordnat seminarier på det temat, bland annat kring rekryteringen av män till vårdyrken. Utrikesfödda kvinnor är också en målgrupp för åtgärder för ökad sysselsättning som identifierats av länsstyrelsen.

Länsstyrelsens fokus på utrikesfödda kvinnor är i linje med Arbetsförmedlingens arbete i länet. Arbetsförmedlingen har sedan 2010 ett utökat ansvar för nyanländas etablering. Könsuppdelad statistik har förts under lång tid men det är först nyligen som den har blivit tillräckligt omfattande för att stora skillnader i vilka åtgärder nyanlända män och kvinnor får och vilka yrken som föreslås har kunnat konstateras. Från 2014 ska man också börja arbeta externt med kartläggning av metoder för praktisk jämställdhet och med utåtriktat arbete. Tidigare har man endast haft internt arbete med jämställdhetsintegrering riktat mot personalen. Arbetsförmedlingen kontrollerar också sedan tidigare löpande sitt arbete för att inte verka könssegregerande genom vilka program som tilldelas hela gruppen män och kvinnor.

Insatser och behov i kommunerna

Kommuner har inget formellt ansvar att fördela arbete till arbetslösa. De kan dock anses ha ett uppdrag när det gäller att främja möjligheten till arbete och egenförsörjning bland kommuninvånarna. Många kommuner har också en del verksamhet på området. I de flesta fall är beskrivningar av dessa verksamheter könsblinda. Det finns en handfull exempel på att könsuppdelad statistik eller jämställdhetsaspekter av arbete presenteras i främst årsredovisningar.¹²⁴ Stockholms stad och Botkyrka formulerar exempelvis problembeskrivningar utifrån att den låga sysselsättningsgraden bland kvinnor födda utomlands identifieras som ett jämställdhetsproblem.¹²⁵ Det finns ett fåtal insatser för att integrera jämställdhet i arbetet med arbetsmarknadsfrågor: fem kommuner drev mellan 2006-2012 inom ramen för projektet KNUT utvecklingsarbete, bland annat med att jämställdhetsintegrera socialtjänstens arbete för att få fler personer att bli självförsörjande¹²⁶ och Stockholms stad står för en samlad insats inom utbildningsområdet då man bland annat har tagit fram material för jämställdhet i skolan bland annat till stöd för arbetet att motverka könsstereotyper.¹²⁷ Troligtvis finns liknande aktivt normkritiskt arbete inom utbildningsområdet i fler kommuner och på enskilda skolor.

¹²⁴ De flesta fallen är kommuner som har deltagit i jämställdhetsprojekt som Sthlm=Jämt eller HÄJ, exempelvis kommunerna Botkyrka, Haninge, Huddinge och Järfälla.

¹²⁵ Stockholms stad (2009). *Vilka är framtidens utmaningar för Stockholms arbetsmarknad och för staden som arbetsgivare?* Framtidsutredningen delrapport 3.

¹²⁶ Kommunförbundet Stockholms län (2011). *Jämställdhetsintegrering i Stockholms läns kommuner*.

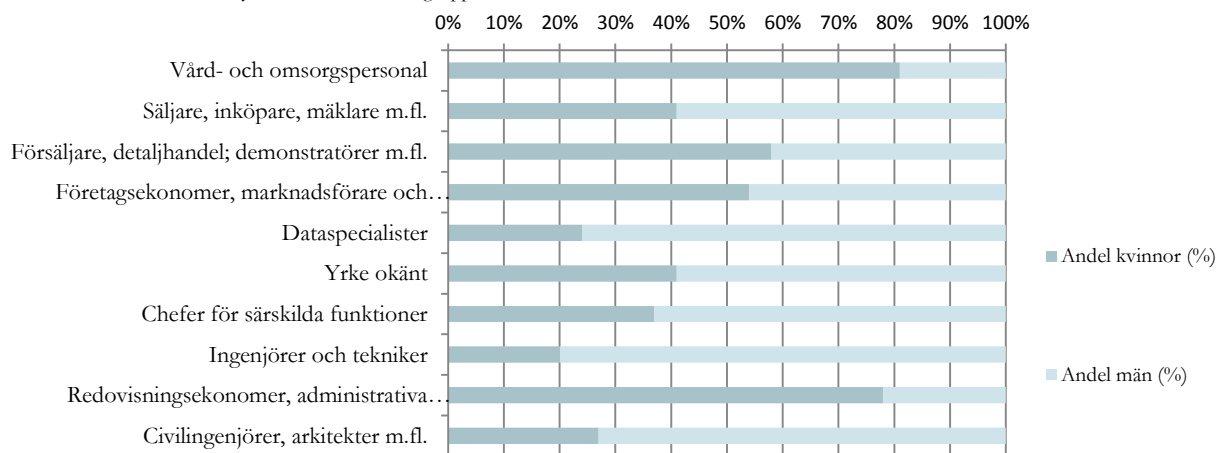
¹²⁷ Stockholms stad (Årtal ej angivet). *För en jämställd skola. Att formulera åtaganden för en jämställd skola*.

4.1.2.2 Arbetsmarknad och jämställdhet – statistik och forskning

Den horisontella könssegregeringen på arbetsmarknaden minskar, men är fortfarande mycket tydlig. Som nämdes i föregående avsnitt prognosticerar SCB att skillnaderna kommer bestå till 2030.¹²⁸ Det har att göra både med val som kvinnor och män gör och med förutsättningarna på arbetsmarknaden.

Den könssegregerade arbetsmarknaden speglas i stereotypa uppfattningar om vilka yrken som passar kvinnor och män vilket leder till att upprätthålla den könsuppdelade arbetsmarknaden. Även om kvinnor numer i något högre grad söker sig till tekniska yrken¹²⁹ är det fortfarande inte ett självklart val.¹³⁰ Män gör i sin tur inte valet att utbilda sig inom kvinnodominerade områden som vård.^{131,132} Det är ett problem för kompetensförsörjningen då brist beräknas uppstå i rekryteringen till de könssegregerade yrkena.¹³³ Könssegregeringen på arbetsmarknaden är tydlig även i Stockholms län. Figur 5 visar fördelningen av män och kvinnor i de tio största yrkesgrupperna i länet.

Figur 5. Fördelning av kvinnor och män inom de tio största yrkesgrupperna i Stockholms län ordnade uppifrån och ned efter antal sysselsatta med största gruppen överst. Källa SCB, Kommunfakta Yrken 2011.

Av de tio största yrkesgrupperna är endast fyra jämnt fördelade inom intervallet 40/60 procent, och tre av dessa ligger mycket nära intervallets gräns. Mest segregerade är yrkesgrupperna inom vård och omsorg, där kvinnor dominerar, och ingenjörer och tekniker, där män dominerar. Ur ett sektorsperspektiv dominerar

¹²⁸ SCB (2010). *Könsstruktur per utbildning och yrke 1990–2030*. Tema: Utbildning 2010:1.

¹²⁹ SCB (2013). *Befolkningens utbildning 2012*. UF 37 SM 1301.

¹³⁰ Holth (2012). *Den raka och den krokiga vägen till ingenjörsyrket: Om rationella kvinnor och passionerade män*, i Bergman (2012). *Segregationens seghet och dess föränderliga former*; en vänbok till Lena Gonäs, s.141-159.

¹³¹ Lundberg (2012). *Ungas yrkesval botar välfärden*, i Genus Tema Arbete 2012:3. Nationella sekretariatet för genusforskning.

¹³² SCB (2013). *Befolkningens utbildning 2012*. UF 37 SM 1301.

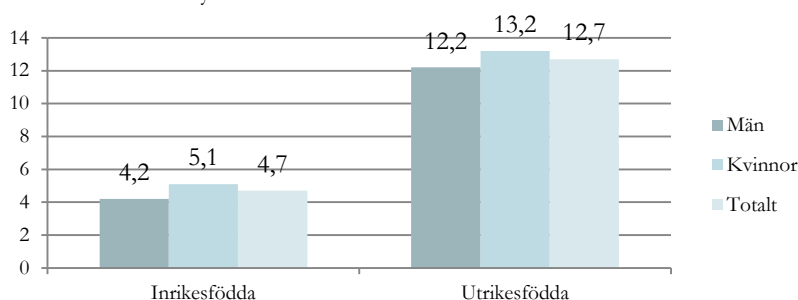
¹³³ Länsstyrelsen Stockholm (2011). *Stockholm 2020 – En utbildning och arbetsmarknadsprognos*. Rapport 2011:37

kvinnor i offentlig sektor, inom kommun med 77 procent kvinnor och landsting med 78 procent, medan fördelningen inom privat sektor är mer jämn med 42 procent kvinnor.¹³⁴

Könsstereotypa föreställningar leder också till segregation inom ett och samma yrke i och med att män och kvinnor får olika lön, även direkt efter examen¹³⁵, och olika roller¹³⁶. Dessutom blir män i högre grad chefer och ledare, så kallad vertikal segregering, även i kvinnodominerade yrken och sektorer.¹³⁷ Endast jämn representation är därför inte tillräckligt för ett jämställt arbetsliv. Arbetsplatser med en jämn könsfördelning kan vara mindre jämställda än enkönade just genom att män och kvinnor inte har samma förutsättningar och har olika arbetsuppgifter.¹³⁸

När det gäller arbetslöshet är den högre bland kvinnor (7,1 procent) än bland män (6,2 procent). Arbetslösheten för båda könen är lägre i länet än i riket. Också nationellt är arbetslösheten något högre bland kvinnor. Figur 6 visar arbetslösheten för män och kvinnor uppdelade på inrikes och utrikes födda.

Figur 6. Andel arbetslösa för inrikes- samt utrikesfödda kvinnor och män i Stockholms län. Källa: *Läget i länet – arbetsmarknad och ekonomi, oktober 2013*. Länsstyrelsen Stockholm

Kvinnors arbetslöshet är högre bland både inrikes- och utrikesfödda och den skiljer stort mellan grupperna. Den könssegregerade arbetsmarknaden kan till viss del förklara skillnader i mäns och kvinnors arbetslöshet eftersom män i högre grad arbetar i sektorer som är mer konjunkturkänsliga än kvinnor.¹³⁹ Det skiftar över tiden för vilket kön arbetslösheten är högst.¹⁴⁰

Att kvinnor generellt har svagare kontakt med arbetsmarknaden illustreras bättre av statistik över sysselsättning och deltidsarbete. Den totala andelen sysselsatta är 70,5 procent i länet, klart högre än i riket som helhet

¹³⁴ Källa: SCB (RAMS) 2012.

¹³⁵ Medlingsinstitutet (2012). *Vad säger den officiella lönestatistiken om löneskillnaden mellan kvinnor och män 2011?* Medlingsinstitutet; Stockholm.

¹³⁶ Bergström (2012). *Små steg mot ett jämställt arbetsliv*, i *Genus Tema Arbete 2012:3*. Nationella sekretariatet för genusforskning.

¹³⁷ Regnö (2013). *Det osynliggjorda ledarskapet – kvinnliga chefer i majoritet*. Kungliga tekniska högskolan, organisation och ledning; Stockholm.

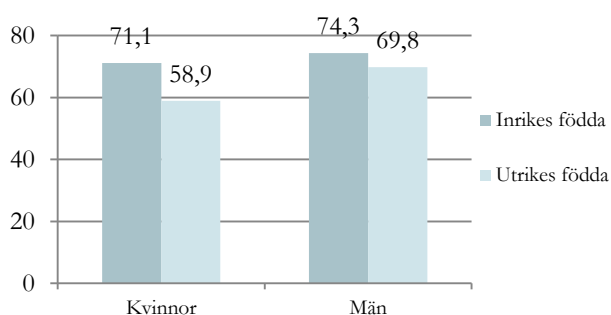
¹³⁸ Bergström (2012). *Små steg mot ett jämställt arbetsliv*, i *Genus Tema Arbete 2012:3*. Nationella sekretariatet för genusforskning.

¹³⁹ Konjunkturinstitutet (2012). *Ekonomisk jämställdhet mellan kvinnor och män – En kunskapsöversikt*. Konjunkturinstitutet; Stockholm.

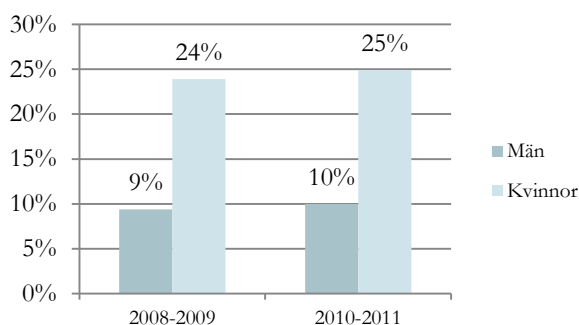
¹⁴⁰ Se exempelvis diagram i Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Läget i länet – arbetsmarknad och ekonomi, mars 2013*.

med 66,8 procent. Figur 7 visar sysselsättningsgraden för män och kvinnor uppdelade på inrikes och utrikes födda och figur 8 visar andelen deltidsarbetande män och kvinnor i storstäder och förortskommuner.

Figur 7. Andel sysselsatta (%) för inrikes- samt utrikesfödda kvinnor och män i Stockholms län. Källa: *Läget i länet – arbetsmarknad och ekonomi, oktober 2013*, Länsstyrelsen Stockholm.

Figur 8. Andel förvärvsarbetande män och kvinnor som arbetar deltid i storstäder och förortskommuner. Källa: SCB, Undersökningarna av levnadsförhållanden

Medan förhållandet mellan könen har skiftat när det gäller arbetslöshet är sysselsättningen stadigt högre för män än för kvinnor. Speciellt utrikesfödda kvinnor har en låg sysselsättningsgrad. Det saknas inte motivation att arbeta inom gruppen.¹⁴¹ Snarare har utrikesfödda kvinnor under lång tid på strukturell nivå varit hänvisade till de lägsta positionerna på arbetsmarknaden. De har som grupp identifierats som problematiska anhängare med traditionella roller i familjen.¹⁴² Samtidigt har utrikesfödda kvinnors arbetskraft främst utnyttjats inom de områden på arbetsmarknaden med stora behov och sämre villkor; nu beskrivs gruppens erfarenheter från icke-svenska förhållanden, vilka tidigare har identifierats som en nackdel, som en tillgång för till exempel vården och omsorgen. Det har av Knocke beskrivits som «etnisk slussning» och innebär att en individs bakgrund från någonstans utanför Sverige tolkas som symbol för alla utrikesföddas erfarenheter.¹⁴³

Kvinnor arbetar också i mycket högre utsträckning deltid. När det gäller deltidsarbete har kvinnors ansvar för hem och barn fortsatt betydelse; kvinnor tar fortfarande ut majoriteten av föräldrapenningen och vabdagarna. Forskare menar att den svenska jämställdhetspolitiken med generösa möjligheter till föräldraledighet, deltid och vårdnadsbidrag har genomförts på premisen om kvinnors ansvar för hem och barn och därför har

¹⁴¹ SOU (2012:69) *Med rätt att delta – nyanlända kvinnor och anhängare på arbetsmarknaden*. Fritze: Stockholm.

¹⁴² Yazdanpanah (2013). *Invandrarkvinnors arbete i Sverige – behovet av en ny historieskrivning*. I Blomberg och Niskanen (red.). *Arbete & Jämställdhet – förändringar under femtio år*. ScandBook: Falun.

¹⁴³ Knocke (2011). *Osynliggjorda och «fragmenterade» - invandrade kvinnor i arbetslivet*, i Mulinari och Selberg (red.). *Arbete – Intersektionella perspektiv*. Dimograf: Polen.

återskapat arbetsdelningen. Det är särskilt problematiskt för just marginaliserade kvinnor eftersom de har en sämre förhandlingsposition i familjen.¹⁴⁴

4.2 JÄMSTÄLLD SAMHÄLLSBYGGNAD

Jämställd samhällsbyggnad är ett övergripande tema som samlar områdena *Energi och klimat*, *Bostäder*, och *Infrastruktur*. En stor del av energianvändningen sker genom boende och transporter, den byggda miljön är en viktig komponent i miljön i allmänhet i ett storstads-län som Stockholm och planeringen av bostäder och livsmiljöer kan inte helt skiljas från planeringen av infrastruktur och transporter. Efter en övergripande beskrivning av jämställdhet i kommunernas samhällsplanering följer fördjupningar inom vardera området nedan.

4.2.1 Jämställdhet i kommunernas samhällsplanering

Det finns några gemensamma drag i hur kommunerna generellt angriper samhällsbyggnad ur ett jämställdhetsperspektiv. Drygt hälften av länets kommuner nämner jämställdhet i plandokument och strategier för samhällsplaneringen. Jämställdhet mellan män och kvinnor och könsuppdelad statistik nämns dock främst i samband med transporter och infrastruktur och i samband med trygghet. Stockholms kommuns översiktsplan Promenadstaden är ett typexempel där det står att läsa:

"En trygg stadsmiljö värderas högt och målet är att det ska genomsyra all stadsplanering. Många, i synnerhet äldre och kvinnor, oroar sig för att utsättas för brott eller känner sig otrygga i bostadsområdet efter mörkerets inbrott." och "Bilen blir ofta en nödvändighet för att hushållen ska få vardagen att gå ihop. De som inte har bil, främst ungdomar och kvinnor, drabbas därmed särskilt av bristfälliga samband i ytterstaden."¹⁴⁵

Gemensamt för samtliga kommuner är dock att det, bortsett från vissa trygghetsaspekter, i princip saknas lokala analyser och kunskapsunderlag kring hur behovet för jämställdhet ser ut inom samhällsbyggnaden i kommunen. Ett fåtal kommuner nämner jämställdhet i samhällsplaneringen i en bredare kontext genom att lyfta könsuppdelad statistik inom arbetsmarknad och ekonomi eller i anknytning till tillgång till samhällsutbudet. Det sistnämnda gäller exempelvis Solna och Järfälla kommuner. Sundbyberg har som enda kommun ett genomgående jämställdhetsperspektiv i översiktsplanen. Där framgår att det är viktigt att jämställdhet ingår i all samhällsplanering och man anger också processverktyg för att genomföra en sådan integrering: samhällsplaneringen ska genomföras med sociala analyser och redovisas i sociala bokslut. Upplands Väsby strategiska

¹⁴⁴ Nyberg (2013). *Hur gick det sedan? Femtio år av värnadsbidrag, föräldraförsäkring och jämställdhetspolitik*. I Blomberg och Niskanen (red.). *Arbete & Jämställdhet – förändringar under femtio år*. ScandBook: Falun.

¹⁴⁵ Stockholms stad (2010) *Promenadstaden – översiktsplan för Stockholm*.

kommunplan från 2005 redovisar också genomgående könsuppdelad statistik inom skilda områden men drar inte slutsatser för planeringen.

4.2.2 Energi och klimat

Jämställdhet inom energi och klimat handlar i länsstyrelsens arbete om att alla oavsett kön ska ha samma förutsättningar och möjligheter att minska klimatpåverkan och energianvändning. Kvinnor och män ska ha samma inflytande och påverkan i arbetet med energieffektivisering och klimatanpassning i Stockholms län. I länsstyrelsens arbete med energi och klimat har tre fokusområden identifierats: transporter, bostäder och miljöteknik.

4.2.2.1 Beskrivningar av insatser och behov av jämställdhetsintegrering

Planerade insatser inom arbetet med jämställd tillväxt för 2012-2013 har varit att jämställdhetsintegrera handlingsprogrammet för klimat och energi och att arbeta med intern och extern kompetensutveckling.¹⁴⁶ Det övergripande ansvaret för energi och klimat har dock flyttat från länsstyrelsens miljöavdelning till samhällsavdelningen. Bostäder och infrastruktur, som faller under samhällsavdelningen, är också de främsta åtgärdsområdena inom klimat och energi, i och med att trafik och boende står för en stor del av energianvändning och utsläppen av växthusgaser. Dessa områden kommer dock att diskuteras specifikt i de följande avsnitten. Det innebär att detta avsnitt fokuserar mer övergripande på miljö. I verksamheter med den inriktningen verkar det i princip saknas insatser för och kunskap om behov av jämställdhetsintegrering.

Länsövergripande insatser och behov

Förutom den regionala handlingsplanen för jämställd tillväxt och den nyligen framtagna *Länsplan för regional transportinfrastruktur 2014-2025*, som relaterar infrastruktur, jämställdhet och miljöpåverkan, saknas ett jämställdhetsperspektiv på energi och klimat i regionen. Länsstyrelsens årliga rapport till regeringen, *Stockholm 2014 – Full fart framåt!*, lyfter endast frågan om jämställdhet och miljö genom statistik över könsskillnader i just resvanor och deras miljöpåverkan.¹⁴⁷ Länsstyrelsens strategi för klimat och energi¹⁴⁸ och landstingets *Handlingsprogram för energi och klimat* är dock könsblinda.¹⁴⁹ KSL erbjuder tjänsten *Energirådgivning* som styrs av en strategi som också den är könsblind.¹⁵⁰ Detsamma gäller den länsgemensamma portalen *Miljösamverkan Stockholms län*.¹⁵¹ Troligtvis innebär detta att det saknas en jämställdhetsanalys till grund för utformningen av dessa strategier och organiseringen av verksamheterna.

¹⁴⁶ Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Jämställd tillväxt i Stockholms län – handlingsplan 2012-2014*. Rapport 2013:2.

¹⁴⁷ Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Stockholm 2014 – Full fart framåt!* Rapport 2013:20.

¹⁴⁸ Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Klimat- och energistrategi för Stockholms län*. Rapport 2013:8.

¹⁴⁹ Stockholms läns landsting (2013). *Handlingsprogram för energi och klimat*. Slutrapport 2013:6.

¹⁵⁰ Kommunförbundet Stockholms län (2010). *Energirådgivningen - strategi 2011*.

¹⁵¹ Portal om miljösamverkan; <http://www.miljosamverkanstockholm.se>.

Insatser och behov i kommunerna

På motsvarande sätt saknas kunskapsunderlag och analys av jämställdhet inom energi och klimat på den lokala nivån. Ett könsperspektiv i relation till klimat, energi och miljö har bara kunnat hittas omnämnt hos en kommun, Botkyrka, genom en kort formulering:

"Olika åtgärder kommer att få olika konsekvenser för olika grupper, till exempel har kvinnor och män olika livsstil, energianvändning och klimatpåverkan."¹⁵²

Kommunen får ändå stå som exempel eftersom beskrivningen pekar på kärnan i frågan, kvinnors och mäns olika livsstilar. Det saknas lokala kunskapsunderlag som belyser hur kvinnor och män bidrar till energieffektivitet och minskade klimatutsläpp. Detta kan tänkas vara en viktig bidragande orsak till att det saknas slutsatser kring vad jämställdhet innebär för arbetet med energi, klimat och miljö. Kunskap gällande energi, klimat och miljö verkar inte vara prioriterat när kommunerna arbetar med jämställdhetsintegrering. Exempelvis hade Järfälla kommun redan 2011 fått bidrag för att ta fram könsuppdelad statistik inom miljöavdelningen bland andra områden.¹⁵³ Statistiken på kommunens hemsida är ännu inte uppdelad.

Ett fåtal kommuner har genomfört riskanalyser kring mottaglighet för naturkatastrofer och klimatförändringar.¹⁵⁴ Dessa är könsblinda och saknar ett jämställdhetsperspektiv. Det är inte utrett och belyst hur exempelvis höga vattenstånd skulle påverka män respektive kvinnor. Riskanalyser som dessa skulle kunna tänkas vara en möjlighet att utreda jämställdhetsaspekter relaterade till energi och klimat.

4.2.2.2 Klimat och energi och jämställdhet – statistik och forskning

Studier har visat att män generellt genererar mer utsläpp och genomför färre miljörelaterade handlingar än kvinnor. Däremot finns få studier om skillnader i miljöattityder och vad de beror på. Ett exempel är en studie om mäns relation till transporter och speciellt till bilar.¹⁵⁵ Där konstaterades att relationen till bilar och maskiner i allmänhet var knutet till maskulinitet, men att denna relation också skilde sig efter klasstillhörighet, eller med andra ord efter socioekonomisk ställning. Relationen mellan maskuliniteten och bilar handlade inte om bekvämlighet och rationalitet utan om positiva känslor kring teknik och upplevd frihet. Det innebar att cykeln kunde fylla samma maskulina värden och ligga till grund för en miljöengagerad maskulinitet till skillnad mot den bilåkande.

¹⁵² Botkyrka kommun (2009). *Klimatstrategi för Botkyrka*.

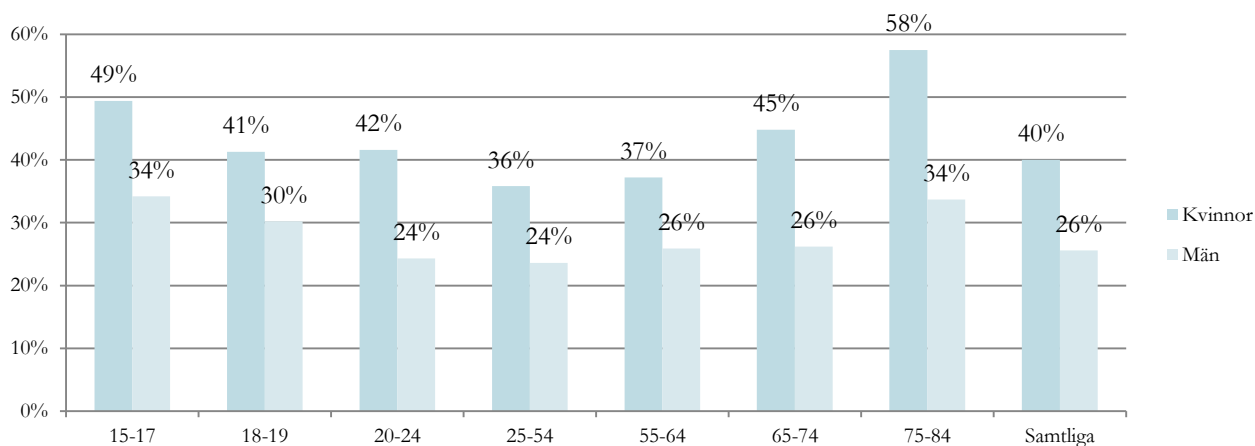
¹⁵³ Kommunförbundet Stockholms län (2011). *Jämställdhetsintegrering i Stockholms läns kommuner*.

¹⁵⁴ Exempel finns från Stockholm, Huddinge, Botkyrka och Nynäshamns kommuner.

¹⁵⁵ Dahl (2011). *Män pratar miljö*. Tidskrift för genusvetenskap nr 4 2011

Mätningar av kvinnors och mäns attityder och livsstil visar också på skillnader i förhållandet till miljö, energi och klimat. I figur 9 presenteras resultatet av frågan om det är rimligt att sänka hastighetsgränser av miljöskäl som ställs i den nationella trafiksäkerhetsenkäten.¹⁵⁶

Figur 9. Andel män och kvinnor som anser det rimligt att sänka hastighetsgränser av miljöskäl fördelat efter åldersintervall. Källa: Resultat från trafiksäkerhetsenkäten 2012, Trafikverket

Totalt svarar betydligt fler kvinnor ja på frågan, 40 procent jämfört med 26 procent för män. Anmärkningsvärt är att skillnaden i attityder mellan män och kvinnor konsekvent är större än mellan åldersgrupper inom könen. Motsvarande tendens till skilda attityder till resande finns bekräftad för stockholmsregionen även efter hänsyn har tagits för att standardisera efter skilda livsvillkor.¹⁵⁷ Det indikerar att resultaten av den kvalitativa forskningen kring skillnader i normer får genomslag på övergripande nivå.

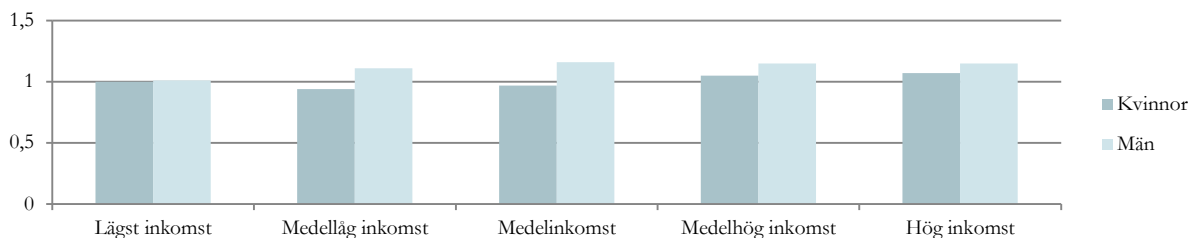
När det gäller livsstil finns det belagt att det finns könsskillnader i energiförbrukning i konsumtionsmönstren.¹⁵⁸ Mest betydelse för energiförbrukningen har inkomsten. Skillnader mellan inkomstklasser är klart större än mellan könen. Det innebär dock att kvinnor, vilka som grupp har lägre inkomster, också generellt har lägre energiförbrukning än män. Utöver att inkomsterna skiljer mellan kvinnor och män finns också skillnader i typen av konsumtion. Figur 10 visar energiintensitet i konsumtionen, det vill säga hur mycket energi som används för varje spenderad krona, för ensamboende män och kvinnor i olika inkomstgrupper. Inkomstgrupperna är indelade i grupper om 20 % av befolkningen.

¹⁵⁶ Trafikverket (2013). *Trafiksäkerhet – resultat från trafiksäkerhetsenkäten 2012*.

¹⁵⁷ Trafikanalys (2012). *Arbetskraftspendling i Storstadsregionerna*.

¹⁵⁸ Totalförsvarets forskningsinstitut (2008). *Kvinnor, män och energi*. FOI: Stockholm.

Figur 10. Energiintensitet i MJ per krona för ensamboende kvinnor och män inom fem inkomstgrupper. Källa: Kvinnor, män och energi, Totalförsvarets forskningsinstitut 2008.

Diagrammet visar en genomgående skillnad i energiintensitet mellan mäns och kvinnors konsumtion, det vill säga hur mycket energi som används för varje spenderad krona. Energiintensitet för utgifterna skiljer sig mellan kvinnor och män för alla inkomstgrupper, där kvinnor har en lägre energiintensitet än män i samtliga kategorier. Det beror till största delen på mäns högre energianvändning relaterad till just transporter.¹⁵⁹

För arbetet med jämställdhetsintegrering är det första steget att häva könsblindheten eftersom verksamheter annars riskerar att osynliggöra och återskapa skillnader. Kvinnor och män har skilda livsstilar och ansvarsområden som också strukturerar engagemang och inflytande i miljö. Exempelvis kan man se att kvinnor och män tar upp miljöaspekter inom könsstrukturerna, exempelvis tvättstugan för kvinnor och biltvätt för män.¹⁶⁰ För att kunna genomföra jämställdhetsintegrering i relation till energi och klimat behövs mer kunskap och tydligare mål relaterade till jämställdhet inom området.¹⁶¹

4.2.3 Bostäder

Jämställdhet inom bostäder och bostadsbyggande handlar om lika möjligheter till inflytande i boende och boendemiljön, om en planering efter kvinnors och mäns respektive behov och om rätten till upplevd trygghet för både kvinnor och män. I den strategiska inriktningen för Stockholms län 2012-2013 beskrivs de regionala prioriteringarna inom området bostäder bestå i ökat bostadsbyggande, varierat bostadsbestånd och effektivisering av det befintliga beståndet.

4.2.3.1 Beskrivningar av insatser och behov av jämställdhetsintegrering

Den regionala handlingsplanen för jämställd tillväxt beskriver att bostadsbristen särskilt drabbar ensamstående kvinnor med barn bland andra utsatta grupper. Där konstateras också att kvinnor upplever sig mer otrygga än män i utemiljön och att kvinnor har mindre inflytande än män över boendepaneringen.¹⁶² Av dessa insikter är det främst trygghetsaspekten som går igen i det material som har kartlagts.

¹⁵⁹ Totalförsvarets forskningsinstitut (2008). *Kvinnor, män och energi*. FOI: Stockholm.

¹⁶⁰ Naturvårdsverket (2004). *Jämställd hållbar framtid – idéer och vardag i samspel*. Naturvårdsverket; Stockholm.

¹⁶¹ Naturvårdsverket (2004). *Jämställd hållbar framtid – idéer och vardag i samspel*. Naturvårdsverket; Stockholm.

¹⁶² Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Jämställd tillväxt i Stockholms län – handlingsplan 2012-2014*.

Länsövergripande insatser och behov

Länsstyrelsens uppgifter relaterat till bostäder består i att informera och besluta om statliga stöd, ge råd, information och understöd till kommuner, analysera och redovisa kommunernas arbete med bostäder samt att tillsammans med Boverket genomföra en årlig undersökning om bostadsbyggande.¹⁶³ Ett fåtal dokument och publikationer från länsstyrelsen som beskriver bostäder och bostadsbyggande har ett jämställdhetsperspektiv. Det finns dock ett kunskapsunderlag i och med rapporten *Stadsmiljö, bostad och vardagsliv i Stockholm* som presenterar en enkät från 2007 över stockholmarnas upplevelser av och attityder till sitt boende uppdelat efter män och kvinnor.¹⁶⁴ Rapporten undersöker många jämställdhetsaspekter och bekräftar vissa bekanta problem, som ensamstående mödrars sämre boendesituation och överrepresentationen av män i samråd kring övergripande planering, men visar också att det finns små skillnader mellan könen som grupper. Rapporten saknar en sammanfattande analys ur ett genusperspektiv och bostadsmarknaden i länet har förändrats dramatiskt sedan undersökningen genomfördes.

Utöver kunskapsunderlaget kartlägger länsstyrelsens årliga bostadsmarknadsenkät till kommunerna aktuella trygghetsskapande åtgärder ur ett jämställdhetsperspektiv men frågar inte om boendesituationen i kommunerna uppdelad på kön.¹⁶⁵ Rapporten *Läget i länet – Bostadsmarknaden i Stockholms län 2013* pekar på trångboddheten för ensamstående mödrar och redogör för platser i skyddat boende för våldsutsatta kvinnor och att det finns behov av fler platser för våldsutsatta kvinnor med missbruksproblematik.¹⁶⁶ Båda rapporterna saknar dock analyser och problematiseringar. Dessutom finns flera exempel på rapporter som saknar ett jämställdhetsperspektiv.^{167,168,169}

Insatser och behov i kommunerna

Enligt lagen om kommunernas bostadsförsörjningsansvar ska varje kommun ha en strategi för bostadsbyggande, för boende med olika behov och för hur boendemiljön ska utvecklas.¹⁷⁰ Sett till översiktsplanerna i kommunerna är det få kommuner som konkret belyser bostadsförsörjning utifrån ett jämställdhetsperspektiv. Ett fåtal beskriver jämställdhetsperspektivet som grundläggande för strategin men problematiserar inte jämställdhet och bostadsbyggande. Några kommuner behandlar jämlikhet eller mångfald där jämställdhet kan ses inkluderat kopplat till ett varierat bostadsbestånd som möter individers respektive behov och ger lika möjligheter.¹⁷¹ I några kommuner nämns också trygghet i samband med jämställdhet. Det kan gälla såväl trygghet i

¹⁶³ Länsstyrelsens hemsida, om bostäder; <http://www.lansstyrelsen.se/stockholm/ll/samhallsplanering-och-kulturmiljo/boende/Pages/default.aspx?keyword=bost%C3%A4der>.

¹⁶⁴ Länsstyrelsen Stockholm (2010). *Stadsmiljö, bostad och vardagsliv i Stockholm*. Rapport 2010:16.

¹⁶⁵ Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Bostadsmarknadsenkäten Stockholms län 2013*. Rapport 2013:7.

¹⁶⁶ Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Läget i länet, Bostadsmarknaden i Stockholms län 2013*. Rapport 2013:14.

¹⁶⁷ Länsstyrelsen Stockholm (2011). *Nya bostäder i Stockholms skärgård – aktuella bostadsprojekt 2011*, Rapport 2011:1.

¹⁶⁸ Länsstyrelsen Stockholm (2010). *Varför dröjer det? Faktorer som hindrar och försenar nyproduktionen av bostäder i Stockholms län*, Rapport 2010:13, Länsstyrelsen Stockholm (2011). *Tillsyn av bostadstiftelser – granskning av 41 bostadstiftelser 2010-2011*, Rapport 2011:04.

¹⁶⁹ Länsstyrelserna (2011). *Riktlinjer för bostadsförsörjning med koppling till rullande översiktsplanering*.

¹⁷⁰ Lag (2000:1383) om kommunernas Bostadsförsörjningsansvar.

¹⁷¹ Exempelvis Nacka kommun (2012). *Hållbar framtid i nacka*.

belysning som i tillgång till säkra och pålitliga transporter.¹⁷² Tillgänglighetsaspekten gällande transport länkar i flera fall till strategiplanering för bostäder då några kommuner beskriver pendlingsmöjligheter och pendlingsmönster som i vissa fall relateras till jämställdhet och i andra fall inte.

4.2.3.2 Bostäder och jämställdhet – statistik och forskning

Det finns en begränsad mängd kunskap om skillnader i mäns och kvinnors faktiska boende samt om relationen till boendet. Vad gäller upplåtelseform är skillnaderna små. År 2010 bodde en något större andel män, fyra procentenheter, i ägande- eller bostadsrätt.¹⁷³ Det är känt att det i dagsläget finns skiftande hushållstyper med ensamhushåll, samkönat samboende med flera boendeformer men kunskapen om skiftande vardagsliv och olika behov är låg.¹⁷⁴ Bostadsforskare har pekat på hur kvinnors ställning på arbetsmarknaden innebär att de får sämre boendeförutsättningar vid skilsmässa samtidigt som de får större ansvar för barnen, vilket kan bidra till att förklara trångboddheten för ensamstående kvinnor med barn.¹⁷⁵ Hur kommunernas ansvar för bostadsförsörjningen relaterar till jämställdhet är dock till synes en öppen fråga, även om länsstyrelsen har noterat den osäkra finansiella situationen för skyddade boenden och behov av skyddat boende för fler utsatta grupper, vilket kan ses som en jämställdhetsfråga, särskilt i relation till våldsutsatta kvinnor.¹⁷⁶

Det verkar saknas könsspecifik kunskap om boende och bostäder för Stockholms län. Länsstyrelsens rapport om stadsmiljö, bostäder och vardagsliv behöver kompletteras, främst eftersom undersökningen gäller år 2007. Bostadsmarknaden i länet har förändrats i stor grad sedan dess. Rapporten bygger också på enkätresultat och inte på direkta mått på exempelvis boendekostnad i relation till lön. Det är dock känt att bostadssituationen i länet är svår, med bostadsbrist i 23 av länets kommuner och med en ökande trångboddhet. Särskilt unga och nyanlända har svårt att komma in på bostadsmarknaden. Bostadsbristen har lett till att utsatta grupper har svårt att hitta bostad och boendesegregationen är en stor utmaning. Andelen bostadsrätter och priser har ökat stort under en längre tid.¹⁷⁷ Det saknas kunskap över hur män och kvinnor har påverkats av denna utveckling.

Som för lokala och regionala aktörer är det främst trygghet och ett jämställt transportsystem som lyfts fram i forskning och nationella rapporter kring kvinnor, män och bostäder.¹⁷⁸ Speciellt upplevd trygghet är en etablerad fråga och det finns en förståelse att en låg trygghet begränsar kvinnors handlingsutrymme och i förlängningen den lokala demokratin.^{179,180} En betydande kunskapskälla är regeringsuppdraget *Att stärka tryggheten i stads- och tätortsmiljöer ur ett jämställdhetsperspektiv* till Boverket för åren 2008-2010. Uppdraget var att leda och i

¹⁷² Danderyd kommun (2010). *Trafikstrategi för Danderyd kommun 2010-2020*, Järfälla (2001). *Översiktsplan* (reviderad 2007), Sigtuna kommun (2010). *Trafikstrategi för Sigtuna kommun*, Sundbyberg stad (2013). *Sundbyberg stads översiktsplan*, Stockholm stad (2010). *Promenadstaden – översiktsplan Stockholm*, Södertälje kommun (2012). *Framtid Södertälje - Förslag till ny översiktsplan 2013*, Upplands Väsby (2013). *Trafikplan*, Värmdö (2012). *Översiktsplan 2012-2030*.

¹⁷³ Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Jämställd tillväxt i Stockholms län – handlingsplan 2012-2014*. Rapport 2013:2.

¹⁷⁴ Forsberg (2012). *Uthålligt vardagsliv*, i Global Utmaning (2010). *Urbaniserad värld: nya steg mot hållbara städer*, s.25-33.

¹⁷⁵ Olofsson (2012). *Boenden som bryter normer*, i Genus Tema Spelplats Staden, 2012:2.

¹⁷⁶ Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Läget i länet – Bostadsmarknaden i Stockholms län 2013*. Rapport 2013:4

¹⁷⁷ Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Läget i länet – Bostadsmarknaden i Stockholms län 2013*. Rapport 2013:4

¹⁷⁸ Boverket (2010). *Jämställdhet på dagordningen*

¹⁷⁹ Boverket (2010). *Plats för trygghet – inspiration för stadsutveckling*.

¹⁸⁰ Ekselius (2012). *Trygghet en fråga om makt*, i Genus Tema Spelplats Staden, 2012:2.

samverkan med länsstyrelserna samordna utvecklingsarbete för att stärka trygghet och jämställdhet i planeringen.¹⁸¹ En utvärdering av effekterna av projekten som fick stöd genom satsningen visar att uppdraget har inneburit ett lyft för frågorna om jämställdhet och trygghet. Däremot finns det en risk att frågan om trygghet blir överordnad frågan om jämställdhet. Utvärderingen av uppdraget konstaterar också att länsstyrelserna fortsatt spelar en viktig samordnande roll för att sprida goda exempel på jämställd planering för trygghet.¹⁸²

När det gäller planering kan medborgarnas tillgång till processen ses ur ett jämställdhetsperspektiv. Jämställdhetsintegrering av planeringsprocessen kan handla om att bjuda in till möten på andra platser och tider än brukligt.¹⁸³ Det är också viktigt se till att både kvinnor och män nås av information om utställelse och samråd.¹⁸⁴ En risk med att ensidigt fokusera på representativiteten i besluts- och samrådsprocesser är dock att man missar den centrala problematiken att se till så att alla relevanta perspektiv kommer till tals och tas i beaktande.¹⁸⁵ Öppenhet i en bredare bemärkelse kan också vara ett viktigt jämställdhetsverktyg. Beslut om bostäder och byggande tas inte bara av det offentliga utan involverar också byggsektorn. En större öppenhet kan vara ett verktyg för att ge kvinnor tillträde till och insyn i de vanligtvis mansdominerade beslutsprocesserna.¹⁸⁶

4.2.4 Infrastruktur

Jämställd infrastruktur är en infrastruktur som likvärdigt svarar mot kvinnors och mäns behov. Inbegripet i en jämställd infrastruktur är att kvinnor och män ska ha samma förutsättningar att nå inflytande i det regionala infrastrukturarbetet. För att infrastrukturen ska vara jämställd krävs alltså att den planerats på ett sätt som tagit hänsyn till de normer som påverkar kvinnors och mäns behov.

4.2.4.1 Beskrivningar av insatser och behov av jämställdhetsintegrering

I handlingsplanen för jämställd tillväxt beskrivs att det redan nu är trängsel i transportsystemet och att trängseln förväntas öka framöver. Jämställdhetsaspekter inom infrastrukturområdet uppmärksammas genom kvinnors och mäns skilda resmönster och resvanor. Jämställdhetsperspektivet på infrastruktur har börjat få inflytande på regional nivå i både länsstyrelsens och landstingets planer med ansatser till genusmedveten planering. I kommunerna är det istället mer ovanligt med ett jämställdhetsperspektiv i infrastrukturplaneringen.

Länsövergripande insatser och behov

Det främsta exemplet på hur jämställdhetsperspektivet har införlivats i arbetet med infrastruktur och transporter på regional nivå är länsstyrelsens *Länsplan för transportinfrastruktur*. I planen relateras till och bedöms jämställdhet inom områdena klimat, stadsplanering samt genomförande, resultat och arbetsformer för fram-

¹⁸¹ Boverket (2010). *Att stärka tryggheten i stads- och tätortsmiljöer ur ett jämställdhetsperspektiv*. Slutrapport.

¹⁸² Boverket (2010). *Att stärka tryggheten i stads- och tätortsmiljöer ur ett jämställdhetsperspektiv*. Slutrapport.

¹⁸³ Reuterstrand (2012). *Stadens rum i ständig omvandling*, i Genus Tema Spelplats Staden, 2012:2.

¹⁸⁴ Sveriges kommuner och landsting (2013). *Kön i trafiken – jämställdhet i kommunal transportplanering*.

¹⁸⁵ Wittbom (2009). *Att spränga normer – om målstyrningsprocesser för jämställdhetsintegrering, om problematiken kring att bara sätta upp representation som målsättning*. Stockholms Universitet och Förf.: Stockholm.

¹⁸⁶ Ekselius (2012). *Den ryggdunkande byggbranschen*, i Genus Tema Spelplats Staden, 2012:2.

tagande planen.¹⁸⁷ Detta genom att man tagit fram en metod för jämställdhetskonskvensbedömning, vilket har varit ett av målen i handlingsplanen för jämställd tillväxt. Metoden har ett normkritiskt genusmedvetet perspektiv som behandlar skillnader mellan män och kvinnor, de normer som bidrar till att forma dessa samt hur transportsystemet samspelar med normerna.¹⁸⁸

I övrig dokumentation från länsstyrelsen är jämställdhet inte ett grundläggande perspektiv. Rapporten *Kartläggning av bredband och IT-infrastruktur* i Stockholms län nämner jämställdhet men verkar mest fokusera på den låga andelen kvinnor på landsbygden som ett problem.¹⁸⁹ Analysenheten presenterar i den senaste upplagan av *Nutid & framtid* könsuppdelad statistik gällande pendlingsmönster men problematiserar och drar inte slutsatser ur ett jämställdhetsperspektiv.¹⁹⁰ *Utmaning – infrastruktur* som även beskriver infrastruktur utifrån bredband, vatten och avlopp är könsblind.¹⁹¹ Det är också idéskriften för effektiva planeringsprocesser för transportinfrastruktur som tagits fram av länsstyrelsen i samarbete med andra regionala aktörer.¹⁹²

På regional nivå är även landstinget en viktig aktör inom infrastruktur och transporter. Landstinget har integrerat jämställdhetsperspektivet i sitt trafikförsörjningsprogram baserat på *Jämställdhet i infrastrukturplaneringen*, en utvärdering från Nätverket för kvinnor i transportpolitiken. Resultatet är en behandling av jämställdhet som inför ett maktkritiskt perspektiv i trafikplaneringen men som inte uttryckligen problematiserar resmönstrens genusaspekter.¹⁹³ Dessutom tar den regionala utvecklingsplanen upp jämställdhet i relation till en trygg miljö och till hur regionförstoring ekonomiskt gynnar främst män till följd av mäns och kvinnors skilda förutsättningar på arbetsmarknaden.¹⁹⁴

Insatser och behov i kommunerna

Ungefär hälften av kommunerna i Stockholms län har könsblinda strategidokument relaterade till infrastruktur. Flera kommuner beskriver ambitioner för ett jämställt transportsystem i översiktsplaner och trafikstrategidokument med varierad grad av underlag och problematisering.¹⁹⁵ Bland dessa kommuner är det vanligt att jämställdhet lyfts fram i anslutning till transportbehov, tillgänglighet till transportinfrastrukturen och trygghet i trafikmiljön. Endast ett fåtal kommuner beskriver behov av insatser för jämställdhet i transportsystemet på lokal nivå utifrån olika resmönster bland kvinnor respektive män baserat på lokalt genomförda resvaneundersökningar.¹⁹⁶ Andra kommuner visar genom tilltänkta insatser att jämställdhetsperspektivet inte är helt

¹⁸⁷ Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Länsplan för regional transportinfrastruktur 2014-2025*. Remiss.

¹⁸⁸ Trivector och Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Metod för jämställdhetskonskvensbedömning av länsplanen 2014-2025 i Stockholms län*, 2013:52.

¹⁸⁹ Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Kartläggning av bredband och infrastruktur i Stockholms läns landsbygd*, Rapport 2013:9.

¹⁹⁰ Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Nutid & framtid – om Stockholmsregionen utveckling*. Rapport 2013:2.

¹⁹¹ Länsstyrelsen Stockholm (2012). *Utmaning infrastruktur (trafik, bredband samt vatten och avlopp) - Handlingsprogram 2012-2013*.

¹⁹² Trafikverket, Storstockholms lokaltrafik, SLL Tillväxt miljö och regionplanering, Stockholms stad & Länsstyrelsen Stockholm (2011). *Effektiva planeringsprocesser för transportinfrastruktur - ett verktyg för samverkan*. Delprojekt inom SATSA.

¹⁹³ Stockholms läns landsting (2012). *Regionalt trafikförsörjningsprogram för Stockholms län (samt bilagor)*, Nätverket för kvinnor i transportpolitiken (2010). *Jämställdhet i infrastrukturplaneringen – en utvärdering, nätverket för kvinnor i transportpolitiken*.

¹⁹⁴ Stockholms läns landsting (2010). *Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen*. RUF 2010. *Så blir vi Europas mest attraktiva storstadsregion*. R 2010:5

¹⁹⁵ Exempelvis Botkyrka kommun, Ekerö kommun, Huddinge kommun, Järfälla kommun, Norrtälje kommun, Nynäshamn kommun, Salem kommun, Sigtuna kommun, Solna stad, Stockholms stad, Sundbyberg stad, Södertälje kommun och Österåker kommun.

¹⁹⁶ Exempelvis Salem kommun och Södertälje kommun.

frånvarande genom att bland annat kvinnor beskrivs som en målgrupp för satsningar på infrastruktur för dem som inte har tillgång till bil.¹⁹⁷ Ytterligare några kommuner nämner det nationella transportpolitiska målet men utvecklar inte resonemang kring jämställdhetsbehovet och kommenterar inte på lokala förhållanden.¹⁹⁸

4.2.4.2 Infrastruktur och jämställdhet – statistik och forskning

Det finns flera studier och exempel på forskning om jämställdhet och infrastruktur. Det mesta materialet kartlägger skillnader mellan män och kvinnor, främst vad gäller resvanor. Jämställdhetsaspekten kommer in genom att transportsystemet ska ta i beaktande skillnaderna och inte förfördela någon grupp. Det finns också en del resultat kring attityder, speciellt kring män och bilar.

I utvärderingen från Nätverket för kvinnor i transportpolitiken från 2009 som nämndes ovan konstaterades också att «jämställdhetsperspektiv i infrastrukturplaneringen i regel verkar saknas helt när det gäller vilka investeringar som väljs och varför», både på nationell och på regional nivå.¹⁹⁹ SKL har dock nyligen tagit fram ett material för jämställdhetsintegrering i transportplaneringen.²⁰⁰ Där poängteras just behovet att utreda lokala jämställdhetskonskvenser på samma sätt som miljökonsekvensbeskrivningar. Ett exempel på en sådan metod finns nu i Stockholmsregionen i och med jämställdhetskonskvensbedömningen av den nya länsplanen för transportinfrastruktur. Samma slutsatser kring öppenhet i planeringen som gäller för bostäder gäller också för infrastrukturplaneringen.

Kombinationen av skilda livsvillkor och skillnader i attityder och normer leder till betydande skillnader i resvanor mellan kvinnor och män. Normernas betydelse blir ännu större om skillnaderna i livsvillkor också tolkas ur ett jämställdhetsperspektiv. Könsssegregeringen på arbetsmarknaden spelar in för könsskillnaderna i resvanor i och med att lokalisering av arbetsplatser inom olika yrkesgrupper och sektorer skiljer sig. Könsskillnader i resvanor förklaras dock inte enbart genom tillgången till bil och efter livssituation, som heltidsarbete/deltidsarbete och familjesituation. Skillnaderna i resvanor visar sig vara mindre mellan kvinnor och män med likartade livssituationer än mellan de med olika livssituationer men är fortfarande konsekventa. Däremot skiljer resvanor mellan olika grupper inom könen i stort sett lika mycket som mellan könen.²⁰¹

Rapporten *Arbetskraftspendling i storstadsregioner* från Trafikanalys beskriver regionala skillnader mellan kvinnor och män gällande färdstätt, syften för resor, avstånd och tider. Män genomför generellt längre resor och använder bil i större utsträckning medan kvinnor gör fler korta och kombinerade resor närmare bostaden och med större ansvar för hem och barn.²⁰² Rapporten är till stor del baserad på de senaste siffrorna på regionala

¹⁹⁷Exempelvis Ekerö kommun och Österåker kommun

¹⁹⁸ Täby kommun, Upplands Väsby kommun och Vallentuna kommun.

¹⁹⁹ Nätverket för kvinnor i transportpolitiken (2010). *Jämställdhet i infrastrukturplaneringen – en utvärdering, nätverket för kvinnor i transportpolitiken*.

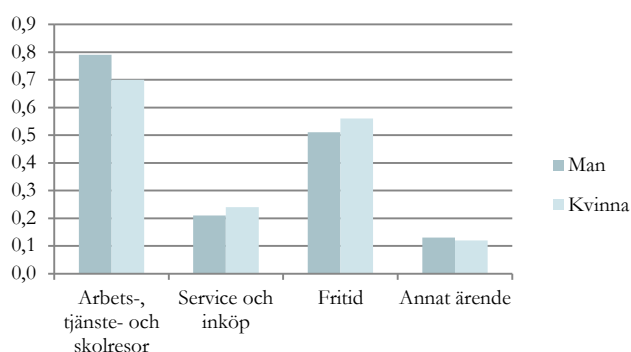
²⁰⁰ Sveriges kommuner och landsting (2013). *Kön i trafiken – jämställdhet i kommunal transportplanering*.

²⁰¹ Trafikanalys (2012). *Arbetskraftspendling i storstadsregioner*.

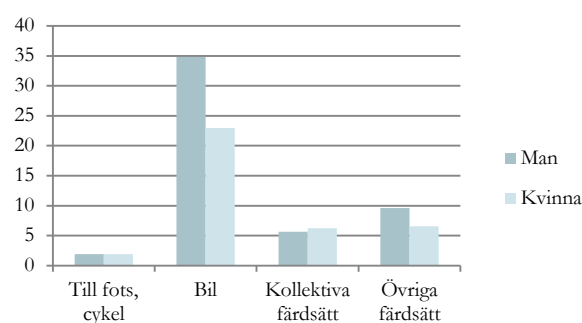
²⁰² Trafikanalys (2012). *Arbetskraftspendling i storstadsregioner*.

resvanor från 2006.²⁰³ Resultaten i den nationella resvaneundersökningen från 2012 uppvisar dock motsvarande mönster, se figur 11 och figur 12.

Figur 11. Antal resor från och tillbaka till hemmet per dag efter huvudsakligt ärende för kvinnor och män i Sverige 2011-2012. Källa: RVU Sverige - den nationella resvaneundersökningen 2011-2012, Trafikanalys.

Figur 12. Färdlängd per dag (km) och färdssätt för kvinnor och män i Sverige 2011-2012. Källa: RVU Sverige - den nationella resvaneundersökningen 2011-2012, Trafikanalys.

Att skillnaderna i resvanor är genomgående och inte helt kan förklaras av skillnader i livsvillkor indikerar att normer och föreställningar spelar in. Attitydundersökningar kring trafiksäkerhet resulterar i motsvarande genomgående skillnader mellan män och kvinnor, även om det generellt skiljer mer mellan åldersgrupper inom könen än mellan könen.²⁰⁴ Under avsnittet om energi och klimat nämndes en studie som konstaterade att maskulinitet är knutet till bilen genom känslomässiga band till teknik och till upplevelsen av frihet, men att cykeln också kan fylla dessa värden.²⁰⁵ Kopplingen mellan maskulinitet och bilar har också gjorts genom kvaliteter som risktagande och motorkraft.²⁰⁶ Det finns dock också risker med att fokus hamnar på bilåkande män och hur de ska förmås att byta till kollektivtrafik. Det riskerar att behov hos dem som redan åker kollektivtrafik, både kvinnor och män, förbises.²⁰⁷

Genusforskning om infrastruktur och transporter stärker bilden att förutsättningar och behov som beror på könsstereotypa villkor och mönster styr resandet för både kvinnor och män och visar hur planeringens fokus kan bidra till att återskapa genusmönster. Bland heterosexuella samboende par med barn identifierades män att prioritera snabbare resor medan kvinnor värderade närhet till hem och barn högre.²⁰⁸ Det sammanfaller med ett generellt mönster av längre pendlingsresor för män, vilket ger bättre ekonomisk utdelning genom att

²⁰³ Transek (2006). *Mäns och kvinnors resande. Vilka mönster kan ses i mäns och kvinnors resande och vad beror dessa på?*

²⁰⁴ Trafikverket (2013). *Trafiksäkerhet – resultat från trafiksäkerhetsenkäten 2012.*

²⁰⁵ Dahl (2011). *Män pratar miljö: Diskursiva maskuliniteter i mäns samtal om klimatförändringar och miljövänliga resor*, i Tidskrift för Genusvetenskap nr 4, s.109-137.

²⁰⁶ Balkmar (2012). *On men and cars – an ethnographic study of gendered, risky and dangerous relations*. LiU-Tryck: Linköping.

²⁰⁷ Ekselius (2012). *Den ryggdunkande byggbranschen*, i Genus Tema Spelplats staden 2012:2.

²⁰⁸ Gil Solá (2013). *På väg mot jämställda arbetsresor? Vardagens mobilitet i förändring och förhandling*. Kompendiet: Göteborg.

möjligheter att ta bättre betalda jobb. Kvinnors arbetsmarknad erbjuder generellt inte samma fördelar.²⁰⁹ Det rådande fokuset på snabbare och längre resor gynnar alltså män och visar på en manlig norm som riskerar att bidra till och befästa ojämställda strukturer, som uppmärksammas i länets regionala utvecklingsplan.²¹⁰

Andelen som pendlar, såväl inpendlingen som utpendlingen, består i högre grad av män i nästan samtliga länets kommuner, se tabell 8.

Tabell 8. Pendlingsmönster för inpendling, utpendling samt boende och arbetande i Stockholms län. Kommunfördelad och könsfördelad. Förvärvsarbetande +16 år.

Kommun	Inpendling		Utpendling		Bor och arbetar i kommunen	
	Andel kvinnor (%)	Andel män (%)	Andel kvinnor (%)	Andel män (%)	Andel kvinnor (%)	Andel män (%)
Upplands-	44,2	55,8	46,1	53,9	53,0	47,0
Vallentuna	46,2	53,8	46,8	53,2	53,7	46,3
Österåker	40,4	59,6	46,1	53,9	53,7	46,3
Värmdö	41,6	58,4	46,8	53,2	51,2	48,8
Järfälla	37,1	62,9	45,9	54,1	52,5	47,5
Ekerö	38,9	61,1	46,5	53,5	54,0	46,0
Huddinge	49,7	50,3	46,0	54,0	52,3	47,7
Botkyrka	40,5	59,5	44,3	55,7	49,5	50,5
Salem	58,0	42,0	47,9	52,1	55,8	44,2
Haninge	36,5	63,5	46,3	53,7	49,6	50,4
Tyresö	42,4	57,6	47,4	52,6	52,6	47,4
Upplands-Bro	33,0	67,0	46,2	53,8	50,6	49,4
Nykvarn	36,5	63,5	48,1	51,9	49,0	51,0
Täby	44,8	55,2	48,0	52,0	53,2	46,8
Danderyd	62,3	37,7	47,8	52,2	56,7	43,3
Sollentuna	42,8	57,2	47,4	52,6	53,4	46,6
Stockholm	45,4	54,6	46,4	53,6	50,4	49,6
Södertälje	40,7	59,3	40,8	59,2	47,9	52,1
Nacka	45,1	54,9	48,0	0,52	53,4	46,6
Sundbyberg	44,8	55,2	48,3	51,7	47,9	52,1
Solna	48,1	51,9	47,4	52,6	50,8	49,2
Lidingö	49,0	51,0	47,0	53,0	56,5	43,5
Vaxholm	48,3	51,7	47,6	52,4	56,1	43,9

²⁰⁹ Vinnova (2010). *Ökad rörlighet inte alltid bästa alternativet för kvinnor. Samtal om rörlighet med professor Tora Friberg. I Rörlighet, pendling och regionförstoring för bättre kompetensförsörjning, sysselsättning och hållbar tillväxt.* Vinnova Rapport VR 2010:08.

²¹⁰ Gil Solá (2013). *På väg mot jämställda arbetsresor? Vardagens mobilitet i förändring och förhandling.* Kompendiet, Göteborg, Tillväxtanalys (2010). *Veckopendling – En översiktsstudie.* Working paper/PM 2010:11.

Norrtälje	39,1	60,9	40,0	60,0	50,6	49,4
Sigtuna	39,3	60,7	39,6	60,4	49,6	50,4
Nynäshamn	40,8	59,2	40,5	59,5	52,7	47,3

Statistiken följer mönstret av att kvinnor som grupp generellt gör kortare resor och därför har lägre sannolikhet att resa utanför kommunen. Endast i två kommuner är andelen kvinnor bland inpendlare högre, Salem och Danderyd. I Danderyds fall kan det möjligtvis relateras till att Danderyds sjukhus, som är en stor arbetsplats för kvinnor, ligger i kommunen, kombinerat med en befolkning med mycket hög utbildningsnivå (högst i landet). I Salems fall kan det på ett liknande sätt bero på ortens karaktär av välbärgad sovstad med en liten lokal arbetsmarknad dominerad av offentlig sektor. Båda viktiga insikter när jämställdhet ska tas med i den lokala infrastrukturplaneringen.

5. Analys och slutsatser

I detta kapitel analyseras kartläggningens resultat om behov för fortsatt arbete med jämställdhetsintegrering. Analysen och slutsatserna är baserade på en problematisering av vad ett behov av jämställdhetsintegrering är, vilket presenteras kort direkt nedan. Därefter följer ett avsnitt som beskriver och förklarar de övergripande behoven av jämställdhetsintegrering. I det sista avsnittet görs tematiska analyser av behoven utifrån de fyra jämställdhetspolitiska målen. Övriga tematiska områden har knutits till de olika jämställdhetspolitiska målen. Syftet med det är att knyta länsstyrelsens verksamhet direkt till de nationella målen, enligt följande:

- Områdena inom Jämställd samhällsbyggnad behandlas under En jämn fördelning av makt och inflytande
- Områdena inom Jämställd samhällsekonomi behandlas under Ekonomisk jämställdhet

Övergripande slutsatser om behov av jämställdhetsintegrering är emellertid vanskliga att dra. Det gäller speciellt för arbetet i kommunerna, eftersom själva integreringsstrategin innebär att perspektivet ska införlivas i respektive verksamheter, verksamheter som skiljer sig åt mycket stort i karaktär, kunskapsnivå och förutsättningar för jämställdhetsintegrering. Det finns alltså med största säkerhet verksamhetsområden inom vissa kommuner där arbetet med jämställdhet har kommit långt och där genuskompetensen är hög, inte minst i de kommuner som har drivit projekt inom HÅJ-programmet. Sådana exempel har lyfts i presentationen av kartläggningen ovan men översikten har inte fångat upp och kan inte skildra samtliga dessa verksamheter och deras kvalitativa aspekter. Analysen nedan är därför baserad på en genomsnittlig bild av jämställdhetsintegreringen i länet. Det är också viktigt att påpeka att detta inte är en utvärdering och därför inte värderar verksamheternas prestationer utifrån deras förutsättningar.

5.1 VAD ÄR ETT BEHOV AV JÄMSTÄLLDHETSINTEGRERING?

Det går att hävda att det är nödvändigt att arbeta med jämställdhetsintegrering i alla verksamheter där män och kvinnor möts av olika villkor och förutsättningar utifrån skillnader i erfarenheter och livsval. Skillnader i villkor och förutsättningar finns konstaterade inom samtliga områden vilket tyder på att det också finns behov av insatser inom samtliga områden. Det pågår redan insatser och åtgärder, och utvecklingen går i flera fall mot en minskande könssegregering. Ur det perspektivet kan behov av jämställdhetsintegrering identifieras dels utifrån ojämställda förhållanden och en avsaknad av insatser, och dels utifrån utvecklingsbehov i arbetet med jämställdhetsintegrering. Det första fallet, om det saknas insatser, är lätt att identifiera. Problem med att utvärdera behoven i det fallet ligger då snarast i hur förhållandena mellan könen ser ut, vilket kan behöva kartläggas. För att bedöma utvecklingsbehov i befintligt arbete behövs ett antal verktyg.

För det första kan frågan om jämställdhet inte reduceras till könsfördelningen i olika sammanhang. Det handlar snarare om vilka och vems intressen som får genomslag både på individuell nivå och i samhället. På en teoretisk nivå kan integreringsarbetet delas in i tre nivåer efter hur utvecklat det är. Dessa nivåer kan användas för att bedöma hur långt befintligt arbete med jämställdhetsintegrering har kommit²¹¹:

²¹¹ Wittbom (2009). *Att spränga normer – om målstyrningsprocesser för jämställdhetsintegrering, om problematiken kring att bara sätta upp representation som målsättning*. Stockholms Universitet och Förf.: Stockholm.

- Assimilering
- Särkoppling
- Transformer

Assimilering sker när integreringsarbetet innebär att kvinnor adderas till en redan etablerad (mansdominerad) verksamhet, eller vice versa. Framgången mäts i representativitet men de som ska integreras blir tvungna att delta på den etablerade normens villkor. Den andra nivån är särkoppling. Där uppmärksammas att kvinnor och män har skilda erfarenheter och villkor och att det krävs olika behandling för att ge lika villkor till båda könen. I praktiken leder detta ofta till speciella insatser till den underordnade gruppen som däremot inte ändrar på villkoren eller ifrågasätter statusen för den överordnade gruppen. Slutligen innebär transformering att både mäns och kvinnors situation problematiseras och att rådande värderingar ifrågasätts och omformas för att ge plats för en ny syn på hela verksamheten och på förhållandet till det omgivande samhället. Huvudpoängen är att det inte är skillnaderna mellan könen i sig som ska utraderas utan skillnaderna i *makt*.²¹²

I praktiken hänger de olika nivåerna ihop med kvantitativa och kvalitativa aspekter av jämställdhet. Den oftast använda kvantitativa aspekten är representativitet, att räkna kroppar. Andra kvantitativa aspekter av jämställdhet som kan mätas är utrymme i text och taltid, exempelvis på möten och i medier. Resursfördelning mellan män och kvinnor, gender budgeting, kan också ses som en kvantitativ aspekt av jämställdhet. Alla dessa verktyg är dock inte maktkritiska i sig. När sådana verktyg dominerar befinner sig integreringsarbetet troligtvis på de två inledande nivåerna. Ur ett kvalitativt perspektiv handlar jämställdhet istället om makt och normer. Eva Wittbom, forskare i ekonomistyrning och genus, konstaterade i sin avhandling om jämställdhetsintegrering i två statliga myndigheter att integreringsarbetet ofta fastnade i en "mätbarhetsfälla". Man sätter upp mål som ska följas upp, vilket enklast låter sig göras om de går att mäta. Om kunskaper om genus saknas tydliggörs då inte de kvalitativa maktstrukturerna, eftersom de inte går att räkna fram.

Slutligen, när det gäller framgångsrikt integreringsarbete har också ett antal bakomliggande faktorer identifierats som centrala. Organisationsfrågor har konstaterats vara särskilt viktiga, som att en speciell funktion eller person är övergripande ansvarig för jämställdhetsintegreringen²¹³ samt att det finns ett tydligt stöd från ledningen^{214,215}. Vanliga hinder för arbetet är å andra sidan "perspektivträngsel", att organisationen uppfattar jämställdhet som ett av många perspektiv som måste införlivas i verksamheten, och svårigheter att konkretisera vad jämställdhetsintegrering innebär för det specifika verksamhetsområdet.²¹⁶

5.2 ÖVERGRIPANDE ANALYS OCH SLUTSATSER AV BEHOVEN

Det finns två övergripande drag som återkommer i materialet. Det ena är att konsuppdeldad statistik och andra kvantitativa mått används i allt större utsträckning, men att det samtidigt saknas inom många områden. Det

²¹² Wittbom (2009). *Att spränga normer – om målstyrningsprocesser för jämställdhetsintegrering, om problematiken kring att bara sätta upp representation som målsättning*. Stockholms Universitet och Förf.: Stockholm.

²¹³ JÄMI (2009). *Jämställdhetsintegrering i statliga myndigheters verksamhet*. Livréna, Göteborg.

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ Alvesson och Billing (2011). *Kön och organisation*. Studentlitteratur: Lund.

²¹⁶ JÄMI (2009). *Jämställdhetsintegrering i statliga myndigheters verksamhet*. Livréna, Göteborg.

andra är att arbetet sällan är normkritiskt och når den transformerande nivån. Det innebär att på det generellt finns behov av:

- En fortsatt ökad redovisning av könsuppdelad statistik och andra kvantitativa mått på jämställdhet, som jämn resursfördelning.
- Komplettering av de kvantitativa måtten på jämställdhet med kunskaper om genus och genusmedvetna analyser av samtliga verksamhetsområden, inklusive av jämställdhetsintegreringen i sig.

Att kvantitativt mäta jämställdhet blir allt vanligare på olika områden. Två exempel är länsstyrelsens könsuppdelade uppföljning av mottagare av företagsstöd och publikationer inom kompetensförsörjningsområdet. Det verkar också vara etablerat att mäta representativitet och deltagande i antal män och kvinnor inom olika verksamheter på kommunnivå. Dessutom finns nu flera exempel på tillämpning av gender budgeting, könsmedveten resursfördelning, inom olika verksamheter och myndigheter. Trots att användningen av kvantitativa mått på jämställdhet ökar finns det fortfarande flera områden som är könsblinda. För att bygga upp ett kunskapsunderlag kring skillnader mellan könen även inom dessa områden finns behov av att fortsätta att driva utvecklingen mot en ökad redovisning av könsuppdelad statistik och andra kvantitativa mått på jämställdhet.

Fokuset på könsskillnader är inte tillräckligt. Det kan ses som att arbetet i jämställdhetsintegrering i länet i stort är på väg mot nivån *särkoppling*. Det innebär att män och kvinnor betraktas som olika med skilda behov och förutsättningar, men att verksamheternas grundförutsättningar inte ifrågasätts. Ett exempel är insatserna för en jämn fördelning av resurser inom idrotten. Kommer det att innebära ett ökat utbud och utrymme för kvinnor och flickor att utöva idrott? Eller kommer män och pojkar, som för närvarande dominerar området, att söka sig till nuvarande kvinnodominerade idrotter som får tillskott av resurser? Det skulle kunna leda till att skevheten i makt och delaktighet återskapas i nya former.

Detta för vidare till det andra övergripande spåret, att det finns få exempel på kvalitativa perspektiv på maktrelationer och genus i det befintliga arbetet för jämställdhetsintegrering. Det finns behov av fler insatser som inte tar skillnader och könsstereotypa mönster för givet, utan agerar utifrån de normer och föreställningar som ordnar mönstren. Målet för sådant arbete är inte att utjämna skillnader i kvantitativa mått utan att transformera de normer som leder till skilda maktförhållanden och livsmönster. För de offentliga verksamheterna innebär det att utgå från att man inte bara har att förhålla sig till samhället "utanför" utan att man i högsta grad bidrar till att forma de rådande normerna.

I uppföljningen av den regionala strategin för jämställdhet lyfts genusanalyser av kvantitativt material som ett generellt behov. Oxford Research stöder att detta fortsatt gäller i stor utsträckning. Ett exempel är den *Analys av utvecklingstendenser i Stockholmsregionen* inför nya den nya programperioden för EU:s strukturfonder som länsstyrelsen genomförde under 2013. Rapporten presenterar genomgående könsskillnader men analyserar inte skillnaderna utifrån ett normkritiskt maktperspektiv. I det slutgiltiga förslaget till regionalt strukturfondspro-

gram har maktperspektivet inte heller fått genomslag. Jämställdhet nämns genomgående i uppräknings med de andra horisontella kriterierna och utan att konkretiseras.²¹⁷ I sammanhanget är det också viktigt att nämna att en motsvarande typ av maktperspektiv inte heller är närvarande i presentationen av andra maktordningar, exempelvis efter socioekonomisk ställning, nationell bakgrund och ålder. Det innebär att resultatet blir en uppräknings av kategoriseringar istället för en intersektionell analys av hur maktordningar samverkar. Det bidrar till att skapa en bild av problemgrupper istället för att förklara hur maktordningar samverkar för att skapa nya former av utsatthet.

För att kunna införa makt- och genuskritiska insatser är det nödvändigt att säkra resurser och kunskap genom att försäkra att det finns kompetens bland och stöd från chefer och strategiska beslutsfattare. Det är väl etablerat i forskningen om jämställdhetsintegrering att det är centrala framgångsfaktorer. Flera av respondenterna i kommunerna har också efterfrågat att länsstyrelsen ska både lyfta och driva frågan om jämställdhetsintegrering på områden där det inte är prioriterat och agera pådrivande mot kommunernas ledningsnivå.

5.3 TEMATISKA ANALYSER OCH SLUTSATSER AV BEHOVEN

Nedan följer analyser och slutsatser kring behoven av jämställdhetsintegrering. Ett avsnitt finns för vart och ett av de jämställdhetspolitiska målen. De olika insatsområdena inom jämställd tillväxt är redovisade under målen om en jämn fördelning av makt och inflytande och om ekonomisk jämställdhet. Behovens betydelse har bedömts utifrån hur stora jämställdhetsproblem som har identifierats och vilken rådighet det offentliga har att styra över utvecklingen.

5.3.1 En jämn fördelning av makt och inflytande

Oxford Researchs slutsats är att de viktigaste behoven för att nå närmare en jämn fördelning av makt och inflytande är

- Att fortsätta att arbeta med, och sprida arbetet för, ett jämnt deltagande i beslutsprocesser.
- Att komplettera insatser för deltagande med att värdera inflytandet genom ett normkritiskt perspektiv på villkoren för deltagandet och på vilka åsikter som i slutändan får genomslag.
- Att tydliggöra vad som är arbete enligt diskrimineringslagen, och vad som är jämställdhetsintegrering.
- Att bygga upp och sprida kunskap om hur området energi och klimat relaterar till jämställdhet
- Att öka kunskapen om hur bostadsförsörjningen samspelar med frågor om ekonomisk jämställdhet och lägger grunden för makt över boendet.

²¹⁷ Stockholms Länsstyrelse (2013). *Förslag till regionalt strukturfondsprogram för investeringar i tillväxt och sysselsättning i Stockholm 2014-2020*. N2013/2493/RT.

- Att sprida användningen av jämställdhetskonskvensbedömningar som ett bra verktyg för konkret jämställdhetsintegrering i samhällsplaneringen.

Många myndigheter, både lokalt och regionalt, har mål för jämställdhet i relation till medborgarnas delaktighet och inflytande, samt använder sig av statistik över representation, främst internt, i det politiska systemet och i offentligt finansierad verksamhet. I de allra flesta fall presenteras arbetet i kvantitativa termer utan att problematiseras ur ett genusperspektiv. Det innebär att det saknas kunskap dels om hur män och kvinnor, oavsett deltagande, faktiskt bidrar till att forma verksamheten, dels om hur insatser för ökad delaktighet samverkar med normer och föreställningar. Det finns behov av att komplettera med ett genusperspektiv på villkor för deltagande och på vilka åsikter som i slutänden får genomslag.

Statistiken över representation, över delaktighet i beslutsprocesser och över nöjdhet och förtroende pekar dessutom på ett strukturellt problem. Även om fördelningen av förtroendevalda faller inom fördelningen 40/60 procent är det genomgående män som är i majoritet och som dessutom i övervägande grad innehar högre poster. När det gäller det privata näringslivet är representationen ännu tydligare snedfördelad. För ideell sektor saknas kunskap även om det finns exempel på ett könsuppdelat perspektiv på deltagande och resurser i främst idrottsverksamhet. Från forskning är det också bekant att andelen män stiger högre i organisationshierarkin även inom det offentliga och andra kvinnodominerade sektorer. Det finns alltså behov av att också fortsätta arbeta för en ökad representation i rent kvantitativa termer och att använda detta arbete som en ingång till att kritiskt undersöka rådande normer och förutsättningar. Speciellt i kommunernas verksamhet kan också en risk för perspektivträngsel identifieras. I Ekerös översiktsplan står till exempel:

"Det finns många olika sätt att ta ställning till en översiktsplan. Hur barn-, folkbäso-, ungdoms-, äldre-, medborgar-, jämställdhets-, hållbarhets-, mångfalds- och andra perspektiv klarats av? Att för varje kapitel i översiktsplanen behysa planen ur alla dessa aspekter är orimligt"

Arbete med jämställdhetsintegrering, eller med jämställdhet över huvud taget, behandlas och genomförs ofta i samband med ett bredare arbete för mångfald, likabehandling och antidiskriminering. Det finns behov av att tydliggöra vad som är arbete enligt diskrimineringslagen, och vad som är jämställdhetsintegrering. Det har blivit mer vanligt förekommande inom forskningen att beakta andra maktordningar än kön men det grundar sig på en normkritisk förståelse för genus och andra kategorier som stereotypa mönster och föreställningar som inte är oberoende av varandra, det brukar kallas intersektionalitet. Det är dock centralt att ett sådant breddande av perspektivet inte innebär att den grundläggande maktfrågan försvinner, eller att resultatet bara blir en uppräknad av olika kategoriseringar utan analys av hur de samverkar. Då hamnar fokus lätt på den identifierade "problemgruppen" istället för på hur de olika maktordningarna gruppen påverkas av upprätthålls.

5.3.1.1 Energi och klimat

Verksamhetsområdet energi och klimat, och miljö i stort, är könsblint med några få undantag. Undantagen gäller främst relationen mellan transporter, energi och klimat, där länsplanen för transportinfrastruktur är ett exempel där jämställdhetsperspektivet har fått tydligt genomslag. Inom övriga områden inom energi och klimat saknas både det kvalitativa och det kvantitativa perspektivet. Det verkar inte finnas något underlag regionalt, speciellt inte på lokal nivå, kring hur män och kvinnor påverkar till exempel energianvändning, både genom uppvärmning och genom konsumtion.

Könsblindheten innebär att det i första hand finns behov av kunskapsuppbyggnad inom området energi, klimat och miljö. Där kan länsstyrelsen spela en roll både i och med det regionala ansvaret för miljömål och -övervakning, och som samordnande för kommunernas miljöarbete. Det behövs sannolikt ett tydligt ledarskap för att stödja kommunerna i att börja arbeta med jämställdhet i relation till energi och klimat. Möjliga utgångspunkter är att kartlägga mäns och kvinnors användning av den länsövergripande miljöportalen och energirådgivningen ur både ett kvalitativt och ett kvantitativt perspektiv, och sedan analysera detta utifrån skilda möjligheter att påverka.

5.3.1.2 Bostäder

När det gäller bostäder och samhällsplanering i ett bredare perspektiv har jämställdhet slagit igenom i behandlingen av upplevd trygghet. Bland annat genom regeringsuppdraget till Boverket har tryggheten kommit upp på dagordningen i flera kommuner. Ett kritiskt perspektiv på att arbetet med jämställdhetsintegrering i stort utgörs av trygghet i den fysiska planeringen är att de mekanismer som gör att människor upplever sig som otrygga inte behandlas.

På regional nivå uppmärksammas behovet av skyddade boenden och trångboddheten för ensamstående mödrar. Vissa kommuner refererar till skilda behov hos olika grupper av medborgare. I övrigt finns få exempel på att arbetet med boendeförsörjningen är könsmedvetet. Med tanke på den snabba utvecklingen av situationen på bostadsmarknaden i Stockholm behövs mer kunskap om kön och boende, speciellt eftersom priserna har stigit mycket och bostadsbristen är omfattande. Detta gäller både ur ett kvantitativt och ur ett kvalitativt perspektiv. Hur har exempelvis ombildning av hyresrätter påverkat män respektive kvinnor? Vilken fördelning av ekonomiska resurser har det inneburit? Det är också relevant att ta reda på hur könsskillnaden i inkomster ger utslag på boendesituationen. Ytterligare en relevant fråga är hur ansvaret för barn, speciellt i samband med skilsmässa/separation, verkar på män respektive på kvinnor på bostadsmarknaden i Stockholm idag. En möjlig anledning till varför kunskapen inte är samlad är att de strukturella jämställdhetsaspekterna av bostadsmarknaden är synliga i sin helhet på länsövergripande nivå men att det är kommunerna som har ansvar för bostadsförsörjningen.

När det gäller planeringsprocesser finns behov av att fortsätta arbeta för att inkludera både kvinnor och män i beslutsprocessen, inte minst vid samråd. Samtidigt som det är viktigt att mäta och arbeta för att öka deltagandet, som görs på vissa håll, är det också centralt att arbeta med kvalitativ uppföljning ur ett genusperspektiv. Det innebär att också fråga vem som faktiskt gör sig hörd i samrådssituationen, vilka åsikter och erfarenheter som tillmätts värde och på vilket sätt de är könsmärkta. Det kan också tänkas vara relevant att ifrågasätta form och innehåll i samrådsprocesserna ur ett genusperspektiv, inte bara deras tid och plats, för att åsikter som i dagsläget inte når fram ska inkluderas. Metoden för jämställdhetskonskvensbedömning som tagits fram till

länsplanen för regional transportinfrastruktur är ett välutvecklat kunskapsunderlag för sådan utformning och uppföljning.

5.3.1.3 Infrastruktur

På styrningsnivå har det transportpolitiska målet om ett jämställt transportsystem fått genomslag i planeringsdokument men perspektivet tillämpas i lägre grad i konkreta processer och åtgärder. Där det finns en djupare diskussion kring kön och jämställdhet är det vanligast med kvantitativa beskrivningar av kvinnors och mäns resmönster. Dessa är dock sällan baserade på lokal statistik. Dessutom behövs generell analys av hur infrastrukturen och resandet bidrar till att upprätthålla och förstärka könsstereotyper och normer som leder till skilda resvanor och -mönster.

Länsplanen för transportplanering är ett bra exempel på hur ambitionen om ett jämställt transportsystem kan konkretiseras i och med dess jämställdhetskonskvensbedömning. Det finns behov av att genomföra den typ av analys av resursfördelningen som en sådan bedömning innebär. Då behövs kunskapsunderlag över lokala resvanor eftersom de kan variera mellan kommuner, vilket syntes i statistiken över in- och utpendling i kommunerna. Samtidigt har tillämpningen av metoden för jämställdhetskonskvensbedömning en större potential. I länsplanen är det i stor grad konskvensbedömningens kvantitativa kriterier som redovisas. Det kan jämföras med slutsatsen i Wittboms avhandling, att man har fastnat i en mätbarhetsfälla. I och med att kunskapsunderlaget i metoddokumentet är mer omfattande och långtgående kring könsstereotyper och normer finns potential att utveckla arbetet med jämställdhetskonskvensbedömningar till att bli mer normkritiskt och transformerande.

I relation till samrådsprocesser gäller också samma analys som ovan för bostäder, att det är viktigt att fortsätta arbeta inkluderande, speciellt kvalitativt, i besluts- och samrådsprocesser. När det gäller mobility management och försök att påverka resvanor direkt är det viktigt att dessa analyseras ur ett genusperspektiv och planeras på en normkritisk grund så att åtgärder inte återskapar traditionella maktstrukturer i transportpolitiken.

5.3.2 Ekonomisk jämställdhet

Nedan analyseras behoven för att nå ekonomiskt jämställdhet. Sammanfattningsvis bedöms att de viktigaste behoven är:

- Att ta ställning till frågan om skilda löner i olika sektorer är ett uttryck för ojämställda ekonomiska förhållanden.
- Att sprida användningen av gender budgeting i de offentliga verksamheterna.
- Att arbeta för att medvetandegöra aktörer i innovationssystemet om jämställdhet och etablera insatser för jämställdhetsintegrering.
- Att utveckla det strategiska arbetet med kompetensförsörjning för att bli mer normkritiskt och transformerande.

Alla arbetsgivare, privata som offentliga, ska enligt lag arbeta mot diskriminering i form av osakliga löneskillnader. Genom att den horisontella segregeringen på arbetsmarknaden sammanfaller med skillnader i lönenivåer mellan mans- och kvinnodominerade yrken är också lönesättningen en fråga för de offentliga verksamheterna att ta ställning till. Detta eftersom skillnader i löner som följer den horisontella segregeringen på arbetsmarknaden av vissa beskrivs som ett resultat av strukturella maktordningar.

Resursfördelning mellan män och kvinnor är också en fråga inom ekonomisk jämställdhet. På detta område finns flera exempel från de senaste åren där gender budgeting har använts för att analysera verksamheter på olika nivåer och inom olika områden. Det har inneburit att ojämna resursfördelningar har kunnat identifieras samt att resurser har omfördelats. Däremot analyseras majoriteten av de offentliga utgifterna fortfarande inte utifrån detta perspektiv. Det innebär att det finns behov av ökade insatser för att implementera gender budgeting såväl när det gäller direkta stöd och bidrag som till vilken grad män och kvinnor utnyttjar offentlig service.

Gender budgeting som process kan genomföras med olika grader av kvalitativa inslag. Att lägga om resursfördelningen för att bli jämn efter statistiska skillnader mellan män och kvinnor är ett rent kvantitativt verktyg. Det är till exempel inte säkert att en jämn fördelning av resurserna innebär samma möjligheter om förhållanden i övrigt är ojämställda. Därför är det viktigt att gender budgeting genomförs i en process med kvalitativa analyser av de normer som styr skillnaderna som ligger till grund för resursfördelningen, och att den nya fördelningen av resurser görs för att bidra till mer jämställda maktförhållanden, ett bra exempel är metoden för jämställdhetskonskvensbedömning som tagits fram för länsplanen för transportinfrastruktur.

Det finns också behov av att analysera normer och jämställdhet i handläggningen av ersättningar och annat stöd. Uppföljning av Försäkringskassans arbete har till exempel uppdagat könsskillnader i hur handläggningen av ersättningar går till.²¹⁸ Detsamma gäller sannolikt också på kommunnivå. Det är också viktigt att fortsätta att arbeta med jämställdhetsintegrering kring ohälsa då könsskillnaderna i ohälsotal fortfarande är stora och åter verkar ha stabiliserats på tydligt skilda nivåer för män och kvinnor. Det skulle kunna betyda att åtgärder som har lett till sänkta ohälsotal ingår i ett system som återskapar skillnaderna. Ett gott exempel från Försäkringskassan är samarbetet med arbetsmiljöverket i granskningen av arbetsgivare inom branscher där det finns stora könsskillnader i ohälsotal.

5.3.2.1 Innovationskraft

Styrningen av innovationspolitiken i länet har i princip varit könsblind, med undantag av företagandeperspektivet. Det gäller både länsstyrelsens och Stockholms stads arbete inom Stockholm Business Region. Strategi och handlingsplan för Innovationskraft Stockholm är könsblinda. Det, och det faktum att innovationsstödjande aktörer till liten del har ett integrerat jämställdhetsperspektiv, innebär att det finns behov av att i ett första steg lyfta frågan. Det finns behov av insatser för att synliggöra strukturer genom statistik och för att höja kunskapen om normer kring genus och innovation och kring olika typer av innovation samt kring innovation i olika branscher som är kvinnligt respektive manligt kodade. Det finns nu också betydande forskning på området innovation och genus som kan användas för en genusmedveten analys och styrning av området.

²¹⁸ Inspektionen för socialförsäkringen (2013). *Försäkringskassans handläggning av sjukpenning ur ett jämställdhetsperspektiv*. Rapport 2013:16.

När det gäller företagande och entreprenörskap som aspekter av innovation finns desto mer kunskap och insatser. Könsuppdelad statistik över företag och företagare finns på flera håll. Länsstyrelsen har påbörjat arbetet med att följa upp fördelningen av resurser till kvinnor och män inom de regionala företagsstöden. Dessutom finns en analys av könsskillnader på landsbygden i länet i relation till landsbygdsprogrammet och den genomgående genusmedvetna rapporten *Heroiska män och pålästa kvinnor*. Rapporten visar tydligt på fortsatta behov både av särskilda insatser till kvinnor och kvantitativ uppföljning av resursfördelningen, och av ett genusmedvetet och normkritiskt arbete bland företagsstödjande aktörer. Ytterligare en viktig erfarenhet som uppmärksammas är behovet av att utreda situationen för företagare inom olika branscher, eftersom kvinnors och mäns företagande följer den horisontella segregeringen på arbetsmarknaden. Speciellt i vårdsektorn kan det vara nödvändigt att granska hur konkurrensutsättningens villkor verkar olika för kvinnor och män. Yrkessegregeringens fortsatta betydelse innebär också att det är nödvändigt med insatser för att motverka könsstereotypa val i utbildningssystemet vilket kommer att behandlas närmare i nästa avsnitt. Inför den nya perioden för de europeiska strukturfondsprogrammen finns också en socioekonomisk analys av länet som presenterar könsuppdelad statistik.²¹⁹ Den saknar dock genusanalyser och riskerar därför att missa viktiga jämställdhetsdimensioner. Problematisering av jämställdhet och genus saknas också i det slutgiltiga förslaget till strukturfondsprogram.²²⁰

5.3.2.2 Arbetsmarknad och kompetensförsörjning

Segregeringen på arbetsmarknaden i länet är fortsatt tydlig. Från nationella undersökningar är det bekant att den horisontella segregeringen fortsatt återskapas, speciellt vad gäller mäns yrkesval. Ett exempel på arbete för att motverka denna segregation är Arbetsförmedlingen som löpande för statistik över program som erbjuder män och kvinnor i relation till fördelningen på arbetsmarknaden. Liknande uppföljning behövs troligtvis i kommunernas insatser på arbetsmarknaden vilka i nuläget framstår som könsblinda.

Det behövs sannolikt också fortsatta insatser internt i de offentliga organisationerna för att förhindra vertikal segregation. Även om sektorn kvantitativt är kvinnodominerad innebär det inte att kvinnor dominerar. Bilden av ledarskapet kan fortfarande vara märkt av traditionellt maskulina egenskaper även om kvinnliga chefer är i majoritet. Detta behöver följas upp kvantitativt men det är också viktigt att beakta villkor och förutsättningar för kvinnor som chefer. Det finns indikationer på att det behövs sådant kvalitativt uppföljningsarbete med kritiskt perspektiv på normer och föreställningar.

Kompetensförsörjningsarbetet i regionen har ett grundläggande jämställdhetsperspektiv med ett främst kvantitativt kunskapsunderlag. Ett steg att ta för att konkretisera hur arbetet med kompetensförsörjning kan bli mer normkritiskt och transformerande skulle kunna vara att ta fram en rapport liknande *Heroiska män och pålästa kvinnor* vad gäller arbetsmarknaden. En bra förlaga är studien *Myten om kvinnorna som flyr och sanningen om männen som styr* som analyserar arbetsmarknaden och kompetensförsörjningssituationen i Gävleborg ur ett genusperspektiv.²²¹ Utifrån studien kan konstateras att kvinnors ökande utbildning inte nödvändigtvis behöver innebära en ny maktordning på arbetsmarknaden utan kan istället innebära att betydelsen och värdet av utbildning sjunker.

²¹⁹ Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Analys av utvecklingstendenser i Stockholmsregionen. Strukturfonderna 2014–2020*. Rapport 2013:10.

²²⁰ Stockholms Länsstyrelse (2013). *Förslag till regionala strukturfondsprogram för investeringar i tillväxt och sysselsättning i Stockholm 2014–2020*. N2013/2493/RT.

²²¹ Hjertson (2010). *Myten om kvinnorna som flyr och sanningen om männen som styr*. Region Gävleborg: Jämresursen.

När det gäller kompetensförsörjning på längre sikt är skolans arbete med jämställdhet för att motverka könsstereotyper centralt. Där står utvecklingsarbetet inom Stockholms utbildningsförvaltning som ett gott exempel som behöver spridas. Det finns också troligtvis fler exempel på normkritiskt arbete i skola och förskola som kan bredda erfarenhetsbasen. I och med det övergripande ansvaret för kompetensförsörjningen kommer länsstyrelsen i detta sammanhang in som en viktig aktör för att samordna och driva frågan och för att sprida goda exempel.

Utrikesfödda kvinnor har som grupp en svag position på arbetsmarknaden med bland annat lägre genomsnittlig utbildning och kortare arbetslivserfarenhet. Kvantitativa uppföljningar av den typ som Arbetsförmedlingen gör är nödvändiga för ett tillräckligt kunskapsunderlag. När utrikesfödda kvinnor identifieras som grupp är det centralt att arbetet utgår från ett kvalitativt genusperspektiv som kompletteras med ett normkritiskt perspektiv på etnicitet. Risken är annars att utpekandet av gruppen och riktade insatser innebär att negativa normer och föreställningar återskapas.

5.3.3 En jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet

För att nå en jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet är det centrala behovet:

- Att ta upp målet om en jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet i offentliga verksamheter, speciellt i kommunernas socialförvaltningar och i det strategiska arbetet med kompetensförsörjning.

Det obetalda hem- och omsorgsarbetet är ett svårfångat område eftersom det i princip per definition hör till den privata sfären. Det innebär att det finns ont om kunskap om hur offentliga verksamheter förhåller sig till organiseringen av det obetalda arbetet. Det styrmedel som har fått störst genomslag i debatten kring obetalt arbete är föräldrapenningen, som inte styrs på regional eller lokal nivå.

Offentliga verksamheter överlappar däremot till viss del en central komponent av det obetalda arbetet: omsorg om och vård av barn, äldre och andra närstående. Få kommuner problematiserar sin roll när det gäller obetalt hem- och omsorgsarbete.²²² Trots att det saknas direkt rådighet över privatpersoners familjeliv kan det offentliga arbeta dels med att granska handläggningen av beslut om olika stödåtgärder, dels med normkritiskt informationsarbete och stöd för att påverka exempelvis män med anhöriga i behov av omsorg. När det gäller omsorgsarbete är det också viktigt att bredda perspektivet från familjer med barn till att inkludera fördelningen av obetalt arbete i ett bredare sammanhang av släkt och vänner. Det gäller speciellt vård och omsorg av äldre där en ojämn fördelning kan uppstå mellan exempelvis syskon.

Frågan om det obetalda arbetet inte vara integrerad i länsstyrelsens arbete. Det är viktigt att arbetet för ekonomisk jämställdhet breddas med ett perspektiv på det obetalda arbetet, speciellt eftersom frånvaro från arbetsmarknaden är en viktig bakgrund till kvinnors lägre inkomster. Insikter kring fördelningen av det obetalda

²²² Den offentliga omsorgens roll i relation till anhöriga har studerats av Marta Szebehely vid Stockholms universitet. Kunskapen från hennes forskning behöver sannolikt öka i kommunernas socialförvaltningar.

arbetet är också en viktig bakgrund till arbetet med kompetensförsörjning, för att säkra kvinnors hälsa och möjligheter till arbete.

5.3.4 Mäns våld mot kvinnor ska upphöra

Slutsatsen är att för att verka för att mäns våld mot kvinnor ska upphöra är de främsta behoven:

- Att höja kunskapen och kompetensen och att försäkra om en effektiv samordning av arbetet mot mäns våld mot kvinnor i kommunernas socialförvaltningar.
- Att förbättra kartläggningen av våldet.
- Att arbeta mer med preventiva åtgärder riktade mot män utifrån ett normkritiskt perspektiv på relationen mellan maskulinitet och våld.

Mycket av det arbete som organiseras av kommunerna för att bemöta våldsutsatta är könsneutralt. Könsneutralt arbete riskerar att vara könsblint om det saknar en tydlig underliggande genusanalys. Länsstyrelsens kartläggning har visat att kunskapen om våldsutsatta kvinnor och män som utövar våld är bristande inom kommunernas socialförvaltningar, vilket indikerar att ett makt- och normkritiskt perspektiv behöver utvecklas. Vidare är det speciellt viktigt med en förståelse för hur normer och maktstrukturer samverkar i arbetet med hedersrelaterat våld för att arbetet inte ska bidra till att återskapa stereotyper kring etnicitet.

När det gäller anmälda brott skiljer statistiken stort mellan olika kommuner, vilket kan tyda på att det finns skillnader i kvinnors utsatthet men vilket också kan bero på skillnader i benägenheten att anmäla brott. Kommuner med hög frekvens av brott kan behöva ytterligare resurser för att motverka mäns våld mot kvinnor, medan kommuner med lägre frekvens av brott kan tänkas behöva genomföra insatser för att öka antalet anmälningar. En kartläggning av upplevt våld kan också vara speciellt viktigt i dessa kommuner. Länsstyrelsens kartläggning indikerar dessutom att lokal statistik förs i varierande grad i kommunerna.

Vidare är det mesta arbetet fokuserat på offret. Där finns en viktig roll för det offentliga att spela i att samordna olika myndigheter och aktörer och erbjuda stöd, till exempel i form av skyddat boende. Underskottet av preventiva åtgärder, särskilt med ett genusperspektiv, innebär dock att det antagligen finns ett behov också av sådana.

6. Källor

6.1 SKRIVNA KÄLLOR

A

Alvesson och Billing (2011). *Kön och organisation*. Studentlitteratur: Lund.

B

Balkmar (2012). *On men and cars – an ethnographic study of gendered, risky and dangerous relations*. LiU-Tryck: Linköping.

Bergström (2012). *Små steg mot ett jämställt arbetsliv*, i *Genus Tema Arbete* 2012:3. Nationella sekretariatet för genusforskning.

Botkyrka kommun (2010). *Jämställdhetsäkring av biståndsbedömningen inom vård och omsorg – projektrapport*.

Botkyrka kommun (2009). *Klimatstrategi för Botkyrka*.

Botkyrka kommun (2013). *Vilket kön har idrotten i Botkyrka? En kartläggning av representation, resursfördelning och upplevelse inom idrotten*.

Botkyrka (2009). *Årsrapport folkhälsa 2009*.

Boverket (2010). *Att stärka tryggheten i stads- och tätortsmiljöer ur ett jämställdhetsperspektiv*. Slutrapport.

Boverket (2010). *Jämställdhet på dagordningen*.

Boverket (2010). *Plats för trygghet – inspiration för stadsutveckling*.

Brottsförebyggande rådet (2013). *Utsatt för brott år 2012. Resultat från den nationella trygghetsundersökningen (NTU)*.

Brottsförebyggande rådet (2010). *Prostitution och människobandel för sexuella ändamål – en första uppföljning av regeringens handlingsplan*. Rapport 2010:5.

C

Connell (2009). *Om genus*. Daidalos, Göteborg.

D

Dahl (2011). *Män pratar miljö: Diskursiva maskuliniteter i mäns samtal om klimatförändringar och miljövänliga resor*, i *Tidskrift för Genusvetenskap* nr 4, s.109-137.

Danderyd kommun (2010). *Trafikstrategi för Danderyd kommun 2010-2020*.

Delegationen för jämställdhet i högskolan (2011). *Svart på vitt – om jämställdhet i akademien*. SOU 2011:1.

E

Ekselius (2012). *Den ryggdunkande byggbranschen*, i *Genus Tema Spelplats Staden*, 2012:2.

Ekström (2012). *Inte bara kvinna*. Väldsutsatta kvinnor och deras behov av stöd - konstruktioner och komplikationer. Nordisk Juridisk Tidskrift, Retfærd, 3, 51-68.

Ekselius (2012). *Trygghet en fråga om makt*, i *Genus Tema Spelplats Staden* 2012:2.

Ekselius (2011). *Genusperspektiv ger ökad innovationskraft*. Genus 2011:1.

Eriksson-Zetterquist och Sundin (2012). *Genusperspektiv på företagsekonomi*. Högskoleverket & Nationella sekretariatet för genusforskning; Stockholm.

Europeiska kommissionen (2011). *Strategy for equality between women and men 2010-2015*. Publications Office of the European Union, Luxemburg.

F

Forsberg (2012). *Uthålligt vardagsliv*, i *Global Utmaning* (2010). *Urbaniserad värld: nya steg mot hållbara städer*, s.25-33.

Freidenvall och Rönnbäck (2011). *Bortom rösträtten: kön, politik och medborgarskap i Norden*. Södertörns högskola, Samtidshistoriska institutet: Huddinge.

Försäkringskassan (2013). *De jämställda föräldrarna*.

Försäkringskassan (2013). *Kvinnors sjukfrånvaro*.

G

Gil Solá (2013). *På väg mot jämställda arbetsresor? Vardagens mobilitet i förändring och förhandling*. Kompendiet: Göteborg.

Glesbygdverket (2008). *Jämställdhet i genomförandestrategierna för landsbygdsprogrammet*.

Gottzén (2013). *Män, våld och jämställdhet*. Rapport inom ramen för Utredningen om män och jämställdhet.

Gustafsson (2008). *Könsmaket och könsbaserade intressen : om könspolitisk representation i svensk kommunalpolitik*. Geson: Göteborg.

H

Hjertson (2010). *Myten om kvinnorna som flyr och sanningen om männen som styr*. Region Gävleborg: Jämresursen

Holth (2012). *Den raka och den krokiga vägen till ingenjörsyrket: Om rationella kvinnor och passionerade män*, i Bergman (2012). *Segregationens seghet och dess föränderliga former*; en vänbok till Lena Gonäs, s.141-159.

Huddinge kommun (2006). *Handbok i delaktighet - från ord till handling*, reviderad 2012.

I

Inspektionen för socialförsäkringen (2013). *Effekter på jämställdhet av reformer i föräldrapenningen*. Rapport 2013:17.

Inspektionen för socialförsäkringen (2013). *Försäkringskassans handläggning av sjukpenning ur ett jämställdhetsperspektiv*. Rapport 2013:16.

J

Järfälla (2001). *Översiktsplan* (reviderad 2007),

K

Karolinska institutet, Kommunförbundet Stockholms län, Kungliga tekniska högskolan m.fl. (2013). Stockholm 2025: Världens mest innovationsdrivna ekonomi. Stockholmsregionens innovationsstrategi.

Knocke (2011). *Osynliggjorda och «fragmenterade» - invandrade kvinnor i arbetslivet*, i Mulinari och Selberg (red.). *Arbete – Intersektionella perspektiv*. Demograf: Polen.

Konjunkturinstitutet (2012). *Ekonomisk jämställdhet mellan kvinnor och män. En kunskapsöversikt*. Konjunkturinstitutet; Stockholm.

Kommunförbundet Stockholms län (2010). *Energirådgivningen - strategi 2011*.

Kommunförbundet Stockholms län (2011). *Jämställdhetsintegrering i Stockholms läns kommuner*.

Kreuger, Crevani & Larsen (2013). *Leda mot det nya; En forskningsantologi och chefskap och innovation*. Vinnova: Stockholm.

L

Lag (2000:1383) om kommunernas Bostadsförsörjningsansvar.

Lindberg (2010). *Kvinnors tillträde till innovationssystem, kluster och andra innovativa miljöer*. i Genus i Norrskén 2010:1-2.

Lindberg (2010). *Samverkansnätverk för innovation. En interaktiv och genusvetenskaplig utmaning av innovationspolitik och innovationsforskning*. Universitetstryckeriet, Luleå.

Lindberg (2008). *Ett slående mönster: hur Sveriges innovationspolitik formar genus och vice versa*, i Genus i Norrskén – tema innovation och entreprenörskap. 2008:2.

Lundberg (2012). *Ungas yrkesval hotar välfärden*, i *Genus Tema Arbeta* 2012:3. Nationella sekretariatet för genusforskning.

Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Analys av utvecklingstendenser i Stockholmsregionen. Strukturfonderna 2014–2020*. Rapport 2013:10.

Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Bostadsmarknadsenkäten Stockholms län 2013*. Rapport 2013:7.

Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Full fart framåt 2014*.

Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Jämställd tillväxt i Stockholms län - handlingsplan 2012-2014*. Rapport 2013:2.

Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Kartläggning av bredband och infrastruktur i Stockholms läns landsbygd*, Rapport 2013:9.

Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Klimat- och energistrategi för Stockholms län*. Rapport 2013:8.

Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Läget i länet – arbetsmarknad och ekonomi, mars 2013*.

Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Läget i länet – Bostadsmarknaden i Stockholms län 2013*. Rapport 2013:4.

Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Länsplan för regional transportinfrastruktur 2014-2025*. Remiss.

Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Nutid & framtid – om Stockholmsregionen utveckling*. Rapport 2013:2.

Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Socialtjänstens arbete mot våld i nära relationer. En kartläggning i Stockholms län 2012*. Rapport 2013:3.

Länsstyrelsen Stockholm (2013). *SWOT-analys och nulägesbild av Stockholms läns landsbygd*.

Länsstyrelsen Stockholm (2012). *De (t) slutar inte vid 65 – en rapport om våldsutsatta kvinnor*. Rapport 2012:21.

Länsstyrelsen Stockholm (2012). *En GP för Stockholmsregionens innovationssystem*.

Länsstyrelsen Stockholm (2012). *Full fart framåt 2013*.

Länsstyrelsen Stockholm (2012). *Heroiska män och pålästa kvinnor – en förstudie av det företagsfrämjande systemet i Stockholms län*. Rapport 2012:19

Länsstyrelsen Stockholm (2012). *Strategisk inriktning 2012-2013*.

Länsstyrelsen Stockholm (2012). *Utmaning infrastruktur (trafik, bredband samt vatten och avlopp) - Handlingsprogram 2012-2013*.

Länsstyrelsen Stockholm (2011). *Kvinnors företagande i landsbygdsprogrammet. – kommunikationsplan för jämställdhet*. Rapport 2011:36

Länsstyrelsen Stockholm (2011). *Lokal samverkan för att motverka mäns våld mot kvinnor. Slutrapport om fördelning av utvecklingsmedel 2008–2010*. Rapport 2011:39.

Länsstyrelsen Stockholm (2011). *Nya bostäder i Stockholms skärgård – aktuella bostadsprojekt 2011*, Rapport 2011:1.

Länsstyrelsen Stockholm (2011). *Stockholm 2020 – en utbildnings- och arbetsmarknadsprognos*, Rapport 2011:37.

Länsstyrelsen Stockholm (2011). *Tillsyn av bostadsstiftelser – granskning av 41 bostadsstiftelser 2010-2011*, Rapport 2011:04.

Länsstyrelsen Stockholm (2010). *Socialtjänstens arbete med män som utövar våld i nära relation*. Rapport 2010:11.

Länsstyrelsen Stockholm (2010). *Stadsmiljö, bostad och vardagsliv i Stockholm*. Rapport 2010:16.

Länsstyrelsen Stockholm och Sametinget (2013). *Inspirationsskrift – delaktighet och inflytande, nationella minoriteter*.

Länsstyrelsen Stockholm och SCB (2010). *På tal om kvinnor och män*. SCB-tryck: Örebro.

Länsstyrelsen Stockholm (2010). *Varför dröjer det? Faktorer som hindrar och försenar nyproduktionen av bostäder i Stockholms län*, Rapport 2010:13.

Länsstyrelserna (2011). *Riktlinjer för bostadsförsörjning med koppling till rullande översiktsplanering*.

M

Malmström och Johansson (2013). *Strategier och brandväggar i karriärsavancemang: Dimensioner av kvinnors Chefskarriärer i Norrbotten*. Priorum: Luleå.

Medlingsinstitutet (2012). *Avtalsrörelsen och lönebildningen – medlingsinstitutets årsrapport*. Medlingsinstitutet; Stockholm.
Medlingsinstitutet (2012). *Vad säger den officiella lönestatistiken om löneskillnaden mellan kvinnor och män 2011?* Medlingsinstitutet; Stockholm.

N

Naturvårdsverket (2004). *Jämställd hållbar framtid – idéer och vardag i samspel*. Naturvårdsverket; Stockholm.
Nacka kommun (2013). *Fritidsnämndens rambudget 2014-2016. Tjänsteskrivelse FRN 2013/62-041*.
Nacka kommun (2012). *Hållbar framtid i nacka*.
Norrtälje (2008). *Verksamhetsplan för utveckling av hälsa, vård och omsorg för barn, unga och personer mitt i livet i Norrtälje kommun 2009-2010*. Tiohundra nämndens Barn, unga och Mitt i Livet plan, Norrtälje kommun.
Nyberg (2008). *Innovation fri från könsstereotyper – genusmedveten samverkan för en jämställd utveckling*, i Genus i Norrskan – tema innovation och entreprenörskap. 2008:2.
Nyberg (2013). *Hur gick det sedan? Femtio år av vårdnadsbidrag, föräldraförsäkring och jämställdhetspolitik*, i Blomberg och Niskanen (red.) (2013). *Arbete & Jämställdhet – förändringar under femtio år*. ScandBook: Falun.
Nynäshamn kommun (2009). *Rapport från arbetsgruppen för Delaktighet och inflytande i samhället*.
Nätverket för kvinnor i transportpolitiken (2010). *Jämställdhet i infrastrukturplaneringen – en utvärdering, nätverket för kvinnor i transportpolitiken*.

O

Olofsson (2012). *Boenden som bryter normer*, i Genus Tema Spelplats Staden 2012:2.
Operation kvinnofrid (2011). *Aktionsplan mot våld i nära relationer med fokus på hedersvåldet – en myndighetsgemensam satsning i Stockholms län 2011*.
Osika, Klerby & Osika (2010). *Hemtjänsten i Botkyrka kommun – En gender budget analys*. SKL:s Program för hållbar jämställdhet.

P

Prop. 2005/06:155 *Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken*

R

Reglab (2012). *Innovationsindex från 2011 – Regional förmåga till ekonomisk förnyelse*. Reglab; Luleå.
Regnö (2013). *Det osynliggjorda ledarskapet – kvinnliga chefer i majoritet*. Kungliga tekniska högskolan, organisation och ledning; Stockholm.
Regnö, Holgersson, Höök, Linghag & Wahl (2013). *Könsmärkta villkor styr synen på kvinnligt och manligt chefskap*, i Reuterstrand (2012). *Stadens rum i ständig omvandling*, i Genus Tema Spelplats Staden, 2012:2.
Reuterstrand (2011). *Tuffare villkor för kvinnliga innovatörer*. Genus, Tema: Innovation. 2011:1.
Rönblom och Eduards (2008). *Genusperspektiv på statsvetenskap*. Lenanders grafiska: Kalmar.

S

SCB (2012). *Nu för tiden*.
SCB (2010). *Könsstruktur per utbildning och yrke 1990–2030*. Tema: Utbildning 2011:1.
SCB (2013). *Befolkningens utbildning 2012*. UF 37 SM 1301.
Sigtuna kommun (2010). *Trafikstrategi för Sigtuna kommun, Skr 2011/12:3 Jämställdhetspolitikens inriktning 2011-2014*.
Sköld (2013). *Strukturerna och företagandet – en longitudinell studie av kvinnor och mäns företagande i spåren av den offentliga sektorns omvandling*. LIU Tryck: Linköping.
Socialstyrelsen (2007). *Kännedom om prostitution 2007*, BRÅ (2010). *Prostitution och människohandel för sexuella ändamål – en första uppföljning av regeringens handlingsplan*. Rapport 2010:5.
Sollentuna kommun (2013). *Policy för arbetet mot våld i nära relationer i Sollentuna kommun*.
Sollentuna kommun (2012). *Äldreplan 2012*

SOU (2012:69) *Med rätt att delta – nyanlända kvinnor och anföriginvandrare på arbetsmarknaden*. Fritze: Stockholm.

Stockholms läns landsting (2013). *Handlingsprogram för energi och klimat*. Slutrapport 2013:6.

Stockholms läns landsting (2013). *Lägesbeskrivning av handlingsplanen för CEMR-deklarationen*.

Stockholms läns landsting (2012). *Implementering av handlingsprogram för ombändertagande av våldsutsatta kvinnor inom Stockholms läns landsting – Hur har det gått? Rapport 2012:2*.

Stockholms läns landsting (2012). *Regionalt trafikförsörjningsprogram för Stockholms län (samt bilagor)*.

Stockholms läns landsting (2010). *Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen*. RUF 2010. *Så blir vi Europas mest attraktiva storstadsregion*. R 2010:5

Stockholms läns landsting (2006). *Jämställdhetspolicy för Stockholms Läns Landsting*.

Stockholms läns landsting: Stockholm.

Stockholms läns landsting (Årtal ej angivet). *Handlingsprogram – ombändertagande av våldsutsatta kvinnor* (3:e upplagan),

Stockholm stad (2013) *Handlingsplan för Södermalms stadsdelsförvaltnings arbete med våld i nära relationer 2013-2014*,

Stockholm stad (2013). *Stockholms stads program för kvinnofrid - mot våld i nära relationer 2012-2014*

Stockholm stad (2012). *Delaktighet för personer med funktionsnedsättning*. Årsrapport 2012 (Dnr 326-360/2012), Funktionshinderombudsmannen; Stockholm stad.

Stockholm stad (2010). *Anförigstöd utifrån ett genusperspektiv*. Slutrapport projekt. Spånga-Tensta Stadsdelsförvaltning, Stockholm stad.

Stockholm stad (2010) *Promenadstaden – översiktsplan för Stockholm*.

Stockholm stad (2009). *Vilka är framtidens utmaningar för Stockholms arbetsmarknad och för staden som arbetsgivare? Framtidsutredningen delrapport 3*.

Stockholm stad (2006). *Deltar Stockholms barn och ungdomar i föreningslivet? Idrottsförvaltningen/kulturförvaltningen*, Stockholm stad.

Sundbyberg stad (2013). *Sundbyberg stads översiktsplan*

Sveriges kommuner och landsting (2013). *Kön i trafiken – jämställdhet i kommunal transportplanering*.

Sveriges kommuner och landsting (2006). *Mäns våld mot kvinnor i nära relationer – en kunskapsöversikt*. Sveriges kommuner och landsting: Stockholm.

Sveriges kommuner och landsting (2013). *Kön i trafiken – jämställdhet i kommunal transportplanering*.

Szebehely (2005). *Anförigas betalda och obetalda äldreomsorgsinsatser*. I SOU (2005). *Forskarrapporter till Jämställdhetspolitiska utredningen*. SOU 2005:66.

Södertälje kommun (2012). *Framtid Södertälje - Förslag till ny översiktsplan 2013*.

Södertälje kommun (2012). *Regler och riktlinjer för föreningsbidrag 2013*, Kultur - och fritidskontoret; Södertälje kommun.

Södertälje (2011). *Handlingsplan rörande mäns våld mot kvinnor och barn i nära relationer 2011-2013*. *Stockholms stads program för kvinnofrid - mot våld i nära relationer 2012-2014*,

T

TCO (2013). *TCO granskar: Pappaindex 2012*. TCO granskar 2013:4.

Tillväxtanalys (2010). *Veckopendling – En översiktsstudie*. Working paper/PM 2010:11.

Tillväxtverket (2012). *Kvinnor och mäns företagande 2012*.

Totalförsvarets forskningsinstitut (2008). *Kvinnor, män och energi*. FOI: Stockholm.

Trafikanalys (2012). *Arbetskraftspendling i Storstadsregionerna*.

Trafikverket (2013). *Trafiksäkerhet – resultat från trafiksäkerhetsenkäten 2012*.

Trafikverket, Storstockholms lokaltrafik, SLL Tillväxt miljö och regionplanering, Stockholms stad & Länsstyrelsen Stockholm (2011). *Effektiva planeringsprocesser för transportinfrastruktur - ett verktyg för samverkan*. Delprojekt inom SATSA. Trivector och Länsstyrelsen Stockholm (2013). *Metod för jämställdhetskonsekvensbedömning av länsplanen 2014-2025 i Stockholms län*, 2013:52.
Tyresö (2012) *Handlingsplan i våld i nära relationer*.

U

Ungdomsstyrelsen (2013). *Hjältar och monster – samhällsvetenskapliga perspektiv på män och våld*. Ungdomsstyrelsen; Stockholm.
Upplands Väsby (2013). *Trafikplan*, Värmdö (2012). *Översiktsplan 2012-2030*.
Utbildningsdepartementet (2013). Jämställdhetsintegrering. Faktablad U13.010.

V/W

Vetenskapsrådet (2012). *Jämställdheten i Vetenskapsrådets forskningsstöd 2009–2010*.
Vinnova (2010). *Ökad rörlighet inte alltid bästa alternativet för kvinnor. Samtal om rörlighet med professor Tora Friberg*. I *Rörlighet, pendling och regionförstoring för bättre kompetensförsörjning, sysselsättning och hållbar tillväxt*. Vinnova Rapport VR 2010:08.
Vinnova (2008). *Sesam öppna dig! Forskarperspektiv på kvinnors företagande*. Rapport 2008:20.
Värmdö (Årtal ej angivet). *Handlingsplan mot våld i nära relationer*.
Weibull (2011). *Man uppfinner där man befinner sig*. I Genus, Tema: Innovation, 2011:1.
Wittbom (2009). *Att spränga normer – om målstyrningsprocesser för jämställdhetsintegrering, om problematiken kring att bara sätta upp representation som målsättning*. Stockholms Universitet och Förf.: Stockholm.

Y

Yazdanpanah (2013). *Invandrarkvinnors arbete i Sverige – behovet av en ny historieskrivning*. I Blomberg och Niskanen (red.). *Arbete & Jämställdhet – förändringar under femtio år*. ScandBook: Falun.

Ö

Ölmebäck (2012). *Hög tid för jämställda löner*. Kommunal, Legitimerade Sjukgymnasters Förbund LSR, Akademiförbundet SSR, Vision och Vårdförbundet; Stockholm.

6.2 WEBBSIDOR

Samtliga kommuners webbsidor har använts som underlag för studien. Därutöver har information hämtats från:

Brottsförebyggande rådet, www.bra.se.
Försäkringskassan, www.forsakringskassan.se.
Kommunal- och landstingsdatabasen, www.kolada.se.
Länsstyrelsen i Stockholms län, www.lansstyrelsen.se/stockholm.
Nationellt Centrum för Kvinnofrid, www.nck.uu.se.
Nyckeltalsinstitutet, www.nyckeltal.se.
Portal om miljösamverkan, www.miljosamverkanstockholm.se.
Trafikanalys, www.trafa.se.
Statistiska centralbyrån, www.scb.se.

6.3 RESPONDENTER

Som underlag till rapporten har även referat och andra sammanställningar från intervjuer och rundringning använts.

Vid de intervjuer som genomförts har följande personer kontaktats;

- Försäkringskassan - Lilian Litsell
- Arbetsförmedlingen - Maxim Bessmert
- Kommunförbundet - Kristina Stattin
- Landsbygdsprogrammet - Sofia Ståhle
- Botkyra kommun - Katarina Olsson (svar via mail)
- Upplands Väsby - Maria Lindberg
- Stockholm stad - Eva Palmheden-Kalms

Vid rundringningen nåddes följande 15 kommuner;

- Botkyrka kommun (med i intervju)
- Ekerö kommun
- Haninge
- Lidingö stad
- Nacka kommun
- Nykvarn kommun
- Nynäshamn kommun
- Salem kommun
- Stockholms stad (med i intervju)
- Sundbyberg stad
- Tyresö
- Upplandsbro
- Upplands Väsby (med i intervju)
- Vallentuna (via mail)
- Vaxholm

Länsstyrelsens rapportserie

Utkomna rapporter under 2014

1. Lavar på kulturbyggnader – inventering av vedorangelav, sydlig ladvav, grå ladvav och ladvavspik i Södermanlands, Stockholms, Västmanlands och Uppsala län, *avdelningen för miljö*
2. Energiledning för kommuner – införande av energiledningssystem – pilotprojekt, *avdelningen för samhällsbyggnad*
3. Jämställdhetsintegrering i Stockholms län – en kartläggning och analys av behov och insatser, *avdelningen för tillväxt*

Länsstyrelsen arbetar för att Stockholmsregionen ska vara attraktiv att leva, studera, arbeta och utveckla företag i.

*Mer information kan du få av Länsstyrelsens
avdelning för tillväxt
Tfn: 08- 785 40 00*

*Besök gärna vår webbplats
www.lansstyrelsen.se/stockholm/publikationer
ISBN 978-91-7281-586-5*

Adress

*Länsstyrelsen i Stockholms län
Hantverkargatan 29
Box 22 067
104 22 Stockholm
Tfn: 08- 785 40 00
www.lansstyrelsen.se/stockholm*